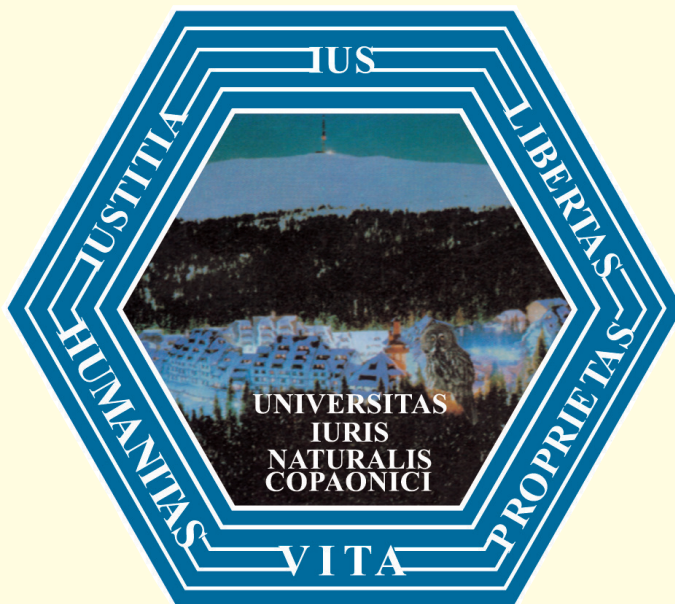

KOPAONIČKA ŠKOLA PRIRODNOG PRAVA – SLOBODAN PEROVIĆ
TRIDESET ŠESTI SUSRET

KOPAONIK, 13–17. DECEMBAR 2023.

ZAVRŠNI DOKUMENT

MEĐUNARODNI PRAVNI ODNOSI
I PRAVDA

Beograd, 2024.

KOPAONIČKA ŠKOLA PRIRODNOG PRAVA – SLOBODAN PEROVIĆ

TRIDESET ŠESTI SUSRET

13–17. DECEMBAR 2023.

ZAVRŠNI DOKUMENT

MEĐUNARODNI PRAVNI ODNOSI I PRAVDA

Beograd, 2024.

ZAVRŠNI DOKUMENT

MEĐUNARODNI PRAVNI ODNOSI I PRAVDA

Izdavač

Kopaonička škola prirodnog prava – Slobodan Perović

Patrijarha Gavrila 12, Beograd
E-mail: office@kopaonickaskola.rs
kopaonikschool.org

Glavni urednik:

Prof. dr Jelena S. Perović Vujačić
Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović

SADRŽAJ

OPŠTE KONSTATACIJE	7	
OTVARANJE TRIDESET ŠESTOG SUSRETA KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA – SLOBODAN PEROVIĆ		
Uvodna reč		
MEĐUNARODNI PRAVNI ODNOSI I PRAVDA Prof. dr Jelena S. Perović Vujačić, predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović		17
Pozdravne reči	25	
PORUKE	41	
Panel diskusije / Okrugli sto / Promocije knjiga	79	
ZAVRŠNA PLENARNA SEDNICA	99	
Autori i naslovi referata	103	

**OPŠTE
KONSTATACIJE**

Trideset šesti Susret Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović održan je na Kopaoniku, od 13. do 17. decembra 2023. godine, pod stalnim naslovom *Pravda i pravo*, sa godišnjom temom *MEDUNARODNI PRAVNI ODNOSI I PRAVDA* u formi međunarodne naučne konferencije.

* * *

Plenarna sednica otvaranja Trideset šestog Susreta održana je 13. decembra 2023. godine sa početkom u 11.00 h. Sednicu je otvorila prof. dr Jelena S. Perović Vujačić, predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava uvodnim izlaganjem *MEDUNARODNI PRAVNI ODNOSI I PRAVDA*.

Članovi Predsedništva Plenarne sednice bili su:

Prof. dr Nikola Mojović, profesor Univerziteta u Banjaluci – predse-
davajući

Prof. dr Jelena Perović Vujačić, predsednik Kopaoničke škole prirodnog
prava – Slobodan Perović

Dr Luca Castellani, rukovodilac regionalnog centra UNCITRAL za
Aziju i Pacifik

Akademik prof. dr Zoran Rašović, član Crnogorske akademije nauka
i umjetnosti

Prof. dr Milan Škulić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u
Beogradu, sudija i zamenik predsednika Ustavnog suda

Prof. dr Gian Antonio Benacchio, profesor Pravnog fakulteta Univer-
ziteta u Torinu

Akademik prof. dr Vlado Kambovski, član Makedonske akademija
nauka i umetnosti

Dr Thomas Meyer, rukovodilac programa nemačke organizacije za međunarodnu saradnju – GIZ

Gospođa Jasminka Obućina, predsednik Privrednog apelacionog suda

Prof. dr Alfredo Ferrante, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Paviji

Prof. dr Nataša Delić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Gospodin Jovan Jovanović, predsednik Privrednog suda u Beogradu

Pozdravnim rečima učesnicima su se obratili:

Prof. dr Milan Škulić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, sudija i zamenik predsednika Ustavnog suda

Dr Luca Castellani, rukovodilac regionalnog centra UNCITRAL za Aziju i Pacifik

Akademik prof. dr Zoran Rašović, član Crnogorske akademije nauka i umjetnosti

Prof. dr Gian Antonio Benacchio, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Torinu

Dr Thomas Meyer, rukovodilac programa nemačke organizacije za međunarodnu saradnju – GIZ

Akademik prof. dr Vlado Kambovski, član Makedonske akademija nauka i umetnosti

Prof. dr Alfredo Ferrante, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Paviji

* * *

Rad Susreta se odvijao prema Programu, u skladu sa usvojenim Heksagonom Kopaoničke škole prirodnog prava, u šest katedara i 24 sekcije.

Katedre:

I Pravo na život

II Pravo na slobodu

III Pravo na imovinu

IV Pravo na intelektualnu tvorevinu

V Pravo na pravdu

VI Pravo na pravnu državu.

U okviru katedri radile su sledeće sekcije:

I katedra – Život; Zdravlje; Ekologija; Sport.

II katedra – Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti; Sloboda ličnosti – opšta sloboda i porodično-pravna sloboda ličnosti; Upravno-pravna zaštita slobode.

III katedra – Opšta pitanja / Kodifikacije; Svojina i druga stvarna prava; Svojina i nasleđe; Ugovor i odgovornost za štetu; Porezi; Privredna društva; Bankarski poslovi; Osiguranje; Međunarodni privredni ugovori / Arbitraža; Radni odnosi.

IV katedra – Prava intelektualne svojine; Pravo informaciono komunikacionih tehnologija.

V katedra – Sud u koneksitetu pravde; Međunarodni odnosi i pravda; Pravo Evropske unije.

VI katedra – Pravna država – teorijska i praktična iskustva; Pravna država – ustavno-pravna pitanja.

Na sekcijama su izlagani radovi autora, a učesnici su diskutovali o brojnim pitanjima značajnim za pravnu nauku i aktuelnim sa stanovišta pravne i poslovne prakse.

* * *

U okviru 36. Susreta Kopaoničke škole, Savetodavno veće za Konvenciju UN o ugovorima o međunarodnoj prodaji robe – *CISG Advisory Council* održalo je svoje godišnje zasedanje na kome je usvojeno Mišljenje br. 23. Članovi Savetodavnog veća su eminentni pravници iz oblasti međunarodnog privrednog, ugovornog, arbitražnog i komparativnog prava iz celog sveta – Evropskih zemalja (Švajcarska, Nemačka, Francuska, Italija, Holandija, Španija i dr.), kao i SAD, Japana, Argenitne, Meksika, Brazila, Australije, Južne Afrike.

Na Susretu je održana konferencija „Međunarodni ugovori i rešavanje sporova u 21. veku – nešto staro i nešto novo“, a izlagači su bili članovi Savetodavnog veća za Konvenciju UN o međunarodnoj prodaji robe: prof. dr Pilar Perales Viscasillas (predsednik Savetodavnog veća), prof. dr Hugh Beale, prof. dr Yesim Atamer, prof. dr Ulrich Schroeter, prof. dr Ingeborg Schwenzer, prof. dr Edgardo Muñoz, prof. dr Alejandro Garro, dr Luca Castellani, dr David Tebel, prof. dr Alfredo Ferrante, prof. dr Lisa Spagnolo, prof. dr Andre Jansen, prof. dr Sieg Eiselen i drugi.

* * *

Tokom Susreta je održano više panel diskusija, okruglih stolova i promocija knjiga.

Panel diskusija Zajedničkog projekta Evropske unije i Saveta Evrope „Uticaj veštačke inteligencije na pravosuđe“;

Panel diskusija Zajedničkog projekta Evropske unije i Saveta Evrope „Modernizacija pravničkog obrazovanja kao deo promene pravne kulture u Srbiji“;

Panel diskusija „Međunarodno-pravni aspekti upravnog spora“ u saradnji sa Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (16. decembar 2023).

Okrugli sto Javnobeležničke komore Srbije: „Primena Zakona o postupku upisa u katastar nepokretnosti i katastar infrastrukture“, „Proširenje nadležnosti javnih beležnika u vanparničnom postupku“;

Promocija knjige *Knjaz Nikola i Valtazar Bogišić* akademika prof. dr Zorana Rašovića;

Promocija knjige *Fudbalsko pravo* autora dr Miloša Stanića

* * *

Trideset šestom Susretu je prisustvovalo preko 700 učesnika – pravnika sa različitih univerziteta, akademija, naučnih institucija, advokature, sudova i drugih pravosudnih organizacija, upravnih organa i javnih službi, udruženja građana, privrednih društava i poslovnih asocijacija, bankarskih i osiguravajućih organizacija i drugih tela i institucija. U radu Škole, pored domaćih učesnika, učestvovali su istaknuti pravnici, teoretičari i praktičari iz inostranstva, kao autori objavljenih referata ili kao neposredni učesnici u radu pojedinih sekcija.

Na Plenarnoj sednici otvaranja Susreta i na završnoj Plenarnoj sednici, upućene su reči naučne časti Osnivaču Kopaoničke škole, akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću, kao i vere u ukupnost misije koju Škola ostvaruje u savremenom pravničkom svetu, od strane brojnih učesnika – domaćih i inostranih autoriteta prava i pravne nauke.

Urednici, autori i drugi učesnici, izrazili su opštu ocenu prema kojoj je Trideset šesti Susret Kopaoničke škole u potpunosti ispunio očekivanja, kao i zadovoljstvo činjenicom da je Skup uspešno održan, uprkos teškim epidemiološkim okolnostima.

Kopaonička škola prirodnog prava je i ovogodišnjim radom nastavila afirmaciju ideje prirodnog prava, tj. univerzalnih ljudskih prava kojima je temelj stoletna filozofija Prava i Pravde, danas izražena u savremenim kodifikacijama ljudskih prava u okviru dokumenata OUN i drugih miroljubivih međunarodnih organizacija.

* * *

Radove dostavljene za Trideset šesti Susret Kopaoničke škole, Škola je objavila u Zborniku radova Trideset šestog Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović sa opštom temom „MEĐUNARODNI PRAVNI ODNOSI I PRAVDA“. Tematska sadržina priloga prilagođena je Heksagonu Kopaoničke škole prirodnog prava: Pravo na život, Pravo na slobodu, Pravo na imovinu, Pravo na intelektualnu tvorevinu, Pravo na pravdu i Pravo na pravnu državu, a objavljeni radovi raspoređeni su prema odgovarajućim katedrama Kopaoničke škole.

Počev od 2020. godine, Kopaonička škola objavljuje radove posvećene njenim decembarskim susretima u novom, posebnom izdanju naučnog zbornika, u nastojanju da ispuni najviši kvalitet i sve standarde koji se zahtevaju kad je reč o jednoj savremenoj naučnoj publikaciji. Izlazak ovog, četvrtog po redu, Zbornika iz štampe potvrđuje odlučnost Kopaoničke škole da, rukovođena snagom naučnog argumenta i slobodno izražene misli, ojačana naučnim opusom Trideset petog Susreta, istraje na putu daljeg razvoja i usavršavanja njenog naučnog integriteta i autoriteta.

Opšta tema Trideset šestog Susreta okupila je veliki broj radova autora iz Srbije i inostranstva (deset stranih zemalja). Naučni radovi posvećeni ovogodišnjem Skupu raspoređeni su u četiri toma Zbornika na preko 2.000 stranica teksta.

Sva četiri toma Zbornika radova Trideset šestog Susreta, u štampanoj i elektronskoj verziji, objavljena su na vreme. Zbornik radova distribuiran je učesnicima na Kopaoniku, tokom Susreta, a u elektronskoj verziji u celini je dostupan je na sajtu Kopaoničke škole <https://kopaonikschool.org/zbornik/>.

Pored Zbornika radova, Kopaonička škola objavila je i decembarsko izdanje svog novog naučnog časopisa *Revija Kopaoničke škole prirodnog prava* (br. 2/2023), koji izlazi od decembra 2019. godine. Novo izdanje *Revije* je distribuirano čitaocima tokom decembra i januara 2023. godine, a u elektronskoj verziji u celini je dostupno na sajtu Kopaoničke škole <https://kopaonikschool.org/publikacije/revija/aktuelno-izdanje/>.

* * *

U čast svog Osnivača, akademika prof. dr Slobodana Perovića, Kopaonička škola je 2019. godine ustanovila Nagradu „Profesor Slobodan Perović“ za tri najbolja rada mladih učesnika Škole. Nagrade za najbolje radove 2019, 2020, 2021. i 2022. godine uručene su dobitnicima na svečanim otvaranjima Trideset drugog, Trideset trećeg, Trideset četvrtog i Trideset petog Susreta Kopaoničke škole.

Ove godine, Kopaonička škola je po peti put raspisala konkurs za Nagradu „Profesor Slobodan Perović“ na temu „MEĐUNARODNI PRAVNI ODNOSI I PRAVDA“. Na konkurs su se javili autori iz Srbije i inostranstva, mladi pravници, studenti master i doktorskih studija pravnih fakulteta. Radovi dostavljeni za Nagradu „Profesor Slobodan Perović“ objavljeni su u Tomu IV Zbornika Kopaoničke škole.

Nakon ocene dostavljenih radova, stručni žiri je izdvojio tri rada kao najbolja u okviru opšte teme i uslova predviđenih konkursom. Autori ovih radova dobitnici su Nagrade „Profesor Slobodan Perović“.

Dobitnici ovogodišnje nagrade „Profesor Slobodan Perović“:

PRVA NAGRADA: Jovana Misailović, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu za rad „Dostojanstveni rad platformskih radnika – vanvremenski ideal u digitalnom ruhu“;

DRUGA NAGRADA: Ivona Čogurić, sudijski pomoćnik u Višem sudu u Beogradu, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu za rad „Krivično delo neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz člana 246. KZ u svetlu sudske prakse: najvažnija sporna pitanja“;

TREĆA NAGRADA: Mila Đorđević, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Petar Mitrović, demonstrator na Pravnom fakultetu Univerziteta Union za rad „Mesto pravne kulture u misli profesora Slobodana Perovića“.

Na Plenarnoj sednici upriličeno je javno proglašenje dobitnika Nagrade „Profesor Slobodan Perović“, a dobitnici su se obratili auditorijumu kratkim izlaganjima.

* * *

Nastavljajući tradiciju Kopaoničke škole da se na sintetizovan način najširoj javnosti prezentiraju rezultati rada katedri i njihovih sekcija, urednici sekcija su, po završetku Susreta, dostavili osnovne konstatacije, predloge i sugestije u formi poruka, koje su na sekcijama bile prihvaćene i koje se, kao sastavni deo *Završnog dokumenta*, radi obaveštavanja najšire javnosti, objavljuju u celini.

OTVARANJE TRIDESET ŠESTOG
SUSRETA
KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG
PRAVA – SLOBODAN PEROVIĆ

13. decembar 2023.

UVODNA REČ

MEĐUNARODNI PRAVNI ODNOSI I PRAVDA

Prof. dr JELENA S. PEROVIĆ VUJAČIĆ
Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava
– Slobodan Perović

Poštovane kolege,
Odazvanici pravdenog prava i filozofije pravde,
Vi, koji činite Trideset šestu godinu života Kopaoničke škole prirodnog prava,
Poštovani gosti koji dolazite sa različitih strana sveta,
Uvaženi učesnici,
Dame i gospodo,

Dozvolite mi da vam, sa osećanjem najvišeg poštovanja, poželim srdačnu dobrodošlicu i uputim reči velike časti i profesionalne odgovornosti pred ovim Skupom pravničkog znanja i savesti, pred ovim atrijumom naučnog dostojanstva i slobode misli. Iznad svega, upućujem vam reči vere u bolje dane, one dane koji će doneti pravdu u živote svih ljudi, bez obzira na razlike po bilo kom osnovu.

Ovim rečima, otvaram rad Kopaoničke škole koja je već 36 godina smeštena pod opštim svodom koncepcije racionalnog prirodnog prava. Uverena sam da će ovaj Susret, zajedno sa rezultatima naših prethodnih okupljanja potvrditi naučni i praktični značaj našeg Heksagona prirodnih prava ove Škole koga čine: pravo na život, pravo na slobodu, pravo na imovinu, pravo na intelektualnu tvorevinu, pravo na pravdu i pravo na pravnu državu. Istovremeno, ove godine potvrđujemo trajnost i univerzalnost Deklaracije Kopaoničke škole prirodnog prava iz 2002. godine, čije zapovesti za ostvarenjem kulture mira i univerzalnih vrednosti racionalnog prirodnog prava predsedavaju ovogodišnjim Skupom.

O radu i rezultatima Škole ovom prilikom neću detaljno govoriti, jer sam to učinila prošle jubilarne godine, kada sam ceo rad Škole predstavila kroz tri dimenzije: naučni rezultati Škole, izdavačka delatnost Škole, okupljanje pravničke javnosti, domaće i inostrane. Ipak, podsećanja radi, a zbog onih učesnika koji prvi put dolaze na Kopaoničku školu, učiniću sumaran pogled na naš dosadašnji rad i rezultate.

Najznačajniji *naučni rezultati* Škole jesu sledeći:

Postavljena je teorija triparticije posvećena odnosu prirodnog prema pozitivnom pravu u smislu uzornog, supsidijarnog i korektivnog odnosa.

Utvrđen je stepen demokratije kao uslov pravne države, a to je demokratska kultura za razliku od simulovane i vulgarne demokratije. O demokratskoj kulturi profesor Slobodan Perović reći će: „Tačno je da je vladavina većine prvo slovo u azbuci demokratije, ali ako se ostane samo na tom slovu, onda nema azbuke i pismenosti. Takva demokratija može ugroziti pravo manjine ili se čak pretvoriti u svoju suprotnost – tiraniju većine nad manjinom. Demokratiju u kojoj većina izriče istinu i u ime takve istine sankcioniše one koji drukčije misle treba nazvati vulgarnom demokratijom, totalitarnom demokratijom ili demokratskom tiranijom. Ovakva demokratija, osim zakona većine, nema druge neophodne atribute. I zato: samo demokratska kultura koja podrazumeva toleranciju kao nužni atribut, može se legitimisati kao poredak u kome su proklamovane slobode u većoj meri i ostvarene.

Nadalje, postavljena je Skica tolerancije kao subjektivnog prava. Po principu tolerancije, niko nema pravo da sebe stavlja iznad drugih i da prigrabljenom silom, pluralizam života pretvara u monizam svoje vlasti.

Konstatovan je nesklad između proklamovanih i neostvarenih ljudskih prava i imenovani činoci tog nesklada (ekstremno siromaštvo, anti-pravne države, zloupotreba i politizacija ljudskih prava). U tom smislu, Škola je označila tačke mogućeg izlaska iz krize u koju je zapao koncept ljudskih prava.

Postavljena je teorija zloupotrebe ljudskih prava koja postoji kada se ljudska prava vrše protivno svrsi zbog koje su ustanovljena, a u cilju postizanja političkih, finansijskih ili vojnostrateških ciljeva.

Primenjena je kategorija komutativne i distributivne pravde u sadašnjim uslovima i postavljeni su kriterijumi za razgraničenje zakonskog neprava od nadzakonskog prava.

Škola je formulisala Dvanaest tablica sudijske nezavisnosti. Prema ovim tablicama, sudija je u izricanju pravde nezavisan od bilo koje vlasti osim vlasti legitimnog zakona.

Izrečen je argumentovan stav protiv svake vrste nasilja. Nasilje je anti-pod pravnoj državi i demokratskoj kulturi.

Pored naučnih rezultata, potrebno je istaći i *izdavačku delatnost* Kopaoničke škole. Ona se, pre svega, sastoji u publikovanju referata koji se dostavljaju za svaki decembarški susret Škole. Za trideset šest godina objavljeno je preko 9.000 referata, raspoređenih u šest katedara i 23 sekcije, što ukupno čini preko 150 tomova knjiga. Autori ovih radova čine širok mozaik pravničkog sveta, počev od autoriteta prava iz zemlje i inostranstva, preko pravnika iz prakse, sve do mladih pravnika koji tek započinju svoju naučnu i stručnu delatnost.

Poštovane kolege, za ovogodišnji Susret dostavljeno je preko 150 naučnih i stručnih radova domaćih i inostranih autora, od kojih je objavljeno 110 radova, raspoređenih u četiri toma knjiga, na preko 2.000 strana stampanog teksta. Koristim priliku da učinim javno priznanje svim autorima, kako objavljenih referata, tako i onim autorima čiji radovi ove godine nisu mogli biti objavljeni.

Treća dimenzija Kopaoničke škole prirodnog prava ogleda se u *okupljanju najšire pravničke javnosti*, kako naše, tako i inostrane. Kad je reč o učesnicima iz inostranstva, pomenimo da oni dolaze iz preko 40 zemalja (Nemačka, Francuska, Engleska, Italija, Austrija, Holandija, Grčka, Poljska, Mađarska, Rumunija, Bugarska, Portugalija, Španija, Turska, Švajcarska, SAD, Indija, Rusija, Belorusija, Kina, Brazil, Liban).

U tom kontekstu je i veliko priznanje koje je Škola dobila 2005. godine u vidu moralnog pokroviteljstva od strane UNESCO-a s obrazloženjem da „projekti i publikacije Kopaoničke škole prava predstavljaju poseban interes za UNESCO i on će sigurno doprineti napretku ljudskih prava i ojačati međunarodno pravo. Težnje Kopaoničke škole se potpuno podudaraju sa tekućim procesom ljudskih prava u okviru sistema Ujedinjenih nacija“. I dalje, poruka UNESCO je da je Kopaonička škola prirodnog prava važan međunarodni događaj i prirodni saveznik UNESCO u zajedničkim naporima da se afirmišu osnovna načela u poštovanju ljudskih prava i ljudskog dostojanstva.

Dozvolite mi da posebno izdvojim i dragocenu saradnju koju Škola, više od dve decenije, ostvaruje sa GIZ-om, kao i saradnju sa Svetom Evrope koji već dve godine podržava Kopaoničku školu.

Na tim osnovima, pod okriljem Škole, stvoren je jedan naučni pokret zasnovan na tradicionalnoj filozofiji pravde i racionalnoj koncepciji prirodnog prava kodifikovanog u okviru Organizacije Ujedinjenih nacija i drugih miroljubivih asocijacija i integracija. Poštovane kolegice i kolege,

Kopaonička škola prirodnog prava danas je mesto na kome se, preko univerzalnih vrednosti, nastoji da uspostavi vera u ono pravo čiji je smisao da služi pravdi kao temeljnoj vrlini čoveka.

* * *

Opšta tema ovogodišnje Kopaoničke škole glasi „MEĐUNARODNI PRAVNI ODNOSI I PRAVDA“. Ona dolazi da upotpuni celinu koju smo gradili prethodnih godina: Unifikacija prava i pravna sigurnost, Primena prava i pravna sigurnost, Sudski postupak – pravda i pravičnost, Prirodno pravo i moral, Prirodno pravo i dostojanstvo, Sloboda i prirodno pravo i mnoge druge.

U fokusu ovogodišnjeg skupa jeste pitanje *kako ostvariti pravdu u međunarodnim pravnim odnosima*. Pitanje kompleksno, pitanje delikatno i pitanje koje je aktuelno uvek, a posebno danas, u uslovima duboke nesloge, sukoba i agresija koji potresaju savremeni svet. Odgovoru na ovo pitanje može se pristupiti sa aspekta različitih pravnih oblasti, pravnih grana i disciplina. Iz svih tih razloga, u potrazi za formulom ostvarenja pravde u međunarodnim pravnim odnosim izuzetno je teško pružiti jedinstven i sveobuhvatan odgovor.

Svesna značaja i težine postavljenog pitanja, predlažem da odgovor utemeljimo na Deklaraciji Kopaoničke škole prirodnog prava koja predstavlja sintezu prirodnih prava (ljudskih prava) proklamovanih i kodifikovanih dokumentima Ujedinjenih nacija. Tvorac ove Deklaracije, Akademik profesor Slobodan Perović, u svojstvu Osnivača i predsednika Kopaoničke škole prirodnog prava, učinio je predlog teksta Deklaracije na Plenarnoj sednici Kopaoničke škole 2002. godine, na kojoj je Deklaracija jednodušno prihvaćena.

U tom smislu, dozvolite mi da izložim osnovnu koncepciju Deklaracije, polazeći od Heksagona prirodnih prava koji je okupio sve pravne i socijalne discipline oko šest stubova opšte civilizacije (život, sloboda, imovina, intelektualna tvorevina, pravda, pravna država). Na osnovu Heksagona prirodnih prava konstituisane su i odgovarajuće Katedre Kopaoničke škole.

PRVA KATEDRA PRAVO NA ŽIVOT

1. Život: Život je delo prirode. Zakoni koji su prožeti većim stepenom umnosti poštuju ovu činjenicu prirode i titularu prava na život pružaju sveobuhvatnu zaštitu. Naprotiv, oni drugi, kod kojih je čulnost iznad umnosti, zaštićuju titulara prava na život onoliko koliko im dopušta njihova čulnost.

Pravo na život je zakonsko i nadzakonsko pravo. Ono je uslov postojanja i ostvarenja svih drugih prava čoveka i svih oblika njegove društvenosti. Niko ne može imati vlast nad životom drugog. Otuda, pravo na život je *ius cogens* nacionalnog i međunarodnog prava.

2. Zdravlje i ekologija: Svako ima prirodno pravo na zaštitu zdravlja koja odgovara njegovim zdravstvenim potrebama. Svaki čovek ima pravo na zdrav život u skladu sa prirodom. Zdrava životna sredina je preduslov ovog prava. Otuda, svako ima dužnost, a posebno država, da preduzima odgovarajuće akte u cilju očuvanja, zaštite i obnavljanja životne sredine i jedinstva ekosistema Zemlje. Nekontrolisano korišćenje i prekomerna eksploatacija prirodnih resursa, masovna upotreba pogona pomoću različitih vrsta energija i nekontrolisana upotreba različitih tehnologija, dovode do ozbiljnih rizika po životnu sredinu i ugroženosti biosfere, gde je čovek prva žrtva.

DRUGA KATEDRA PRAVO NA SLOBODU

Sloboda je, kao prirodno svojstvo čoveka, neodvojiva od života. Sfera prava jeste sfera slobode, ali one slobode koja je u međuzavisnom odnosu sa slobodom drugih, čime se postiže proporcija sloboda. Upravo takva sloboda treba da bude cilj svakog pravnog ustrojstva. U tom smislu utvrđuju se dva aksioma: nema slobode pod nasiljem i nema slobode bez odgovornosti. Nasilje, kao način ophođenja ili kao sistem vladavine, pretvara slobodu drugog u rop-sku poslušnost. Sloboda se proklamuje za sva lica bez ikakve razlike u pogledu njihovih različitih svojstava po rođenju, nacionalnom poreklu ili bilo kom opredeljenju i ubeđenju.

TREĆA KATEDRA PRAVO NA IMOVINU

1. Svako ima pravo da poseduje imovinu, sam ili u zajednici sa drugima, i niko ne sme biti samovoljno lišen svoje imovine. Titular imovinskog prava ima pravo na neometano uživanje svoje imovine i u tome može biti ograničen isključivo u javnom interesu i isključivo pod uslovima predviđenim zakonom i opštim načelima međunarodnog prava.

2. Svojina kao apsolutno pravo držanja, korišćenja i raspolaganja, daje svom titularu najšira ovlašćenja u granicama zakona. Niko ne može biti lišen prava svojine, osim ako to očigledno zahteva zakonito utvrđena javna potreba, i pod uslovom pravičnog i prethodnog obeštećenja.

3. Ugovor. Kad je reč o ugovoru, polazeći od teme našeg ovogodišnjeg skupa, biću slobodna da navodima Deklaracije dodam i podvučem značaj poštovanja opštih načela ugovornog prava, posebno u ugovorima međunarodnog karaktera. Na prvom mestu, tu je načelo savesnosti i poštenja koje predstavlja jedno od osnovnih načela ugovornog i uopšte građanskog prava velikog broja zemalja. Za načelo savesnosti i poštenja između ostalog se ističe da predstavlja unutrašnji moralni zakon, da se njegova svrha ogleda u ostvarenju standarda pristojnosti, pravičnosti i razumnosti, da nalaže postupanje u skladu sa etičkim standardima. U međunarodnom pravu predstavlja fundamentalno načelo iz koga je izvedeno pravilo *pacta sunt servanda*, kao i druga pravila vezana za ostvarenje poštenja i pravičnosti u pravnom prometu. U srpskom Zakonu o obligacionim odnosima, kao što znamo, ovo načelo je proklamovano kao jedno od osnovnih načela Zakona putem pravila imperativnog karaktera, izraženog rečima: „U zasnivanju obligacionih odnosa i ostvarivanju prava i obaveza iz tih odnosa, strane su dužne da se pridržavaju načela savesnosti i poštenja“. Načelo savesnosti i poštenja široko je prihvaćeno i u međunarodnim dokumentima uniformnog ugovornog prava. Od ostalih opštih načela posebno izdvajam načelo ravnopravnosti strana, načelo zabrane zloupotrebe prava, načelo ekvivalencije, načelo autonomije volje, načelo potpune (integralne naknade), načelo *favor contractus* i druga opšta načela čija se krajnja svrha ogleda u ostvarenju pravde u međunarodnim ugovornim odnosima.

ČETVRTA KATEDRA PRAVO NA INTELEKTUALNU TVOREVINU

Svako ima prirodno pravo da snagom svoga uma stvara dela iz oblasti intelektualne kulture. Intelektualne tvorevine, bez obzira na to da li su izražene kreacijom književnog, naučnog i umetničkog dela ili kreacijom dela iz oblasti industrijske svojine, uživaju zaštitu moralnih i materijalnih interesa tvorca dela. Svako ima prirodno pravo, da u granicama zakona koristi sve tekovine civilizacije – naučne, umetničke, tehničko-tehnološke, kulturne. Svako ima pravo da slobodno učestvuje u kulturnom životu zajednice, da uživa u umetnosti i da učestvuje u naučnom napretku i u dobrobiti koja otuda proizilazi.

PETA KATEDRA PRAVO NA PRAVDU

Sudijska nezavisnost i nepristrasnost neminovna je pretpostavka ustanove sudstva. Pitanje nezavisnosti sudije nije samo pravno pitanje. To je pitanje opšte kulture jedne zajednice. Istovremeno, princip sudijske nezavisnosti

sudije predstavlja demarkacionu liniju koja deli polje prava od pustinje ne-prava. U uslovima nepravne države, gde je legitimitet i legalitet prava ispod dozvoljenog stepena društvene tolerancije, gde vladavinu prava zamenjuje vladavina samovoljnog fakta – vlasti, strasti ili interesa pojedinačnog ili grupnog, gde se eliminiše načelo podele vlasti, tu se sudijska nezavisnost svodi na zavisnost od partijske, a ne zakonske odluke. U takvim uslovima sudija nije u stanju da primeni pravedno pravo. Nezavisnost sudije, kao neminovni atribut njegove funkcije, predstavlja organski deo pravne države. Konceptija racionalnog prirodnog prava opominje i ukazuje na to da sudijskoj nezavisnosti treba otvoriti šire prostore, jer pravo je fenomen dobrog i pravičnog, a ne fakt nasilne volje jednih u odnosu na druge.

ŠESTA KATEDRA PRAVO NA PRAVNU DRŽAVU

Svako ima pravo da živi u takvoj državi koja je u stanju da u svom pravnom sistemu obezbedi vladavinu načela legitimiteta i legaliteta u granicama društvene tolerancije (pravna država). U pravnoj državi državna vlast i samovolja zaustavljena je ustavom i zakonom i to tako da se time nepriko-snoveno štite osnovna ljudska prava i slobode putem trodelne podele vlasti – zakonodavnu, izvršnu i sudsku. Onog trenutka kada se legalitet zameni načelom celishodnosti, kada se bilo čiji interesi stave iznad prirodnih prava čoveka, tada država gubi epitet pravne države. Nasuprot tome, kada se pravo shvati i ostvari u sklopu pravde, kada opšta konstitucija jedne zajednice prihvati pravdu kao „stožernu vrlinu“, tada pravo te zajednice postaje legitimno u svom izvoru i legalno u svojoj primeni.

* * *

Poštovane kolegice i kolege,

Ovim završavam svoje uvodno izlaganje.

Neka reči Deklaracije Kopaoničke škole prirodnog prava izrečene sa ovog vrha prirode i vrha pravničkog znanja i savesti, predsedavaju našim Skupom i učine nas korak bližim ostvarenju sveukupne Pravde.

POZDRAVNE REČI

Prof. dr MILAN ŠKULIĆ

*Profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu,
sudija i zamenik predsednika Ustavnog suda Srbije*

Poštovane kolegice i kolege,

Poštovani učesnici i poklonici Kopaoničke škole prirodnog prava,

Velika mi je čast da Vam se obratim na ovom najvažnijem skupu prav-
nika ne samo u našoj zemlji, već i znatno šire. Dugo trajanje Kopaoničke
škole prirodnog prava, koja od pre nekoliko godina ponosno nosi ime po
svom osnivaču profesoru dr Slobodanu Peroviću, u zemlji u kojoj nažalost
ne postoji uvek sasvim jasno ispoljena svest o značaju tradicije, ukazuje na
kontinuirani napor naše pravničke elite da razvija i neguje osnovne vredno-
sti pravne države, čak i u okolnostima koje nisu lake. Dragocen je napor pro-
fesorke dr Jelene Perović koja uprkos onoj čuvenoj Njegoševoj misli „malo
rukah, malena i snaga“, uspeva da sa velikom „snagom“ dosledno održava
jednu veliku, dragocenu i zaista lepu tradiciju.

Davno je kod nas prošlo vreme bahatog rezonovanja da se „zakona ne
treba držati kao pijan plot“. Doduše, tog vremena se i sada poneki sećaju
sa izvesnom nostalgijom, priželjkujući žalosnu mogućnost „zaobilaženja“
zakona, uz ponekad čak i cinično podsmevanje pravu kao nečemu što se
shvata samo kao nekakav balast, forma koja nepotrebno opterećuje ili „pre-
preka“ koju nekako valja preskočiti i zaobići. Naprotiv, umesno je i sada
se prisetiti misli čuvenog Cicerona, koji je objašnjavao da smo svi „sluge
zakona“, da bismo na takav način bili „slobodni“. Svojevrsnoj pravnoj ne-
kulturi, pa nekada i nekoj vrsti specifičnog ali i opasnog pravnog nihilizma,
ili čak izvesnog preziranja prava, što ponekad nije čak ni retkost, ozbiljna
prepreka je baš Kopaonička škola prirodnog prava, koja svojim upornim in-
sistiranjem na značaju prava i to prava koje je legitimno i pravično, uporno
čuva i razvija svest da se samo doslednim poštovanjem prava, država može
razvijati, a da samo u pravnu državu, koja se dosledno odlikuje vladavinom

prava, građani mogu imati poverenje. Naravno teško je graditi i unapređivati dobar pravni sistem bez odgovarajućeg poverenja građana u njega i njegove bitne aktere.

Ogroman je značaj Kopaoničke škole prirodnog prava za razvoj prava i pravne države, kako u Srbiji, tako i znatno šire. Nažalost, svedoci smo da se kod nas u praksi još uvek ne poklanja dovoljno pažnje naučnoj i stručnoj misli. Toj vrsti zanemarivanja struke i nauke aktivno se suprotstavlja Kopaonička škola prirodnog prava – Slobodan Perović. Veliki mislilac Lao Ce rekao je da i put od hiljadu milja započinje prvim korakom, a prvi su korak naše misli. Zahvaljujući višedecenijskoj delatnosti Kopaoničke škole prirodnog prava, naša pravna misao je, ne samo napravila prve korake, već je prevalila dug plodonosan put.

Poštovane kolegice i kolege, zahvaljujem Vam se na pažnji i želim Vama i svima nama, da i ove godine punim plućima uživamo u lepotama Kopaonika, kao i da nakon uspešnog rada svih naših katedri, ovu divnu planinu napustimo obogaćeni novim korisnim saznanjima, bogatiji duhom i puni pozitivne stvaralačke energije.

Dr LUCA CASTELLANI

Legal Officer, UNCITRAL Secretariat, Vienna (Austria)¹

Prof. Jelena Perović Vujačić, President of the Kopaonik School of Natural Law – Slobodan Perović,

Distinguished Members of the Presidency of the Plenary Session,
Authorities, dear Colleagues and Friends,

It is a great pleasure and honour for me to be at the thirty-sixth meeting of the Kopaonik School of Natural Law. Serbia was one of the very first destinations at the beginning of my career in uniform commercial law, and my presence here brings back sweet memories. I would also like to recall the importance that my Maestro, professor Rodolfo Sacco, attached to this event and to the intellectual contribution of comparative lawyers from the Balkans to European and global academic discussions. The presence of Professor Gian Antonio Benacchio among us is strong evidence of that attachment and of the ongoing intellectual engagement.

¹ The views expressed herein are those of the authors and do not necessarily reflect the views of the United Nations.

The region has historically given much to the cause of uniform commercial law, including in terms of contribution to the work of the United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL). It is however not possible to live only remembering the past. It is useful – and sometimes necessary – to reinvigorate existing cooperation channels, and explore new ones, to ensure that achievements will not fade away but consolidate. Please allow me to make three calls in that direction.

My first call is for active participation in UNCITRAL meetings. All member States of the United Nations are invited to attend UNCITRAL meetings as members of the Commission or as observers. Participation in official meetings fulfils two important functions: it allows taking into consideration national and regional views, and it helps building local capacity that is precious once a State considers adopting uniform laws.

I am aware that concurring priorities are many, while financial and human resources are scarce. However, many UNCITRAL meetings take place in Vienna, where – according to a local saying – the Balkans begin. I hope that geographical proximity may encourage more regular participation in UNCITRAL meetings.

My second call is for the adoption of recent UNCITRAL texts. It seems that the engagement that the region demonstrated at the beginning of the work of UNCITRAL needs to be rekindled. If we look at international sales law, which is a prominent topic on the programme of this conference, the region has unanimously adopted the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG). However, not all States have adopted the sister treaty to the CISG, i.e., the Convention on the Limitation Period in International Sale of Goods, which will celebrate its first half century next year. And only one State – Montenegro – has adopted the United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts, which adapts the rules of the CISG and of the Limitation Convention to the digital world that is now prevailing also in trade. In fact, Montenegro is one of the few States in the world that has adopted the three treaties: CISG, Limitation Convention and Electronic Communications Convention.

My third and final call is not to States but to everyone with an interest in uniform commercial law. It relates to contributing to the Case Law on UNCITRAL Texts (CLOUT) database with abstracts of case law applying and interpreting UNCITRAL texts. As you know, the adoption of uniform commercial law texts is not sufficient to achieve the goals of legal uniformity

and predictability. It is also necessary to ensure the uniform interpretation and application of the law, which requires awareness of the interpretative trends. And, to do so, we need to rely on regular and accurate case reporting from the jurisdictions that have adopted UNCITRAL texts. I therefore encourage the various participants in the CLOUT Network – including voluntary contributors – to submit case abstracts to CLOUT. One example may illustrate the importance of doing so. To mark the already-mentioned fiftieth anniversary of the Limitation Convention, we are compiling case law with a view to preparing a Digest that will facilitate the uniform interpretation of that Convention. I am glad to share that a significant share of the cases on the Limitation Convention come from the region.

I made calls for supporting uniform commercial law drafting, for promoting uniform commercial law adoption, and for reporting on legislative application and interpretation of adopted uniform commercial law texts: the uniform commercial law circle has been closed.

I sincerely hope that all the academic wisdom and practical expertise gathered in this room will not be lost so that the whole world will be able to benefit from it.

*Akademik prof. dr ZORAN RAŠOVIĆ
Crnogorska akademija nauka i umjetnosti*

Poštovana profesorko Perović,
Poštovano radno predsjedništvo,
Koleginice i kolege,
Dragi prijatelji,

Od dužega vremena, tačnije 36 godina, Kopaonička škola prirodnog prava – Slobodan Perović, na našu radost, svekolik trud ulaže da na našim katedrama razmatra teme od životne važnosti s obzirom na to što u naše vrijeme predstavlja pravna nauka i zakonodavstvo. Nesumnjivo je da je ova škola za sve to vrijeme izradila i opredijelila načela po kojima će svoje ciljeve ostvarivati, neprestanim obzirom na sve glavne teorije koje gospoduju u nauci, kao i one koje su nastale zakonodavstvom i praksom, ne puštajući ni na časak potrebe, običaje i osjećanja naših naroda i građana kod kojih su se mnoge stare tradicije do dana današnjeg u svojoj cjelini sačuvale.

Tome su nesumnjivo doprinijele Vaše odlične pravničke sposobnosti, izvanredna juridička znanja i pravni stvarni život i sve njihove čudi koje ste tako dobro iskusili. Svih ovih 36 godina, naših plodotvornih susreta, Kopaonička škola je s najvećom ozbiljnošću znala da odgovori na brojna pitanja koja se odnose na pravdu, na pravo koje živi u normi, ali i na stvarnost, predlagala sve što treba unijeti u zakon, što izmijeniti, što dopuniti i što uopšte privesti u harmonično saglasje sa zahtjevima života, okolnostima i potrebama našeg vremena.

Ova škola je nastojala i nastoji da na svaki mogući način ukaže na ugled i autoritet zakona kao i na to da ništa ne krnji u tolikoj mjeri taj ugled kao što su njegove česte izmjene i dopune. Insistirali smo na izvršenju obaveze zakonodavca da stalno obraća pažnju na naš društveni i pravni život i ukazivali na razlaz među njima. Sastaviocima zakona smo poručivali i danas ponavljamo da neprestano obraćaju pažnju na načela i pravila koja gospoduju u nauci i u boljim zakonodavstvima Evrope, koristeći se njima koliko to dopuštaju osobiti uslovi zemlje i osobite potrebe naroda i građana. Uvijek sa željom da naša radnja ima neupitan naučni značaj.

Uspjesi naše škole se prvenstveno objašnjavaju njenim rezultatima u kojima je sabrano i teorije i iskustva i života, pretežno juridičkog i moralnog značaja.

Temelj ove škole je pravda i pravo u čijem jezgru je prirodno pravo, dakle, pravo koje je silnije od drugog. I danas i uvijek ukazujemo na to da je najpreča pravda, jer je pravda temelj državama. Zato su se osnivači ove škole potrudili da pravdu ulože u njene temelje.

Mudrost osnivača je uvidjela da je korist narodna nalagala da se počne i stalno insistira na onom što je najpreče. Tome možemo najviše da zahvalimo osnivaču ove škole i našem učitelju profesoru Slobodanu Peroviću. Zar nam i danas njegove čuvane besjede ne odzvanjaju vapajem za pravdu? Zar njegove besjede i danas ne mirišu mirisom prirodnog prava? Zar nas one ne podsjećaju na ono što je vječno u ljudskoj sudbini? Duha pronicljivog, stila spontanog i savršenog, priče neodoljive i plemenite, zalaganje za prvenstvo za onim što je jače od čovjeka, kao što je zakon prirodni. Mudrosti njegove su domašile Lovćenske i Kopaoničke visine. Radosni smo što se tim načelima na svakom koraku i danas upravlja rukovodstvo ove škole.

Poštovani prijatelji, i u ovom času kada se svi spremamo da stupimo u naše katedre, mene prije svega obuzima osjećanje duboke zahvalnosti prema zaslugama osnivača, prvenstveno zaslugama profesora Perovića,

ali i zaslugama njegovih sukcesora. Uvjeren sam da potpuno dijelite sa mnom ista osjećanja i privilegiju što i mi tim putem hodimo, nastojeći, kao što u samoj prirodi stvari leži, da damo svoja usavršenja svemu tome. Ovo-godišnji susreti posvećeni međunarodnopravnim odnosima i pravdi za nas su novi izazovi, posebno ako imamo u vidu aktuelnu zbilju u svijetu u kome krivda nad pravdom često trijumfuje. Mi tražimo da pred zakonom umukne svačija volja, a neka se čuje samo volja zakona. I neka se iz njega razlijeva pravda svima i svakome. I neka je zakon za svakoga zakon.

Poštovanji prijatelji, želim Vam plodotvoran rad, primite uvjerenje mog osobitog poštovanja i iskrenog uvažavanja.

Prof. dr GIAN ANTONIO BENACCHIO
Profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Trentu, Italija

Poštovana profesorice Perović,
Poštovano Predsedništvo,
Najlepše hvala na pozivu koji ste mi uputili i ove godine.

Dozvolite mi da svim učesnicima prenesem pozdrave Pravnog fakulteta Univerziteta u Trentu, na kome radim, kao i italijanskog Udruženja za uporedno pravo (*Società italiana per lo studio del diritto comparato – SIRD*), u kome sam član Upravnog odbora.

Učešće na ovoj tradicionalnoj međunarodnoj naučnoj konferenciji predstavlja veliku i važnu priliku za razmjenu mišljenja, u okviru koje se mogu čuti stavovi pravnika iz različitih država i različitih pravnih sistema, koji se odnose na teme kojima je posvećen rad Kopaoničke škole.

Tema ovogodišnjeg Susreta – Međunarodni odnosi i pravda, izuzetno je relevantna i interesantna, s obzirom na to da se odnosi na širok spektar značajnih pitanja, obuhvatajući ne samo trgovinske odnose ili međunarodne ugovore, već i pojedinca, njegove slobode, porodična prava, prava maloljetnika, nasljedno pravo itd.

Danas je, u celom svetu, društveni razvoj toliko brz i dubok da je društvo prije 30 godina za današnjeg pravnika neprepoznatljivo u odnosu na sadašnje. Zahvaljujući novim tehnologijama i intenzivnom kretanju ljudi, svijet je sada međusobno povezan, pa se to mora odraziti i na relevantna pravna rešenja koja moraju uzeti u obzir i ono što se dešava izvan

nacionalnih granica. Zbog toga je za mene vrlo važan dijalog o drugim idejama, stranim doktrinama i iskustvima.

Zaključujem, zahvaljujem ponovno profesorici Perović, kao i organizatorima ovog skupa i radujem se početku rada u katedrama i sekcijama Kopaoničke škole.

Hvala vama i dobar rad svima

Dr THOMAS MEYER

*Rukovodilac Programa nemačke organizacije
za međunarodnu saradnju GIZ*

Dear participants,

Dear representatives of judicial branches like courts, attorneys, academics,

Dear representatives of the private sector,

Dear representatives of the Government,

Dear Board of the Kopaonik School,

Dear friends,

Again we find ourselves on the Mountain of Kopaonik. 22 years ago I was a young project director for the German Development Cooperation. I was a bit nervous, since I do not just arrive to Serbia for managing the German contribution to the support of the legal and judicial reforms but just had a meeting with Prof. Slobodan Perovic in the office of the Lawyers Association in Belgrade. You will agree, when I say, he was from impressive appearance. His reputation goes far beyond Serbia, South East Europe, even Europe and I was very proud to start a professional cooperation. In the meanwhile, even when I have left South East Europe almost ten years ago, participation in the Kopaonik School is a fixed date for every year. Not anymore only from professional reasons but also to meet friends.

It is already half of a decade that the founder of the Kopaonik School passed away. But his ideas continuous, the spirit of Kopaonik remains. That spirit of professionalism, humanism and friendship. That wouldn't happened, if this idea, this spirit wouldn't be further spread by Prof. Jelena Perovic, which took the burden of continuation of that by hard work and implementing new ideas, like it is the case with the award, which is nowadays given to young scientist.

Kopaonik was never a Serbian idea but an international one. By that it is part of this year overall topic: International Relations and Law. Nowadays we face it both. The success of international cooperation, like it is documented by the fact, that UNCITRAL hold its annual working group meeting on the Convention on the International Sales of Goods. This Convention secures the lawful processing of international sales. Its accompanied by gathering like this, where the international community further develop this instrument. Peaceful gatherings, where the argument succeed. But we face also the increasing failure of international relations, when we see the ongoing wars on this world.

We will not surrender by giving up the idea, that international relations need a legal framework. That practitioners and scientist discuss with each other. That isn't naive, despite ongoing wars. But war will end and international relations remaining. By this, we contribute to peaceful relations.

Thank you very much.

*Akademik prof. dr VLADO KAMBOVSKI
Makedonska akademija nauka i umetnosti*

Poštovana predsednice Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, profesorice Jelena S. Perović Vujačić,

Poštovani članovi Radnog predsedništva,

Poštovane kolegice i kolege, pregaoci večite borbe za pravo i pravdu,

Učinjena mi je velika čast pozivom da učestvujem na ovom značajnom naučnom skupu, unikatnom na našim prostorima, koji je ove godine inspirisan globalnom temom međunarodnih pravnih odnosa i pravde. I uvek, kao na svakom početku, u našim mislima izrone besede rodonadželnika Kopaoničke škole, akademika *Slobodana Perovića*, koji je uvek podsećao da je najviša pravna vrednost mir, i da je samo mir i kultura mira koja vlada svetom uslov za mir koji vlada u nama i *conditio sine qua non* za ostvarivanje postulata pravde i prirodnih ljudskih sloboda i prava. A upravo ovih godina i dana suočavamo se sa sve ozbiljnijim pojavama ugrožavanja ovih apsolutnih vrednosti. Egzistencijalno geslo današnjice – „nema pravde, ako nema mira“, i obrnuto, ta interakcija i kompatibilnost mira i bezbednosti s jedne strane, i pravde s druge, u središtu je krajnje sumorne debate o promenama i budućnosti međunarodnih odnosa, međunarodnog pravnog poretka i pravde,

u okolnostima koje karakteriše eskalacija međunarodnih ratnih sukoba, sve žešćih pojava nasilja i masovnih povreda ljudskih prava.

Svet je danas na ivici Trećeg svetskog rata, ruskom agresijom nad Ukrajinom, ratom i genocidom nad Palestincima u Izraelu, ratovima na Bliskom Istoku, eskalacijom tenzija između NATO-a, SAD, EU i Rusije, SAD i Kine i drugih zemalja BRIKS-a. Polazeći od činjenice da su u savremenom *proxy* ratovanju u ratne sukobe uvučene i brojne druge države, čije oružane snage nisu prisutne na ratnim bojištima, saglasno teoriji ekvivalencije o kauzalitetu, moglo bi se reći da je treći svetski rat već započet, i da nema ozbiljnih izgleda da li može da se zaustavi pre nego što pređe u još opasniju fazu upotrebe nuklearnog oružja. Opasnost od takvog razvoja veća je nego što je ikada bila, a saznanje da danas devet država u svetu raspolaže sa ukupno oko 12.000 nuklearnih bojevih glava, od kojih je 90% u arsenalu SAD i Rusije, upućuje na jedini mogući zaključak – da krajnji ishod njihove upotrebe može da bude samo totalna katastrofa celog čovečanstva.

Ali već i dosadašnja destrukcija međunarodnog prava, za koje je svaki agresivni rat, svaka masovna povreda ljudskih prava težak zločin protiv čovečnosti, koji ne može da se opravda nikakvim razlozima tipa geopolitičkih, ekonomskih ili sličnih interesa velikih država, postigla je najsramotniji rekord od postojanja ljudskog života na planeti. Svet je potrošio u ovoj godini oko 2.400 milijardi dolara na oružje, od čega su članice NATO-a, potrošile skoro 1.500 milijardi dolara – novac koji bi samo za godinu dana izvukao iz siromaštva narode koji umiru od gladi, kojim bi se iskorenile brojne bolesti, zaustavilo otopljanje planete itd. Drugi, isto tako opasan za postulate pravde i ljudskih prava rezultat orijentacije međunarodnih odnosa prema desnim populističkim konceptima, partikularizmu, jačanju nacionalizma i fašisoidne militarizacije koja se širi u sve većem broju država, uključivši i zemlje iz našeg regiona, preti da uguši liberalne demokratske vrednosti, na koje se naslanja konstitucionalizacija ljudskih prava i princip vladavine prava, potiskujući ih instalacijom utilitarnih političkih programa i autoritarnih režima.

Kada je nastao slom međunarodne pravde i vladavine prava, sa svim implikacijama i na nacionalne pravne sisteme? Nastao je početkom krize međunarodnog kaznenog prava kao etičkog minimuma međunarodne pravde. Ono je stvarano, u užem smislu supranacionalnog sistema *jus cogens* normi u drugoj polovini prošlog veka, na principima Nirnberškog prava, kao „pravo za krizne situacije“, odnosno masovne povrede ljudskih prava, i pravde koju isporučuju pobednici u ratnim sukobima. Osnivanje stalnog Međunarodnog kaznenog suda Rimskim statutom iz 1998. godine, značilo je istorijski korak napred u promovisanju međunarodne pravde kao

univerzalne pravde, koja će važiti i za pobjednike i za pobjedene u ratnim sukobima. Odbacivanje tog koncepta nepotpisivanjem Statuta od strane najmoćnijih država, koje rešavaju sudbine drugim narodima, kao i danas, blokada ostvarivanja njegove nadležnosti, označilo je njihovo opstajanje na pozicijama hegemonizma i tradiciji pravnog realizma (Tukidid: „Moćne države rade šta hoće, slabe države trpe ono što moraju“). Međutim, ni najveće pristalice pravnog realizma, ne mogu da negiraju potrebu jačanja procesa konstitucionalizacije, vladavine prava i sve oštrijih zahteva za pravdom i poštovanjem univerzalnih ljudskih sloboda i prava, koji deluju kao snažna unutrašnja protivteža spoljnom hegemonizmu velikih država.

Upravo u jačanju takvih unutrašnjih promena, a ne u konceptualizaciji „novog pravnog poretka“ zasnovanog na pomirenju velikih država u cilju podele sfera hegemonije, nazire se izlaz iz današnjeg stanja aporije o pravdi za pobjednike ili univerzalne pravde. Zastupnici koncepcije o pravnom realizmu ipak treba da priznaju da je neophodno trezveno razumevanje dinamike moći, prihvatajući činjenicu da su upravo revolucije koje su iznikle na postulatima pravde i prirodnih prava transformisale svetsku politiku i imale odlučujući uticaj na postojeći međunarodni pravni poredak.

Nama, polaznicima Kopaoničke škole, posvećenim pravdi i prirodnim ljudskim pravima, pripada poziv i dužnost da branimo u svakoj prilici takav pristup, razvijanjem kulture mira i odbacivanjem svakog nasilja nad ljudskim dostojanstvom i iz njega iznedrenih apsolutnih vrednosti koji imaju cilj i meru u sebi samima.

Dr ALFREDO FERRANTE

Pravni fakultet Univerziteta u Paviji, Italija

Distinguished President,

Distinguished representatives in your various qualities,

Dear colleagues and participants,

Dobro jutro.

Voleo bih da govorim srpski jezik, ali još nisam uspeo da ga naučim, žao mi je zbog toga.

With the permission of the Chair of the Editorial Board, the Organizing Committee and the International Scientific Committee and of the president of Kopaonik School of Natural Law.

Distinguished Presidents, distinguished representatives in your various qualities, dear colleagues and participants,

I am really happy to be here again. The past year during the opening session I told you that I'm feeling at home, and it is true. Serbia and Italy have a so closed relationship. A clear juridical example it is the relationship between Rodolfo Sacco and his scholars and the Kopaonik School of Natural Law; so It a really pleasure to share this moment with prof. dr. Gianantonio Benacchio.

Let me give another example of this relationship. An egg of Columbus or Columbus's egg refers to a brilliant idea or discovery that seems simple or easy after the fact. It is said that after his return from the America – the supposed Indies – Columbus was invited to a dinner. In that occasion some Spanish gentlemen tried to belittle his undertaking by saying that the discovery of the western route to the Indies would not have been that difficult and that anyone could have succeeded if he had his own means. Upon hearing this, Columbus was indignant, and challenged the Spanish nobles in an equally easy task: making an egg stand upright on the table. Each of them made numerous attempts, but none succeeded and they gave up on the undertaking. They became convinced that it was an unsolvable problem and begged Columbus to demonstrate how to solve it, which he did immediately: he simply made a slight dent in the end of the egg, tapping it lightly against the edge of the table. The egg remained upright. When the bystanders protested by saying that they could have done the same, Columbus replied: „The difference, gentlemen, is that you could have done it, but I did it!“

Now You must know that „Egg of Columbus“ demonstration was made by Nikolas Tesla. He brings it at World's Columbian Exposition Westinghouse Electric in 1893. Tesla's Columbus egg was made of copper and had no dent on the bottom, but remained upright on one end because it was constantly spun around its axis by the gyroscopic action of a rotating magnetic field. You can appreciate it when you go to Belgrade – in the Tesla museum – you can see Tesla's Egg of Columbus experiment live. I have the pleasure to see it and it is really amazing.

Well, there is not only a relationship between Tesla and Columbus but I also think that there is a relationship between Tesla, Columbus and Kopaonik. In particular we can see a *liason* between Columbus, Tesla and Prof. Dr. Slobodan Perovic.

As an egg of Columbus, 36 years ago Prof. Dr. Slobodan Perovic had the brilliant idea to create Kopaonik School of Natural Law and this Conference and he did it.

To create this and going on with all this important project seems simple or easy after the fact but it is not. It was and it is an hardworking job. Now we are arrived at 36 Conference, this year with the topic „INTERNATIONAL LEGAL RELATIONS AND JUSTICE“. 36 means 6 times sixs: and 6 remember the six perspectives of the prof. Dr. Slobodan Perovic's Hexagon of Natural Rights. So this edition is symbolically particularly significant and I would like to thank Prof. Dr. Jelena Perovic, and to all her team, who is continuing this hard work and important mission in order to contribute to make a better concept of law under the discussions made by important Academicians, jurists and lawyers.

Godina je tako kratka, a u isto vreme duga. Kratko da dobro naučim jezik (srpski), ali dugo jer sam svih ovih meseci propustio Kopaonički školski susret. Srećan sam što sam ponovo ovde jer u Srbiji uvek uživam prelep tretman.

I am sure that this conference will be amazing as the past years, a Conference that is one of the points of reference not only for Serbia.

Veliko hvala.

* * *

Prof. dr JELENA S. PEROVIĆ VUJAČIĆ
Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava
– Slobodan Perović

Poštovane kolegice i kolege,

Ovim završavamo naše Plenarno zasedanje koje označava uvod u Trideset šesti Susret Kopaoničke škole i prelazimo na radni deo Skupa. Rad sekcija odvijaće se prema rasporedu objavljenom u Programu, počev od 17.00 časova danas, pa do 13.00 časova 16. decembra. Po završetku radnih sesija, biće održana Završna Plenarna sednica Trideset petog Susreta, na kojoj ćemo sumirati rezultate današnjeg skupa.

Koristim priliku da Vas podsetim na posebne sesije koje će se održati tokom ovog Susreta:

1. Panel diskusija Zajedničkog projekta Evropske unije i Saveta Evrope „Uticaj veštačke inteligencije na pravosuđe“ (13. decembar od 18.00 do 20.00 časova, sala *Sunčani vrhovi*);

2. Panel diskusija Zajedničkog projekta Evropske unije i Saveta Evrope „Modernizacija pravničkog obrazovanja kao deo promene pravne kulture u Srbiji“ (14. decembar od 10.00 do 12.00 časova, sala *Josif Pančić 1*);

3. Panel diskusija „Međunarodno-pravni aspekti upravnog spora“ u saradnji sa Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (16. decembar, od 11.30 do 13.00, sala *Josif Pančić 1*);

4. Okrugli sto Javnobeležničke komore Srbije (14. decembar, od 12.00 do 14. 00 časova, sala *Sunčani vrhovi*);

5. Promocija knjige *Knjaz Nikola i Valtazar Bogišić* akademika prof. dr Zorana Rašovića (14. decembar, od 12.00 do 14.00 časova, sala *Josif Pančić 2*);

6. Promocija knjige *Fudbalsko pravo* autora dr Miloša Stanića (16. decembar, od 12.30 do 13.00 časova, sala *Kopaonik*).

Dozvolite mi sada, poštovane kolegice i kolege, uvaženi učesnici i dragi prijatelji, da vas pozovem na koktel dobrodošlice koji, odmah po završetku ove sednice, organizujemo u partnerstvu sa zajedničkim projektom Evropske unije i Saveta Evrope „Podrška reformi pravosuđa u Srbiji“.

Hvala vam.

P O R U K E

I – PRAVO NA ŽIVOT

1. Život

Prof. dr ĐORĐE ĐORĐEVIĆ

*redovni profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta
u Beogradu*

Prof. dr NATAŠA DELIĆ

*redovni profesor Pravnog fakulteta
Univerziteta u Beogradu*

Opšteprihvaćeno je da pravo na život predstavlja univerzalno pravo čoveka koje je inkorporisano i garantovano nizom dokumenata donetih na regionalnom i međunarodnom nivou. Ipak, postavlja se pitanje da li se pravo na život može smatrati apsolutno zaštićenim. Analiza relevantnih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima, pre svega EKLJP pokazuje da se ovo pravo svrstava u „tvrdo jezgro“ ljudskih prava koja se ne mogu derogirati, ali da ono ipak nije apsolutnog karaktera, već su to samo pojedini aspekti prava na život. Činjenica da se danas drugačije gleda na pravo čoveka na dostojanstvo i slobodan razvoj, ukazuje na to da država i društvo treba da preduzimaju mere koje teže ostvarivanju ovog prava i pružaju zaštitu od eventualnih zloupotreba. Ovakve tendencije, pored ostalog, zahtevaju i preispitivanje nekih inkriminacija koje već dugo postoje u našem krivičnom zakonodavstvu. S tim u vezi, primera radi, postavlja se pitanje opravdanosti inkriminisanja u našem krivičnom pravu ubistva na zahtev tj. lišenja života iz samilosti iz čl. 117 KZ. Ovo posebno kada se ima u vidu odluka Saveznog ustavnog suda Nemačke u kojoj se utvrđuje da je inkriminacija pomaganja u samoubistvu neustavna, zatim presuda ESLJP *Mortier protiv Belgije* u kojoj se po prvi put ispituje da li je čin eutanazije bio u skladu sa EKLJP i tom prilikom se detaljno razjašnjavaju priroda i obim pozitivnih obaveza države (materijalnih i procesnih) koje proizlaze iz odredbe čl. 2 EKLJP, kao i presuda Velikog veća *Gross v. Switzerland* kojom se utvrđuje povreda odredbe čl. 8 jer švajcarski zakon nije dovoljno jasan u vezi dozvoljenosti asistiranog samoubistva. Sve u svemu, nesporno je da nove tendencije ukazuju na drugačija tumačenja

ljudskih prava kada je u pitanju odnos između prava na samoopredeljenje građana i države. Radi se o liberalnom pristupu koji u prvi plan stavlja svojevrsnu neprikosновенost odluke čoveka koji postupa u slobodnoj volji.

Ističe se da velika većina fundamentalnih ljudskih prava koja su zagarantovana domaćim ili međunarodnim propisima, u sebi sadrže korespondentne negativne i pozitivne obaveze država, bilo eksplicitne, bilo implicitne. U slučaju postojanja obaveze, njihova povreda povlači odgovornost države, uz ispunjenje predviđenih uslova. Kada je u pitanju pravo na život, koje je pretpostavka za ostvarivanje svih drugih prava i sloboda, država je dužna da, osim propisivanja krivičnihopravnih i drugih normi kojima inkriminiše odgovarajuća ponašanja i tako štiti život pojedinca, preduzme i druge moguće korake radi zaštite života svih lica pod njenom jurisdikcijom. U cilju ispunjenja ove obaveze, država je dužna da realizuje preventivne operativne mere radi pružanja fizičke zaštite licima čiji život je ugrožen. Ugroženost se utvrđuje prema postojanju stvarnog i neposrednog rizika odnosno prisustvu opasnosti za život. U slučaju postojanja opasnosti, država, pod uslovom srazmernosti, ima na raspolaganju širok spektar aktivnosti koje može preduzeti da bi preventivno reagovala i sprečila materijalizaciju rizika. U suprotnom, država može snositi odgovornost za povredu prava na život. Ovo su pravni principi koji imaju uporište u ustaljenoj praksi ESLJP. Pri tome, treba uzeti u obzir da su neosnovani stavovi shodno kojima odgovornost i povreda prava na život postoje samo u slučaju materijalizacije rizika odnosno kada dođe do lišenja života, s obzirom na to da praksa ESLJP govori sasvim suprotno. U tom smislu, države imaju obavezu, pod određenim okolnostima, da svoje građane i sva lica pod svojom jurisdikcijom, preventivno štite i obezbeđuju adekvatne mere fizičke i proceduralne zaštite u cilju sprečavanja realizaciju postojeće pretnje. Ove mere mogu se manifestovati u vidu uspostavljanja adekvatne policijske zaštite, ispitivanja i procene rizika, privođenja lica od kojih pretili opasnost, preduzimanja svih zakonom predviđenih radnji u cilju rasvetljavanja potencijalne opasnosti i sprečavanja njene realizacije. Na državama je da izaberu način i mere koje će preduzeti radi ispunjenja ove obaveze, a na sudovima, kako domaćim tako i međunarodnim, jeste da utvrde da li su ove mere, ukoliko su preduzete, zadovoljavajuće i u skladu sa standardima i praksom ESLJP.

Teško ubistvo iz čl. 114 KZ svakako pripada kategoriji najtežih krivičnih dela. U vezi s njegovim inkriminisanjem i samostalnim egzistiranjem u korpusu krivičnihopravnih odredaba posebnog dela, ništa nije sporno. Međutim, iako naglašeno legitimno i ovo krivično delo, u okvirima kontinuiranih intervencionističkih zahvata u odredbe Krivičnog zakonika, trpi određene korekcije. Naime, izmenama i dopunama krivičnog zakonodavstva iz 2019. godine,

pripremanje teškog ubistva predviđeno je kao zaseban oblik ovog krivičnog dela. Tim povodom treba reći da, iako legitimna, krivičnopravna zaštita života kroz inkriminisanje teškog ubistva trebalo bi da odgovara potrebama realnosti, ali i da ostane dosledna pravno-dogmatskim stavovima o izuzetnosti krivičnopravne reakcije i njenoj željenoj preciznosti. Stalno povećavanje broja oblika teškog ubistva prenormiravanjem kvalifikovanih oblika, kao i proširivanje kriminalne zone na fazu pripremanja, moglo bi biti put ka dezavuisanju načela zakonitosti i načela legitimnosti. Ova konstatacija istovremeno predstavlja konačnu ocenu o opravdanosti uvedene inkriminacije, ali i trenda prisutnog u savremenom krivičnom pravu Republike Srbije.

Kao što je poznato, naše zakonodavac odredbom čl. 114 st. 1 tač. 8 KZ posebnu zaštitu predviđa za lica koja obavljaju poslove od javnog značaja. Međutim, krivičnopravna zaštita u ovom slučaju pretpostavlja ispunjenost dva uslova predviđena odredbom čl. 112 st. 32 KZ. Prvi uslov je da mora postojati povećani rizik za bezbednost lica koje obavlja poslove od javnog značaja, i drugi uslov je da se radi o zanimanjima koja su od značaja za javno informisanje, zdravlje ljudi, obrazovanje, javni prevoz, pravnu i stručnu pomoć pred sudskim i drugim državnim organima. Prema propisima relevantnim u oblasti privatne bezbednosti, poslovi službenika obezbeđenja, redara i privatnog detektiva mogu se smatrati poslovima od javnog značaja i to u oblasti pravne i stručne pomoći pred sudskim i drugim državnim organima. Međutim „povećani rizik“ ne postoji kod svih službenika obezbeđenja, već samo kod službenika fizičkog obezbeđenja. Shodno tome, smatra se da se službenici privatne bezbednosti za vreme vršenja poslova mogu smatrati službenim licima, odnosno da njihova krivičnopravna zaštita ide u smeru zaštite kao i svih ostalih službenih lica u toku vršenja službe. Analiza pozitivnopravne regulative govori u prilog zaključku da službenike privatne bezbednosti ipak treba posmatrati kao lica koja obavljaju poslove od javnog značaja, kojima se pruža posebna krivičnopravna zaštita života u vezi sa poslovima koje vrše. U tom smislu zakonski izraz „u vezi sa“ treba ekstenzivno tumačiti, što bi podrazumevalo i krivičnopravnu zaštitu u toku vršenja poslova privatne bezbednosti.

Ubistvo deteta pri porođaju iz čl. 116 KZ je privilegovano ubistvo. Zakonski opis ovog krivičnog dela podrazumeva odgovarajuće svojstvo izvršioca – majka/rodilja; odgovarajuće svojstvo pasivnog subjekta – dete/novorodjenče i okolnost da je delo izvršeno za vreme porođaja ili neposredno posle porođaja, dok kod majke traje poremećaj izazvan porođajem. Smatra se da značaj privilegujuće okolnosti ima poremećaj izazvan porođajem. Analiza zakonskog okvira ovog krivičnog dela kao i relevantne sudske prakse ukazuje na veći broj spornih materijalnopravnih i procesnopravnih pitanja koja se javljaju a) kada

je delo izvršeno za vreme porođaja i poremećaj izazvan porođajem se pretpostavlja i b) kada je delo izvršeno neposredno posle porođaja i poremećaj izazvan porođajem se utvrđuje na odgovarajući način – bez psihijatrijskog veštačenja majke; na osnovu psihijatrijskog veštačenja duševnog/psihičkog stanja majke ili na osnovu psihijatrijskog veštačenja uračunljivosti majke (što je u praksi najčešće). Kako se čini, centralni problem ovde ipak predstavlja privilegujuća okolnost koja s obzirom na neodređenu zakonsku formulaciju otvara dva pitanja: kako tumačiti pojam poremećaj izazvan porođajem i kako tumačiti pojam neposredno posle porođaja. Iz ovih pitanja sledi treće, ključno pitanje koje glasi da li postojeća inkriminacija ima svoje realno uporište, odnosno da li je treba zadržati. Uzevši u obzir sledeće: da neželjena trudnoća, iako praćena nepovoljnim okolnostima, ne dovodi uvek do lišenja života deteta, da prema stavu medicine i sudske medicine „normalan“ porođaj ne prate patološka stanja, odnosno da stanovište shodno kojem poremećaj izazvan porođajem podrazumeva uobičajene psihosomatske promene ima realno uporište za pretpostavku njegovog postojanja i da prisustvo emocionalne napetosti sa psihološkim sadržajem afekta straha za vreme (svakog) porođaja ne može biti pretpostavka, već fikcija – dolazi se do zaključka da poremećaj izazvan porođajem treba da bude utvrđen u svakom slučaju – bilo da je delo izvršeno za vreme porođaja ili neposredno posle porođaja. Nadalje, pošto postporođajna depresija, različito od emocionalne napetosti sa psihološkim sadržajem afekta straha, može da traje neko duže vreme posle porođaja, jasno je da pojam neposredno ne treba vezivati za trajanje datog stanja jer bi to bilo suviše široko. Otuda ovaj pojam treba vremenski ograničiti na 24 časa posle porođaja, što odgovara užem određenju pojma novorođenosti pasivnog subjekta. Najzad, činjenica je da privilegovani karakter ubistva deteta pri porođaju i sledstveno tome blaga kaznena politika značajno umanjuju efekte generalne prevencije u smislu uticaja na druge da ne vrše ovo krivično delo, otuda su za sveobuhvatno preveniranje od primarnog značaja odgovarajuće medicinske, obrazovne i druge društvene aktivnosti koje je potrebno organizovano sprovoditi.

Lišenje života iz nehata iz čl. 118 KZ predstavlja privilegovano ubistvo. Formalno, ovo krivično delo se od „običnog“ ubistva iz čl. 113 KZ razlikuje „samo“ prema obliku krivice, iako se suštinski radi o posve drugačijem ponašanju koje ipak uživa određen stepen samostalnosti. Osim toga, domaći zakonodavac pravi i jezičku razliku nazivajući jedan oblik kažnjivog ponašanja ubistvom, a drugi lišenjem života. Iako se smatra se da je *differentia specifica* nehatnog lišenja života upravo krivica, moglo bi se reći da ovo krivično delo ipak predstavlja interesantnu pravnu figuru posebnog dela krivičnog prava kroz koju se prelamaju mnoge teorijske i praktične dileme. Kao prvo, samostalnost

ovog krivičnog dela je upitna sa doktrinarne tačke gledišta, jer se postavlja pitanje da li je nehatno lišenje života zaista poseban oblik ubistva ili zasebno i osobeno delo. Na to se naslanjaju i zakonska rešenja koja uistinu prave vrlo jasnu razliku u pogledu kažnjavanja za ovo delo i tzv. obično ubistvo, između ostalog i jer o nehatnom lišenju života ne govore kao o „ubistvu“. Zatim, treba imati u vidu i to da propisana kazna otvara mogućnost za primenu određenih sankcija koje su rezervisane za relativno lakša krivična dela. Takođe, zakonski opis ovog krivičnog dela prilično je jednostavan, ali ipak daje širok prostor za tumačenje. Kada je u pitanju domaća sudska praksa, primećuje se da nehatno lišenje života ne zauzima veliki udeo. Razlozi za to mogu biti višestruki. Glavni je svakako da u pojavnom smislu ova dela nisu česta, a bitno je istaći i to što nekada nije lako razgraničiti krivično delo iz čl. 118 KZ sa teškom telesnom povredom kvalifikovanom smrću iz čl. 121, st. 3 KZ i ubistvom iz čl. 113 KZ, posebno kada se kao relevantan stepen krivice javlja eventualni umišljaj čije razlikovanje u odnosu na svesni nehat predstavlja jedno od komplikovanijih pitanja krivičnopravne misli. Najzad, a što je za budući razvoj doktrine i prakse od posebnog značaja, nehatno lišenje života učinjeno od strane pravnih lica pruža širok dijapazon mogućih tema i ideja kako rešavati i na kraju krajeva valjano locirati nehat u sistemu odgovornosti pravnih lica.

Stvarni kriminalitet i kriminalitet koji je evidentiran od strane nadležnih organa se razlikuju, a deo kriminaliteta koji nije evidentiran predstavlja tamu brojku kriminaliteta. Iako je tamna brojka kriminaliteta kod krivičnog dela ubistva manja u odnosu na druga krivična dela, postoji određeni broj ubistava koja ne budu evidentirana a samim tim ni razjašnjena. Međutim, postoje slučajevi da krivično delo ubistva bude evidentirano, ali ne bude rasvetljeno, jer nije otkriven učinilac. Nerazjašnjena ubistva narušavaju poverenje javnosti u rad policije, s obzirom na to da se uspešan rad policije, pored ostalog, meri i brojem rešenih slučajeva ubistava. Stopa rešenih ubistva u pojedinim zemljama je različita, odnosno neke zemlje imaju visok stepen rasvetljenih ubistava, dok je u nekim drugim zemljama stopa mnogo manja. U Srbiji je do devedesetih godina prošlog veka stopa razjašnjenih ubistva bila visoka. Nakon toga došlo je do pada stope i većeg broja nerasvetljenih ubistava. Budući da je pravo na život najvažnije ljudsko pravo, obaveza države je da preventivnim merama sprečava vršenje krivičnih dela ubistva, a u slučaju da dođe do toga, neophodno je sprovesti pravovremenu, efikasnu i temeljnu istragu u cilju utvrđivanja svih relevantnih okolnosti. Stoga država mora imati osposobljene kadrove koji se bave istraživanjem najtežih krivičnih dela, a kojima moraju biti obezbeđeni svi potrebni uslovi i sredstva za rad. Da bi se sveobuhvatnije sagledala problematika nerazjašnjenih ubistava, potrebno je sprovesti i odgovarajuća istraživanja.

Krivično delo sakaćenje ženskog polnog organa iz čl. 121a KZ uvedeno je u naše zakonodavstvo 2016. godine i predstavlja „nastavak“ čl. 121 – teške telesne povrede, što kroz sistematizaciju pravilno odražava njegovu bliskost sa ovim delom. Štaviše, sakaćenje ženskog polnog organa se u pojedinim evropskim zakonodavstvima i tumači kao vid teške telesne povrede (npr. u Francuskoj, Mađarskoj). Sa druge strane se nalaze zakonodavstva, poput našeg (kao i zakonodavstva Velike Britanije, Nemačke, Italije), koja sakaćenje ženskog polnog organa predviđaju kao zasebno krivično delo. Razlog za unošenje ove inkriminacije jeste obaveza implementacije odredbi Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici iz 2011. godine (Istanbulska konvencija). Međutim, analiza obeležja bića ovog krivičnog dela ukazuje na određene nomotehničke i sadržinske nedostatke. Formulacija radnje izvršenja osnovnog oblika u vidu „sakaćenje“ je suviše uopštena. Otuda bi se *de lege ferenda* moglo razmisliti o tome da se osnovni oblik preformuliše tako da u st. 1 umesto „ko osakati spoljne delove ženskog polnog organa“, stoji „ko potpuno ili delimično ukloni ili trajno promeni spoljne delove ženskog polnog organa“. Takođe bi nekim narednim zakonskim izmenama trebalo uvesti novi teži oblik sakaćenja ženskog polnog organa ukoliko se vrši prema detetu. Osim toga, potrebno je brisati st. 2 (naročito olakšavajuće okolnosti kao privilegovani oblik krivičnog dela). Ne samo da nije jasno šta se pod time podrazumeva, u pogledu odmeravanja kazne je suviše (zbog mogućnosti sudskog ublažavanja kazne pod istim okolnostima), a zapravo je pre svega deplasirano, imajući u vidu razlog zasebnog propisivanja ovog krivičnog dela. Sporno je svakako i pitanje kriminalnopolitičke opravdanosti ovog krivičnog dela, posebno kada se ima u vidu da nije zastupljeno u sudskoj praksi naših sudova. Najzad, nije teško uočiti da predviđena kazna ne odgovara stvarnoj težini krivičnog dela.

Krivično delo učestvovanje u tuči iz čl. 123 KZ u samom nazivu ukazuje na postojanje nasilja, na nedopustive akte koje osuđuje svaki čovek i svako društvo i na šta država i zakonodavac imaju minimalnu toleranciju. Učestvovanje u tuči predstavlja osnovno krivično delo ugrožavanja telesnog integriteta. Cilj zakonodavca je inkriminisanje samog učestvovanja u tuči kao društveno opasne pojave, pri čemu učestvovanje u tuči nije dovoljno da bi postojalo krivično delo, već je potrebno da je, usled toga, došlo do lišenja života ili teške telesne povrede nekog lica. Specifičnost ovog krivičnog dela ogleda se u objektivnom uslovu inkriminacije koji se manifestuje u vidu nastupanja teške telesne povrede ili lišenja života nekog lica. Jednom rečju, smrt ili teška telesna povreda ne predstavljaju posledicu u krivičnopravnom smislu, već objektivni uslov inkriminacije. Posledica se sastoji u ugrožavanju

života i tela, samim učestvovanjem u tuči, odnosno, u nastupanju konkretne opasnosti. Svaki učesnik u tuči doprinosi nastajanju konkretne opasnosti, i stoga odgovara za navedeno krivično delo. Ukoliko se utvrdi ko je izvršilac krivičnog dela ubistva ili teške telesne povrede, postojaće odgovornost samo za to krivično delo, ne i za učestvovanje u tuči. Ostali učesnici u tuči odgovaraće za krivično delo učestvovanje u tuči. Izostanak objektivnog uslova inkriminacije isključuje krivično delo učestvovanje u tuči i uspostavlja odgovornost za prekršaj.

Naše krivično zakonodavstvo pravo na život štiti propisivanjem i primenom brojnih krivičnih dela koja za svoj zaštitni objekt imaju život čoveka i njegov telesni integritet. Među ovim inkriminacijama, pored onih kojima se inkriminišu povrede života i tela, ima i onih kojima se život i telesni integritet štite od različitih oblika ugrožavanja. Jedna od takvih inkriminacija jeste i *krivično delo ugrožavanja opasnim oruđem pri tuči i svađi iz čl. 124 KZ*. Iako je prema zaprećenoj kazni, naročito kad je u pitanju osnovni oblik ovog dela, u pitanju lakše krivično delo, značaj krivičnog dela ugrožavanja opasnim oruđem pri tuči i svađi nije mali, jer ono često predstavlja samo prethodnu fazu u izvršenju nekog drugog, težeg krivičnog dela. Kada je u pitanju ovo krivično delo u cilju njegovog preciziranja i izbegavanja eventualnih nedoumica prilikom primene u praksi, na zakonodavnom planu je potrebno rešiti dva problema. Jedan se vezuje za neodređen pojam „mašiti se“ koji bi trebalo precizirati ili zameniti nekim adekvatnijim (na primer, pozezanje, posezanje). Drugi problem se odnosi na zaprećene kazne za osnovni i teži oblik dela, jer se stiče utisak da razlika između propisanih kazni ne odražava razliku u njihovoj stvarnoj težini.

Kritičko razmatranje zakonskog opisa krivičnog dela neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246 KZ dovodi do određenih dilema u vezi tumačenja pojedinih obeležja bića, što za posledicu može imati neujednačenu sudsku praksu. U tom smislu kao spornu treba istaći radnju izvršenja koja se sastoji u držanju opojne droge radi prodaje, kod koje poseban problem predstavlja razgraničenje sa radnjom krivičnog dela neovlašćeno držanje opojnih droga iz čl. 246a KZ. Pažnju svakako zaslužuje pravilo iz opšteg dela krivičnog prava koje propisuje zabranu ublažavanja kazne krivičnoga dela iz čl. 246 KZ, a koje u praksi predstavlja uzrok uočnog trenda „veštačkih“ izmena pravnih kvalifikacija sa težeg krivičnog dela iz čl. 246 KZ na blaže krivično delo iz čl. 246a KZ. Budući da je navedeno postupanje sudova u očiglednoj suprotnosti sa načelom pravne sigurnosti, trebalo bi razmotriti mogućnost brisanja ove odredbe. Praktični problemi takođe se javljaju u vezi primene posebnog pravila kojim je kod ovog

krivičnog dela predviđen fakultativni osnov za oslobođenje od kazne. Najzad, jedno od spornih pitanja jeste i pitanje granične količine opojne droge za koje treba uzeti da nije pogodno da bude fiksno određeno jer uvek zavisi od okolnosti konkretnog slučaja.

Problematika izvršenja mera bezbednosti medicinskog karaktera predstavlja veoma osetljivu oblast kojoj je potrebno posvetiti mnogo više pažnje *de lege ferenda* nego što je to bio slučaj do sada. Analiza normativnih rešenja u oblasti izvršenja je pokazala da postoji niz problematičnih tačaka kojima se zakonodavac mora pozabaviti kako bi se postojeća situacija unapredila. Nedovoljno jasno je razdvojen segment izvršenja medicinskih mera bezbednosti koje se izvršavaju uz kaznu zatvora (ili samostalno kad je u pitanju mera obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi koja je izrečena neuračunljivom učiniocu) od situacija kada se uz neku drugu krivičnu sankciju izvršava određena medicinska mera bezbednosti, što znači njenu realizaciju na slobodi. S tim u vezi, neophodno je uvesti bolji mehanizam kontrole sprovođenja medicinskih mera bezbednosti koje se izvršavaju na slobodi. S druge strane, izvršenje medicinskih mera bezbednosti u zavodskim okvirima takođe iziskuje detaljnije, ali i preciznije regulisanje nego što je slučaj u ovom trenutku. Jedan od najznačajnijih i najosetljivijih primera te nedorečenosti jeste pitanje obustave mere obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi, posebno imajući u vidu da se radi o meri neodređenog trajanja, što daje mogućnosti za različite zloupotrebe. To sa sobom povlači i potrebu dodatnog preciziranja uloge sudije za izvršenje. Razmatranje problematike zaštite prava lica prema kojima se izvršava neka medicinska mera bezbednosti, pored analize normativnih rešenja koja sadrži ZIKS i podzakonska akta, mora da obuhvati i stavove izražene u praksi ESLJP, što je posebno važno u kontekstu tretmana lica koja se bore sa zavisnošću od upotrebe opojnih droga. Naime, uočena značajna promena u trendu izricanja mere bezbednosti obavezno lečenje narkomana zahteva ozbiljnu analizu, jer se ne uklapa sa trendom porasta broja zavisnika u zavodskim ustanovama i potrebom njihovog lečenja. Da li specijalizovani programi za lečenje zavisnosti u zatvorima mogu da budu pravi odgovor za rešavanje tog problema ostaje da se vidi, ali svakako ne treba zaboraviti da je zavisnost ozbiljan medicinski problem koji zahteva adekvatan medicinski pristup u rešavanju.

Sticaj krivičnih dela svojom slojevitošću i povezanošću sa brojnim institutima krivičnog i procesnog prava „zaslužuje“, naročito u međunarodnom krivičnom pravu, da bude adekvatno normiran. Kako bi pravednost i srazmernost kaznene reakcije na pluralitet međunarodnih krivičnih dela

bila obezbeđena u potrebnoj meri, odnosno u većoj meri nego što je sada, trebalo bi da jedan broj normi Rimskog statuta (sada postoji samo jedno pravilo predviđeno u čl. 78 st. 3) bude posvećen propisivanju, razradi i objašnjenju kriterijuma za razgraničenje prividnog od pravog sticaja krivičnih dela u nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda. Uz to, pravila za odmeravanje trebalo bi da budu konkretizovana i jasno razrađena. Kada je reč o zakonodavstvu Republike Srbije, uprkos nekim kritikama, može se konstatovati da je to učinjeno na vrlo detaljan način u čl. 60 KZ, iako je u zakonu predviđen značajno razgranatiji sistem kazni u odnosu na vrste kazni koje mogu da izriču međunarodni sudovi.

Institut uslovnog otpusta je izuzetno važan pravni institut, ne samo na nivou nacionalnog, već i međunarodnog prava. Shodno tome, Savet Evrope je u svojoj Preporuci o uslovnom otpustu, državama članicama, dao odgovarajuće smernice za propisivanje i primenu uslovnog otpusta. S tim u vezi, treba reći da postojeće normativno rešenje nacionalnog zakonodavstva koje je sadržano u odredbama čl. 46–47 KZ, u bitnom ne odstupa od smernica, pre svega u pogledu materijalnih i formalnih uslova za primenu ovog instituta, kao i nadležnosti za odlučivanje. Međutim, esencijalni segment uslovnog otpusta – supervizija nad uslovno otpuštenim licima je u domaćoj sudskoj praksi gotovo izopštena, što je suprotno interesu oštećenog kao i interesu javne bezbednosti. Pri tome, poznato je da mere podrške i kontrole mogu predstavljati snažan faktor u smanjenju recidivizma osuđenog lica. Takođe, *de lege ferenda* potrebno je revidirati zakonski tekst u pogledu propisivanja formalnog uslova za podnošenje molbe za uslovni otpust, tako da se molba može podneti jedino ukoliko je osuđeni stupio na izdržavanje kazne zatvora jer samo ovakvo rešenje odgovara smislu i prirodi instituta uslovnog otpusta.

2. Zdravlje

Dr HAJRIJA MUJOVIĆ

naučni saradnik Instituta društvenih nauka
u Beogradu

Laboratorijska medicina otvara brojna pravna pitanja, naročito u domenu regulative u odnosu na visoko tehnološki i informaciono razvijene procedure skrininga, ciljanih analiza i testiranja. Potrebno je dalje raditi na unapređenju propisa i dostizanju savremenih standarda dobre laboratorijske prakse.

Odgovornost za štetu od vakcine Covid-19 predmet je diskusije u uporednopravnoj teoriji i praksi. Potrebno je u celosti sagledati značaj obaveznosti vakcine i u kojoj meri obaveza ili preporuka vakcine utiču na osnov odgovornosti. Primeri direktne i indirektno obaveznosti dati su u presudama koje se odnose na odgovornost države u pravu Turske i, u vezi sa tim, odlukama Evropskog suda za ljudska prava. Svi prikazani instituti zahtevaju bolje razumevanje i kada je reč o pravu Srbije.

Dijagnostičke greške su prisutne u praksi i potrebno je raditi na njihovoj prevenciji i razrešenju spornih pitanja kada do njih dođe. Dijagnozu treba shvatiti kao intelektualni čin i kao rezultat dijagnostičkog procesa, odnosno obaveze da se dijagnostički postupi. Za procedure se pravno vezuju obligacija sredstva kao pravilo i obligacija rezultata kao izuzetak. Potrebno je raditi na otklanjanju posledica dijagnostičkih grešaka.

Sudskomedicinska veštačenja predstavljaju složenu i zahtevnu vrstu veštačenja i zavređuju da budu predmet posebne pažnje Kopaoničke škole. Problemi u praksi traže sagledavanje veštačenja ne samo sa stanovišta procesnog nego i materijalnog prava, kao i potrebe edukacije svih učesnika o bitnim pitanjima veštačenja. Potrebno je raditi na donošenju novog zakona o sudskim veštacima i usklađivanju sa evropskim standardima rada sudskih veštaka.

Sekcija ostaje istrajna u proučavanju aktuelnih teorijskih i praktičnih pitanja medicinskog prava i srodnih pravnih oblasti, kao i u razvoju programa poslediplomskih i specijalističkih studija i kontinuirane stručne edukacije pripadnika pravnih i zdravstvenih profesija.

3. Ekologija

Mr GORDANA PETKOVIĆ
direktor Agencije za ekološki konsalting
ECOLIBRA, Beograd

Međunarodna zajednica je suočena sa sve većim porastom ekološkog kriminaliteta kako na globalnom, tako i na nacionalnom planu. Nezakonite aktivnosti u različitim vrstama krivičnih dela prouzrokuju izuzetno štetne posledice po životnu sredinu i zdravlje ljudi, podrivaju vladavinu prava i time predstavljaju ozbiljnu pretnju razvoju, miru i sigurnosti. Ekološki kriminalitet sve više postaje deo globalne mreže transnacionalnog organizovanog

kriminala koji uključuje zagađenje vazduha, vode i zemljišta, nezakonit promet otpada, pretnju biodiverzitetu (uništenje i oštećenje, nezakonit promet divljim vrstama), kriminalitet u oblasti šumarstva i rudarstva. Iako je prisutan određen stepen koherentnosti kaznene politike u pojedinim međunarodnim ugovorima u oblasti životne sredine u okviru UNEP-a i Saveta Evrope, neophodan je dalji razvoj međunarodnog krivičnog prava životne sredine. U tom pravcu podržava se donošenje Protokola o nezakonitoj trgovini divljom florom i faunom, uz Konvenciju o transnacionalnom organizovanom kriminalu, koji predstavlja doprinos definisanju bića ovog krivičnog dela kao teškog krivičnog dela sa elementima ekocida.

Donošenje nove Direktive EU o zaštiti životne sredine putem krivičnog prava zahtevaće reviziju krivičnog zakonodavstva država, naročito u pogledu predviđenih elemenata bića krivičnog dela ekocida. Efikasna borba protiv korupcije zahteva uključivanje životne sredine u politiku i zakonodavstvo u oblasti korupcije, efektivnu primenu propisa i međunarodnu saradnju u sprečavanju, otkrivanju i kažnjavanju kriminala u oblasti životne sredine. U suzbijanju ekološkog kriminala na nacionalnom planu uočavaju se ključni nedostaci kao što su: odložena prevencija, neadekvatan kvalitet krivičnih prijava, čest nedostatak dokaza, teškoće u prikupljanju ili utvrđivanju dokaza, poteškoće u tumačenju takvih dokaza, skupa i komplikovana ekspertiza, niske kazne, nedovoljan nivo koordinacije i saradnje između nadležnih organa, nedostatak proaktivnog odnosa između javnog i privatnog sektora. Efikasnost borbe protiv ekološkog kriminaliteta treba usmeriti pre svega na sprečavanje kršenja propisa u oblasti životne sredine, uspostavljanje i jačanje koordinacije i saradnje između nadležnih organa (policije, inspekcije, tužilaštva i sudstva) tokom otkrivanja, istrage i procesuiranja kažnjivih dela, obrazovanje nacionalnih i regionalnih mreža za suzbijanje ekološkog kriminala i povezivanje sa globalnom mrežom, i na kraju izricanje krivičnih sankcija, kao krajnjeg sredstva zaštite.

Sistem pravne zaštite u stvarima od značaja za zaštitu životne sredine, saglasno stubovima Arhuske konvencije zbog povrede prava na pristup ekološkim informacijama, učešća javnosti u donošenju odluka i pristupa pravdi u upravno-pravnim, građansko-pravnim i krivično-pravnim postupcima, zahteva efikasnu sudsku zaštitu i funkcionisanje pravne države. U cilju efikasne primene zakona u oblasti zaštite životne sredine neophodan je dalji razvoj pravnog okvira o odgovornosti za štetu pričinjenu životnoj sredini i dosledna primena građansko-pravne i krivične odgovornosti kroz obeštećenje za štetu pričinjenu životnoj sredini i izricanje krivične odgovornosti

za pričinjeno krivično delo. U tom cilju neophodno je ubrzati donošenje Zakona o odgovornosti za štetu pričinjenu životnoj sredini u Republici Srbiji i izmene i dopune Krivičnog zakonika Republike Srbije, Poglavlje „Krivična dela protiv životne sredine“.

Propisi EU o aktivnosti ocenjivanja životne sredine, društva i upravljanja (ESG) imaju važnu ulogu na EU tržištu održivog finansiranja jer obezbeđuju informacije investitorima i finansijskim institucijama u vezi poslovanja privrednih subjekata, naročito ekološkim i socijalnim aspektima. Korak napred je uvođenje sistema izveštavanja u okviru korporativnog i finansijskog sektora kroz automatizaciju prikupljanja, konsolidaciju i upravljanje podacima koji omogućavaju praćenje referentnih vrednosti i ključnih metrika u vezi sa društveno odgovornim poslovanjem. U oblasti životne sredine usklađivanje sa EU zahtevima neophodno je usmeriti na monitoring i smanjenje emisija GHG, što uključuje dodatna obimna ulaganja, kao i uticaj koje aktivnosti kompanije imaju na životnu i društvenu sredinu (npr. emisije u vodu, vazduh ili zemljište). Složenost usklađivanja i harmonizacije propisa svakako će zahtevati analizu i reviziju postojećeg zakonodavstva Republike Srbije u oblasti računovodstva i usaglašavanje sa setom EU propisa u ovoj oblasti.

4. Sport

Prof. dr EDITA KASTRATOVIĆ
profesor Fakulteta za poslovnu ekonomiju
i preduzetništvo, Beograd

Konvencija o integrisanom pristupu bezbednosti, sigurnosti i usluga na fudbalskim utakmicama i drugim sportskim događajima (br. 218) najznačajniji je međunarodni pravni akt Saveta Evrope u suzbijanju nasilja na sportskim priredbama. Ona predstavlja osnov međunarodne policijske saradnje koja se realizuje putem nacionalne kontakt tačke za razmenu informacija, a u vezi sa sportskim priredbama međunarodnog karaktera. Imajući u vidu da Srbija ima višedecenijski problem sa nasiljem na sportskim priredbama, ona hitno treba da ratifikuje Konvenciju br. 218 i uskladi svoje zakonodavstvo sa odredbama pomenute konvencije, ali i sa dobrim praksama koje postoje u mnogim evropskim zemljama, koje su uspele da uspostave kontrolu nasilja ekstremnih navijačkih grupa. Odeljenje za praćenje i sprečavanje nasilja na sportskim priredbama (NFIC), kao jedinstvena kontakt tačka za međunarodnu policijsku saradnju u cilju suzbijanja nasilja

na sportskim priredbama svoje postupanje u najvećoj meri treba da usaglasi sa Fudbalskim priručnikom EU. U njemu se nalaze primeri preporučljivih metoda rada, sa posebnim akcentom na razmeni obaveštajnih podataka, proceni rizika i upravljanju masama na sportskim priredbama.

Poslednjih decenija fudbal nije samo igra i zabava miliona ljudi širom sveta već i značajna privredna aktivnost. Pored mnoštva pozitivnih aspekata fudbal danas prate i mnoge negativne pojave, a jedna od njih je i nameštanje, odnosno dogovaranje rezultata fudbalskih utakmica. Ovaj problem naročito je postao uobičajen sa razvojem sportskog klađenja širom sveta. Srbija u borbi protiv ove izrazito negativne društvene pojave koja kvari sport i načela fer-pleja, treba da izgradi dobar zakonodavni okvir koji će biti usklađen sa međunarodnim pravnim aktima koji postoje u ovoj oblasti. Među njima svakako najvažnija je Međunarodna konvencija o manipulaciji na sportskim takmičenjima, usvojena od strane Saveta Evrope, 2014. godine u Maroku.

Država preko nadležnih ministarstava i u budućnosti treba da nastavi da radi na jačanju i daljem razvoju školskog sporta na celokupnoj teritoriji. Naime, pojedina istraživanja nedvosmisleno ukazuju da 13,3% dece školskog uzrasta ima problem sa ravnim tabanima, dok njih 8,7% ima probleme sa deformitetom kičme usled nedostatka fizičke aktivnosti, bez obzira na to što je obaveznim nastavnim programom predviđen predmet fizičko i zdravstveno vaspitanje. Ovi problemi su značajnije izraženi na području Beograda i Vojvodine, zbog čega država treba da motiviše učenike da se aktivnije bave sportom kako zbog ličnog zdravlja, tako i zbog opšteg zdravlja društva.

I – PRAVO NA SLOBODU

1. Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti

Prof. dr MILAN ŠKULIĆ
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu,
sudija i zamenik predsednika Ustavnog suda Srbije

Svako lišenje ili ograničenje prava na slobodu mora biti opravdano, a svi oblici lišenja slobode moraju imati krajnje izuzetan karakter, te biti isključivo zasnovani na zakonskim osnovama, koje su ustavnopravno utemeljene. To se posebno odnosi na pritvor, kao oblik lišenja slobode tokom krivičnog postupka, koji mora uvek imati *ultima ratio* karakter.

Potrebno je u praksi voditi računa o standardizaciji kriterijuma za postupanje po načelu oportuniteta krivičnog gonjenja, koje ne sme biti svedeno na arbitrarno postupanje, već isključivo zasnovano kako na zakonskim razlozima/mogućnostima, tako i na relevantnoj proceni (ne)celishodnosti krivičnog gonjenja u svakom konkretnom slučaju, a u svetlu svih bitnih okolnosti koje se tiču kako učinjenog krivičnog dela, tako i subjektivnih okolnosti u pogledu osumnjičenog za konkretno krivično delo u odnosu na koje je Zakonikom o krivičnom postupku moguće postupanje prema načelu oportuniteta krivičnog gonjenja.

Potrebno je, odgovarajućom modifikacijom Krivičnog zakonika, bolje uskladiti neka krivična dela kojima se štiti privatnost, sa rapidnim razvojem informacione i video tehnologije, kada se društvene mreže široko koriste i za vršenje niza krivičnih dela, poput tzv. osvetničke pornografije. Neka od tih krivičnih dela je donekle potrebno i redefinisati. Važno je i da se veći broj krivičnih dela kojima se narušava privatnost goni po službenoj dužnosti, što uključuje i mogućnost da se za neka od tih krivičnih dela goni oficijelno, ali po predlogu oštećenog. Time bi se omogućilo i adekvatnije angažovanje nadležnog tužilaštva za visokotehnološki kriminal u odnosu na otkrivanje te vrste krivičnih dela učinjenih zloupotrebom interneta.

Savremena kriminalističko-tehnička sredstva i moderne kriminalističko-tehničke metode jesu od velike važnosti radi identifikovanja/identifikacije uopšte, a posebno u cilju identifikacije ljudi u krivičnom postupku i za potrebe eventualnog i budućeg krivičnog postupka. I kada se radi o identifikacionim dokazima proizišlim iz biometrijskih kamera i drugih oblika „biometrijske kontrole“, neophodno je uvek dosledno i beskompromisno voditi računa o odgovarajućem balansu između potrebe za efikasnošću u krivičnoprocesnom i kriminalističkom smislu i neophodnosti da se zaštite prava i slobode ljudi obuhvaćenih tom vrstom kontrole na javnim mestima.

Značajno je da pravo na privatnost kao jedno od važnih ustavnih prava, ne bude neopravdano ograničavano na način i iz razloga koji nisu ustavnopravno prihvatljivi u demokratskom društvu i u pravnoj državi koja se odlikuje vladavinom prava. Kad je reč o biometrijskoj identifikaciji putem biometrijskih nadzornih kamera kao vidu masovnog i sistematskog nadzora, svakako je neophodno da se za to kreira odgovarajuća pravna osnova pre svega, zakonskog karaktera, ali i uz precizne odredbe u odgovarajućim i na zakonima zasnovanim podzakonskim aktima, pri čemu i jedni i drugi opšti pravni akti te vrste, moraju biti u potpunosti usaglašeni sa relevantnim ustavnopravnim normama.

2. Sloboda ličnosti

Prof. dr OLGA JOVIĆ PRLAINOVIĆ
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini
sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici

Dr UROŠ NOVAKOVIĆ
vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Konvencija UN o pravima deteta, pored kataloga zaštićenih prava deteta, predviđa obaveze država članica za usklađivanjem nacionalnih propisa kojima se uređuju prava deteta i njihova zaštita. U tom smislu, Komitet UN za prava deteta uspostavio je sistem kontrole u sprovođenju obaveza preuzetih Konvencijom, kao i o primeni Fakultativnih protokola uz Konvenciju. Imajući u vidu preporuke ovog nadzornog tela u postupku po Drugom i trećem periodičnom izveštaju o primeni Konvencije o pravima deteta u Republici Srbiji (2015), Komitet UN za prava deteta je 2017. godine ukazao na mere koje je neophodno preduzeti kako bi se unapredila primena prava deteta u našoj zemlji. One se odnose na donošenje sveobuhvatnog Zakona o deci i uvođenja postupka procene uticaja na prava deteta za sve nove zakonske regulative usvojene na nacionalnom nivou. Vlada Republike Srbije je 2022. godine usvojila objedinjeni Četvrti i Peti periodični izveštaj Republike Srbije o primeni Konvencije o pravima deteta kojim je obuhvaćen period od početka 2017. do kraja 2021. godine. Izveštaj, međutim, ne obuhvata Nacrt zakona o pravima deteta i Zaštitniku prava deteta, koji je prošao fazu javne rasprave 2019. godine, a dve godine kasnije povučen je iz procedure zbog najave resornog ministarstva (Ministarstvo za brigu o porodici i demografiju) o izmenama i dopunama Nacrta ovog zakona. S obzirom na međunarodnu poziciju Republike Srbije neophodno je da se u ostvarivanju prava deteta obezbedi puna primena potvrđenih međunarodnih ugovora usaglašavanjem postojećih zakonskih tekstova sa ratifikovanim ugovorima i donošenjem novih zakona. Shodno tome, potrebno je da nacionalni zakonodavac postupi po preporukama Komiteta UN za prava deteta i usvoji sveobuhvatni zakon o deci.

Način postupanja suda prilikom odlučivanja o pravima i interesima deteta, ophođenje prema detetu, kao i odluke koje donosi sud moraju biti u skladu sa najboljim interesom deteta, uz uvažavanje potreba deteta, poštovanje fizičkog i psihičkog integriteta i dostojanstva deteta i sprečavanje svakog vida sekundarne viktimizacije. Postoje izvesna načela koja su zajednička za učešće deteta i u krivičnom i u građanskom postupku, ali i posebna načela,

karakteristična samo za pojedine vrste postupaka. Porodični zakon razlikuje više vrsta postupaka u kojima se dete javlja kao stranka: postupak za zaštitu prava deteta, vršenje roditeljskog prava, lišenje roditeljskog prava, nasilje u porodici, te sudije moraju biti lica koja su stekla posebna znanja iz oblasti prava deteta, kao i sudije porotnici koji se biraju iz redova stručnih lica koja imaju iskustvo u radu sa decom i mladima. Ipak, potrebe prakse ukazuju i na nužnost obavezne specijalizacije advokata koji učestvuju u sudskim postupcima u kojima se odlučuje o pitanjima koja se tiču deteta.

Obaveza zaštite prava deteta u javnom medijskom prostoru, posebno zaštita deteta od emotivnog zlostavljanja i emotivnog ugrožavanja koje nastaje usled izloženosti deteta nasilnim i neprimerenim sadržajima, jeste preventivni pristup koji bi mogao da spreči najteže posledice po blagostanje i najbolji interes deteta.

3. Upravno-pravna zaštita slobode

Prof. dr DOBROSAV MILOVANOVIĆ

profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Prof. dr ZORAN LONČAR

profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu

Prof. dr ZORICA VUKAŠINOVIĆ RADOJIČIĆ

profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta u Beogradu

U vezi sa kreiranjem i korišćenjem veštačke inteligencije (VI) u okolnostima u kojima su nedovoljno poznate brojne činjenice, pravci mogućeg razvoja, rizici koje ona donosi, subjekti koji bi trebalo da snose odgovornost za negativne posledice koje VI može da prouzrokuje – krucijalnu ulogu bi trebalo da ima država. Ključni princip bi trebalo da bude da je VI sredstvo podrške u donošenju odluka, a ne da na tom planu zamenjuje ljude. To je od velikog značaja sa aspekta individualizacije odgovornosti subjekata koji učestvuju u procesu izrade i korišćenja VI, ali i zaštite prava i bezbednosti ljudi.

Neadekvatnost i nekoherentnost pravnog okvira koji uređuje Pravosuđni ispit, zahteva reformu nakon uspostavljanja novog ustavnopravnog okvira u oblasti pravosuđa, usvajanjem ustavnih amandmana i seta pravosudnih zakona. U vezi sa tim, trebalo bi analizirati neka od zakonskih rešenja iz država regiona koje su odavno unapredile svoj pravni režim ove vrste stručnog ispita.

Evropske standarde i principe razvoja javne uprave potrebno je inkorporirati u strateški i pravni okvir, ali i efektivno primeniti. Institucije i nadležni organi bi tom procesu trebalo da pristupaju kritički, analizirajući pravna rešenja, institute i praksu drugih pravnih sistema. Neophodno je dalje jačanje profesionalizma i puna primena principa meritornosti, uz jačanje integriteta javnih službenika, lične i upravljačke odgovornosti.

Načelo „samo jednom“ predstavlja obavezu državnih organa da u postupcima po službenoj dužnosti prikupljaju podatke i dokumentaciju koju su građani i privredni subjekti već dostavili bilo kom organu države, pa i sudovima. Povreda ovog načela je razlog za izjavljivanje žalbe ili pokretanja upravnog spora. Preduslov za unapređenje nacionalne i prekogranične razmene i ponovne upotrebe podataka jeste da informacioni sistemi baznih registara budu interoperabilni.

Pravo građana na suđenje u razumnom roku podrazumeva efikasno odlučivanje javne uprave i Upravnog suda. U cilju stvaranja pretpostavki za ubrzanje odlučivanja u Crnoj Gori, neophodno je u vezi sa ogromnim brojem slučajeva ćutanja uprave precizirati formulaciju načela zloupotrebe prava u ZUP-u i uvesti ga u ZUS, revidirati Tarifnik Advokatske komore, angažovati Državno tužilaštvo na utvrđivanju eventualnog postojanja elemenata krivičnog dela i sprovesti javnu kampanju u cilju zaštite stranaka kojima je objektivno potrebna zaštita u okviru upravnog spora.

Specijalizacija je preduslov za povećanje kvaliteta i efikasnosti odlučivanja u upravnom sporu. Potrebno je postići balans podele predmeta posebno u složenijim upravnim stvarima uz istovremenu zaštitu od odlučivanja od nezakonitih uticaja, u skladu sa preporukama Saveta Evrope. Takva forma specijalizacije omogućiće efektivniji sistem usavršavanja zasnovan na analizi potreba, sadržanih u godišnjim planovima rada Upravnog suda Republike Srbije.

Mogućnost odlaganja izvršenja konačnog upravnog akta predstavlja izuzetak od pravila o nesuspenzivnom dejstvu tužbe. Primena ovog instituta može da spreči nastupanje brojnih negativnih posledica po stranke i stoga je pri odlučivanju o zahtevu za odlaganje neophodno da se temeljno sagledaju sve okolnosti slučaja.

Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći nisu predviđeni kriterijumi i merila za korisnike koji nemaju pristup internetu i tehničkim sredstvima niti potrebna znanja za ostvarivanje prava čiji su postupci prilagođeni elektronskom upravnom postupanju. Predlog je da se službama besplatne pravne pomoći u jedinicama lokalne samouprave propiše obaveza pružanja elektronske besplatne pravne pomoći navedenim korisnicima.

III – PRAVO NA IMOVINU

1. Opšta pitanja / Kodifikacije; Svojina i druga stvarna prava; Svojina i nasleđe; Ugovor / Odgovornost za štetu

Akademik prof. dr ZORAN RAŠOVIĆ

*profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore član Crnogorske akademija nauka
i umjetnosti*

Prof. dr DRAGOR HIBER

profesor Univerziteta u Beogradu

Prof. dr NIKOLA MOJOVIĆ

profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci

Prof. dr NINA PLANOJEVIĆ

profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu

Dr CHRISTA JESSEL-HOLST

Max Planck Institut za komparativno i međunarodno privatno pravo, Hamburg

I. Opšta pitanja / Kodifikacije

U kontekstu kodifikacije građanskog prava i opštih pitanja analizirane su aktuelne izmene odredbi o zastarelosti u makedonskom pravu, sa zaključkom da su neke od njih adekvatne, dok su druge izmene neprimenjive – poput uvođenja apsolutne zastarelosti sa rokom koji teče od početka izvršnog postupka, koji u toj državi više ne postoji, i to sa retroaktivnim dejstvom – što je previd zakonodavca koji treba otkloniti.

Ukazano je na to da u Bosni i Hercegovini još uvek ima neregulisanih građanskopravnih odnosa i da je nesporno da na njih treba primenjivati stara pravna pravila. Stoga je kao neprihvatljiva ocenjena praksa nekih sudova da to ne čine, već da sami formulišu pravila po kojima će odlučivati kao da je u pitanju pravna praznina.

Pored retrospektive podrške koju nemačka razvojna saradnja decenijama pruža pravnim reformama u državama koje sa planske prelaze na tržišnu privredu, na sekciji je analiziran i zanimljiv primer kako zakon jedne države, u ovom slučaju nemački Zakon o dužnoj pažnji u lancu snabdevanja, može da posluži za postizanje širih ciljeva razvojne politike, a da partnerske države ne moraju ništa promeniti u svojim pravnim sistemima – čime se štite ljudska prava i životna sredina i u tim državama.

II. Svojina i druga stvarna prava

U oblasti stvarnog prava, razmatrani su rezultati istraživanja koje je Srbija sproveda u vezi ruralne komasacije, a prema kojima je razlog zastoja u njenom sprovođenju neadekvatan pravni okvir. Zauzet je stav da komasaciju treba iznova urediti, u skladu sa preporukama Pravnog vodiča Organizacije za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih nacija.

Analizirane su dobre i loše strane regulative prava građenja u Bosni i Hercegovini, kao novog instituta o čijem se uvođenju razmišlja i u Srbiji, sa porukom da je reč o korisnom institutu koji omogućava racionalnu upotrebu zemljišta bez gubitka svojine na njemu, koji otvara brojne mogućnosti u socijalnom, privrednom i društvenom smislu.

Razmatrano je novo uređenje posebnog vanparničnog postupka za ispravku pogrešnih zemljišnoknjižnih upisa u hrvatskom pravu, uz konstataciju da je on trebalo da bude izuzetak, ali je postao uobičajen, jer je dobio i funkciju bržeg rešavanja spornih svojinskopravnih odnosa, nego što je to slučaj u parničnom postupku, uz veću primenu načela pravičnosti. Prognoze o sudbini ove mogućnosti u praksi su različite.

Ukazano je na potrebu preciziranja sadržine i povećanja broja posebnih oblika retencije kod nas, pa po uzoru na uporedno pravo, pored postojećih oblika retencije savesnog držaoca, ugostitelja i kod neprave ostave, uvesti i retenciju savesnog držaoca izgubljene stvari i poslovođe bez naloga – čime bi se zaštitili interesi većeg broja poverilaca.

III. Svojina i nasleđe

U oblasti naslednog prava sekcija je zauzela stav da bi sada zabranjeni ugovor o nasleđivanju trebalo uvesti u domaće pravo, jer je njegov značaj veliki, a to bi i proširilo mogućnost *mortis causa* raspolaganja. Treba dozvoliti i njegovo zaključivanje u korist trećih lica, čime dolazi do transgeneracijskog prenosa imovine za slučaj smrti. Njegovu punovažnost, međutim, ne treba uslovljavati saglasnošću određenih potomaka saugovarača, što nacrt Građanskog zakonika Srbije predviđa.

Diskutovano je i o uticaju promenjenih okolnosti na dejstvo ugovora o doživotnom izdržavanju i predložen način na koji bi ovo pitanje trebalo iznova urediti Zakonom o nasleđivanju Srbije.

IV. Ugovor i odgovornost za štetu

U oblasti ugovornog prava na sekciji je razmatrano pitanje uloge tzv. pametnih ugovora, uz zaključak da su oni prvenstveno instrument za automatsko izvršavanje ugovornih obaveza, koje, za razliku od tradicionalnih ugovora, dužnik ne može izbeći. Ovaj novi koncept je višestruko koristan, jer smanjuje potrebu za naknadnim sudskim intervencijama, a ne zahteva značajnije izmene postojećeg pravnog okvira.

2. Porezi

*Prof. Dr GORDANA ILIĆ POPOV,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu*

Ukazano je da je neodrživo oporezovati vlasništvo psa jer je pas živo biće (a ne stvar nad kojom lice ima pravo svojine) nego, eventualno, držanje psa. Potencijalno uvođenje poreza na pse ne bi imalo stvaran uticaj na promenu ponašanja nesavesnih vlasnika pasa, u smislu njihovog odgovornijeg odnosa prema drugim ljudima i životnoj okolini. Vrlo je moguće da bi se, sa uvođenjem poreza na pse, povećao broj napuštenih pasa na ulicama, odnosno vlasnik bi mogao uredno da plaća porez, a da ne poštuje mere koje se odnose na pravilno držanje psa. Neophodno je da komunalna policija konačno počne da primenjuje svoja zakonska ovlašćenja te da nalaže primenu propisanih mera protiv neodgovornih vlasnika pasa, uključujući i podnošenje zahteva za pokretanje prekršajnog postupka. Iznet je predlog da se akcizom oporezuju luksuzni proizvodi za pse, koji ne služe zadovoljavanju njihovih potreba već je kupovina lični izbor pojedinih vlasnika (npr. odeća i obuća za pse, razni akcesori za pse, igračke za pse i sl.). S druge strane, (specifikovana) hrana za pse i mačke trebalo bi da se oporezuje po posebnoj, nižoj stopi poreza na dodatnu vrednost.

Savremena i dinamična vremena nalažu unapređenje fenomena oporezivanja, koji će doprineti jačanju poreske moći države. U uslovima globalizacije i digitalizacije potrebno je uspostaviti nove koncepte u radu poreskih organa i prema njima osmisliti poreske procedure, pogodne za što sigurnije ostvarivanje fiskalnog cilja. Digitalizacija oporezivanja pretpostavlja dug tok promena i tehnički je složen proces, posebno imajući u vidu bezbednost podataka o poreskim obveznicima. Sofisticirane analitičke tehnike, tzv. digitalni

alati omogućavaju tačnije identifikovanje i procenu rizika u vezi poštovanja poreskih propisa. Proteklih decenija uloženi su značajni resursi i vreme u kreiranje digitalnih poreskih usluga (aplikacije, funkcionalne veb-usluge i dr.), sa ciljem olakšavanja i automatizacije postupka ispunjavanja poreskih obaveza, ostvarivanja kvalitetnije komunikacije između poreskih organa i poreskih obveznika, smanjivanja administrativnih troškova i troškova ispunjavanja poreskih obaveza. Sistem oporezivanja, na taj način, postaje transparentniji, jednostavniji, lakši za primenu i razumevanje, što bi trebalo da doprinese manjem izbegavanju plaćanja poreza.

U procesu fiskalne decentralizacije veliku ulogu imaju lokalni porezi, pre svega porezi na imovinu. Uzimanje površine nepokretnosti za osnovicu poreza na imovinu ima više nedostataka nego prednosti. Najvažnija prednost je jednostavnost, a glavni nedostatak se ogleda u nepravičnosti, pošto ne postoji direktna veza između vrednosti nepokretnosti i visine poreske obaveze, odnosno površina nepokretnosti kao osnovica poreza na imovinu nije u sprezi sa principom horizontalne i vertikalne pravičnosti. U savremenim poreskim sistemima taj nedostatak nastoji da se otkloni tako što se prilikom određivanja tržišne vrednosti nepokretnosti uzimaju u obzir i drugi faktori (pre svega, lokacija). Površina nepokretnosti kao poreska osnovica poreza na imovinu može da posluži kao dobro prelazno rešenje samo u zemljama u kojima je tržište nekretnina nerazvijeno i u kojima ne postoje odgovarajući administrativni kapaciteti za implementaciju *ad valorem* poreza na imovinu.

3. Privredna društva

Akademik prof. dr MIRKO VASILJEVIĆ

profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

JASMINKA OBUĆINA

predsednik Privrednog apelacionog suda u Beogradu

Razmatranje pitanja položaja jemca u stečajnom postupku, kao važnog pravnog sredstva za obezbeđenje naplate potraživanja poverilaca glavnog dužnika, izlaže posebno važno gledište hrvatskog prava koje omogućuje regres jemca od glavnog dužnika u stečaju nakon što se poverioci tog dužnika naplate delom i od jemca. Autor referata koji se odnosi na ovo pitanje, pritom, zauzima stav da je ovo rešenje podložno kritici, komparirajući ga i sa praksom Evropskog suda za ljudska prava. Izloženo je i mišljenje autora kako bi ovo rešenje trebalo da bude *de lege ferenda*.

Na sekciji je razmatrano pitanje mogućnosti podizanja kompanijsko-pravnih tužbi (tužbi koje regulišu izvori kompanijskog a ne stečajnog prava – individualna tužba, kolektivna tužba i derivativna tužba) u stečajnom postupku. Autori rada koji se odnosi na ovo pitanje zauzimaju stav da se, iako mogućnost podizanja ovih tužbi nije uređena stečajnim propisima, imajući u vidu da je prvenstvena ciljna funkcija stečaja zaštita interesa poverilaca stečajnog dužnika, i ove tužbe mogu koristiti i u stečajnom postupku od strane poverilaca stečajnog dužnika, s obzirom na to da se njima može postići uvećanje imovine stečajnog dužnika, te njegovi poverioci mogu time u većem obimu naplatiti svoja potraživanja.

Tretirano je i pitanje prakse privrednih sudova u stečajnim postupcima po pitanju planova reorganizacije, kao pravnog mehanizma i sredstva „lečenja“ profitno posrnulog stečajnog dužnika. Autor referata koji obrađuje ovo pitanje konstatuje da je reč o važnom pravnom institutu koji može postojati u dve verzije: reorganizacija i planovi reorganizacije tokom stečaja i unapred pripremljeni plan reorganizacije (UPPR) u prethodnom stečajnom postupku. Brojna pravna pitanja vezana za ovaj institut u sudskoj praksi su razjašnjena i stavovi sudova su ujednačeni, ali autor ukazuje na to da i dalje ima različitog postupanja privrednih sudova po nekim pitanjima, poput: uslova za pokretanje prethodnog stečajnog postupka u skladu sa UPPR, mera za obezbeđenja u postupcima po unapred pripremljenom planu reorganizacije (UPPR), klasa potraživanja i glasanja o UPPR ili planovima reorganizacije u stečaju, te konačno i pitanjima posledica usvojenog UPPR i planova reorganizacije u stečaju.

Sfera kompanijskog prava bila je zastupljena sa dve ali izuzetno važne teme. Najpre, tema radnji izričitog raspolaganja predmetom spora u sudskim postupcima kompanijskog prava (davanje izjave o odricanju ili povlačenju zahteva ili zaključenje sudskog poravnania). Ovo pitanje je posebno važno s obzirom na to da tužilac u kompanijskom pravu pokreće postupke ne samo po pitanju svog prava (individualna tužba), već i po pitanju prava klase akcionara (kolektivna tužba) ili po pitanju interesa (prava) samog privrednog društva (derivativna tužba). Autor zaključuje da ovo pitanje ne uređuje zakon koji reguliše privredna društva, te je moguće predmetno raspolaganje ograničiti samo primenom zakona koji uređuje parnični postupak (član 3), te sud ne bi trebalo da dozvoli ovo raspolaganje ako utvrdi: a) da tužilac nema takvo materijalnopravno ovlašćenje, b) ako bi takvo raspolaganje bilo suprotno bilo kojoj imperativnoj odredbi zakona koji uređuje privredna društva i c) ako bi takvo raspolaganje imalo nedozvoljeni cilj.

Druga tema iz sfere kompanijskog prava tiče se pitanja ništavosti i poboynosti odluka skupštine društava kapitala. Autor konstatuje da institut ništavosti, kao institut ugovornog prava, ima ograničenu i modifikovanu primenu u kompanijskom pravu (ništavost osnivačkog akta koji ima delom ugovornu prirodu – uz značajna odstupanja od ugovornog režima ništavosti). S druge strane, pitanje primene ovog instituta na odluke skupštine društava kapitala i eventualno i drugih organa (akcionarsko društvo i društvo s ograničenom odgovornošću), koje nemaju ugovornu prirodu, u najmanju ruku otvoreno je i sporno. Naime, za razliku od instituta ništavosti koje nije sklonu kompanijsko pravo, ovo pravo poznaje institut „poboynosti odluka“ skupštine društava kapitala (koji se delom poklapa sa institutom relativne ništavosti ugovornog prava a delom i ne poklapa). U svakom slučaju je posebno otvoreno pitanje „poboynosti“ odluka drugih organa društava kapitala (odluke odbora direktora, odluke direktora, odluke nadzornog odbora), što kompanijski zakoni uglavnom ne uređuju. Da kompanijsko pravo nije sklonu institutu ništavosti odluka ni skupštine ni drugih organa društava kapitala vidljivo je iz brojnih instituta koji ovo praktično onemogućuju ili to čine bez dejstva: mogućnost „lečenja“ ništavih odluka donošenjem novih odluka (naknadna regularizacija), mogućnost konvalidacije, mogućnost delimične ništavosti, suženje osnova apsolutne ništavosti i davanje prirode „poboynosti“ tim osnovima i slično). Na kraju, autor zaključuje da ne bi trebalo isključiti *per analogiam* primenu instituta „poboynosti“ odluka skupštine akcionarskog društva (koje srpski kompanijski zakon proteže sa mogućnosti shodne primene i na društvo s ograničenom odgovornošću i odluke njegove skupštine) i na odluke drugih organa društava kapitala (kako to inače čine i neka referentna kompanijska zakonodavstva, poput švajcarskog).

4. Osiguranje

Dr MIRJANA GLINTIĆ
naučni saradnik u Institutu za
uporedno pravo u Beogradu

Nakon sprovedene analize nekih osnovnih načela koja vladaju sajber osiguranjem i njihovog upoređivanja sa osnovnim načelima „klasičnih“ osiguranja, može se reći da se početna situacija kod sajber osiguranja razlikuje

od početne situacije kod klasičnih osiguranja, naročito usled nestabilnosti rizika zbog kojeg se ovo osiguranje i zaključuje. Posledično se javljaju i razlike u pogledu obaveza ugovornih strana kod ugovora o sajber osiguranju, što naročito dolazi do izražaja kod obaveze osiguranika da stalno prate razvoj tehnike i primenu zaštitnih mera od sajber osiguranja.

Ipak, sve to ne znači da se radi o nekoj novoj vrsti osiguranja, koja je toliko drugačija da zahteva posebne članove zakona i izmenu Zakona o obligacionim odnosima. Sajber osiguranje se vrlo jasno može sagledati u kontekstu već postojećih podela osiguranja i u okviru tih podela primenljivih pravila. Svrstavanje osiguranja u neku od postojećih vrsta osiguranja ima i svoj praktični značaj. Naime, u slučajevima kada ne postoji odgovarajuće pravno pravilo za neku vrstu osiguranja, pripadnost ili sličnost sa nekom vrstom osiguranja omogućava primenu pravila važećih za tu vrstu osiguranja. Na taj način se popunjavaju pravne praznine, koje su neminovnost usled velike raznolikosti osiguranja. Iako bi bila poželjna, potpuna uniformnost se ne može postići, tako da se može desiti da se jedna vrsta osiguranja razlikuje kod različitih osiguravača. Prinudne i poluprinudne norme zakona ostavljaju dovoljno prostora za regulisanje ugovornih odnosa u skladu sa autonomijom volja, a veći deo prostora je popunjen uslovima osiguranja, koji preciziraju obaveze ugovornih strana, kako u predugovornoj, tako i ugovornoj fazi.

I pred domaćim i stranim sudovima veliki je put dok se ne uspostavi konsolidovana sudska praksa u pogledu sajber osiguranja, a koje će biti sve više i više s obzirom na sve veću učestalost sajber napada. Heterogenost u pogledu različitih ponuda pokrića od različitih osiguravača samo je znak da će do željene pravne sigurnosti i transparentnosti doći postepeno, o čemu svedoče i određena uporednopravna iskustva.

5. Banke i bankarski poslovi

Prof. dr MIRJANA RADOVIĆ
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

U važećem srpskom pravu mogućnosti prodaje nenaplativih kredita značajno su ograničene odredbama Zakona o zaštiti korisnika finansijskih usluga i Odluke o upravljanju rizicima banke. Usled toga se u Srbiji bankama ostavlja daleko manje opcija u rešavanju problema nenaplativih kredita

putem njihove prodaje. Ako se ima u vidu da je poverilački rizik, kao rizik da banka neće uspeti da naplati potraživanje prema dužniku, i dalje jedan od glavnih uzroka stečaja banaka, jasno je da opisan tretman prodaje nenaplativih kredita ne doprinosi finansijskoj stabilnosti banaka niti omogućava uvećanje njihovog ukupnog kreditnog potencijala. Stoga je potrebno reformisati način uređenja prodaje problematičnih kredita u Srbiji, kako bi se podstakao razvoj njihovog sekundarnog tržišta uz odgovarajuću zaštitu korisnika. Tom prilikom naročito treba uzeti u obzir nova rešenja usvojena na nivou Evropske unije u okviru Direktive (EU) 2021/2167 o pružaocima usluge servisiranja kredita i kupcima kredita.

Nasuprot Direktivi Evropske unije koja pruža osnovnu zaštitu svim vrstama korisnika kredita u slučaju prodaje nenaplativog kredita, u srpskom pravu se jedino predviđa posebna zaštita potrošača kao dužnika ustupljenog potraživanja iz ugovora o kreditu, dok zaštita svih ostalih korisnika (preduzetnika, poljoprivrednika i pravnih lica) uopšte nije propisana. Pored toga, u Srbiji još uvek nisu prepoznata kao relevantna pitanja regulative usluga servisiranja kredita i profesionalnih pružalaca tih usluga. Iz tog razloga bi trebalo *de lege ferenda* detaljnije urediti prava korisnika kredita i regulisati profesionalne pružaoce usluga servisiranja kredita kao lica koja stupaju u neposredan kontakt sa korisnikom radi ostvarenja naplate i pregovora oko dalje sudbine kredita.

Iako je tržište državnih obveznica u Srbiji nedovoljno razvijeno, inverzna kriva prinosa na tržištima razvijenih zemalja ukazuje na predstojeću recesiju i treba da podstakne domaće nosioce ekonomske politike da na vreme preduzmu odgovarajuće mere radi njenog sprečavanja ili ublažavanja. Prisustvo inverzne krive prinosa na finansijskom tržištu znači da su prinosi na kratkoročne državne hartije od vrednosti veći od prinosa na dugoročne državne hartije od vrednosti. S obzirom na to da rastući prinosi na dugoročne državne obveznice vode rastućim rizicima za izbijanje dužničke krize kod prezaduženih zemalja, neophodno je da nosioci ekonomske politike u Srbiji blagovremeno preduzmu preventivne mere kako bi se sprečili veći poremećaji na finansijskom tržištu.

Izmene Zakona o izvršenju i obezbeđenju iz 2019. godine otežavaju zaustavljanje izvršenja na hipotekovanoj nepokretnosti kada je u toku parnica za utvrđenje ništavosti ugovora o stambenom kreditu. Tako se dešava da sudovi istovremeno odbijaju ne samo usvajanje privremene mere radi zabrane sprovođenja izvršenja, nego i odlaganje izvršenja do okončanja parnice. Navedena praksa dovodi do nejednakog postupanja u sličnim slučajevima

i do potencijalne povrede prava na dom korisnika kredita. Imajući u vidu veliki značaj donošenja privremene mere u postupku utvrđivanja ništavosti ugovora o kreditu ili njegovih odredbi, kojom se zabranjuje realizacija sredstava obezbeđenja izvršenja ugovorne obaveze korisnika kredita, neophodno je usvojiti odgovarajuće izmene Zakona kojima bi ovo pitanje bilo uređeno na jasniji i pravičniji način.

6. Radni odnosi

PREDRAG TRIFUNOVIĆ

doskorašnji sudija Vrhovnog kasacionog suda Srbije

Prof. dr LJUBINKA KOVAČEVIĆ

profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Uređivanje pravnog položaja sezonskih radnika treba da doprinese, između ostalog, i borbi protiv eksploatacije njihovog rada. Stoga je potrebno da se u Zakon o radu unese definicija sezonskih poslova, čiji bi bitni elementi trebalo da budu vezani za privremenost rada, kao i za sezonsku prirodu ovih poslova, tj. za činjenicu da se njihov obim i intenzitet vezuju za smenu godišnjih doba, odnosno za klimatske i ekološke procese i cikluse. Takođe, postoji i potreba za propisivanjem maksimalnog trajanja radnog odnosa na određeno vreme koji se zasniva radi obavljanja sezonskih poslova, kako bi se izbeglo da se ovaj osnov zapošljavanja koristi i kada postoji trajnija potreba za radnom radnika. Zatim sledi i potreba uređivanja obavljanja sezonskih poslova iz godine u godinu kod istog poslodavca, budući da su sezonske potrebe poslodavaca predvidive i rekurentne. S druge strane, mogućnost pojednostavljenog radnog angažovanja radnika za obavljanje sezonskih poslova van radnog odnosa trebalo bi rezervisati samo za slučajeve u kojima postoje objektivni razlozi koji opravdavaju ovako intenzivnu fleksibilizaciju rada, uz fikciju zasnivanja radnog odnosa (i obavezu uplate pripadajućih doprinosa za obavezno socijalno osiguranje), ako je došlo do pojednostavljenog zapošljavanja bez postojanja legitimnih razloga za to. Ipak, i ovaj predlog zahteva oprez jer postoji rizik rascepkavanja poslova s punim radnim vremenom u mnoštvo mini poslova, na kojima se radi van radnog odnosa. S tim u vezi, nameće se i potreba intenzivnijeg učešća socijalnih partnera u kontroli korišćenja sezonskog rada, pre svega kroz postupak kolektivnog pregovaranja. Konačno, ocenjeno je da dalje

proširivanje kataloga delatnosti u kojima je dopušteno pojednostavljeno radno angažovanje sezonskih radnika ne bi bilo prihvatljivo, budući da se za borbu protiv neprijavljenog rada mogu koristiti i drugi mehanizmi, pre svega unapređenje kapaciteta inspekcije rada.

Na značaj jačanja kapaciteta inspekcije rada ukazano je i povodom analize odredaba Zakona o bezbednosti i zdravlju na radu (2023). Konstatovano je da je novi zakon u dobroj meri usklađen s odredbama konvencija Međunarodne organizacije rada br. 155 i 187, ali da je neophodno unaprediti primenu zakonskih odredaba, kako u praksi one ne bi ostale mrtvo slovo na hartiji. U tom smislu je ukazano na potrebu za širenjem kataloga represivnih mera inspekcije rada, posebno jer su inspektori rada jedini subjekti javne vlasti koji imaju pristup svim mestima rada. Nadalje, potrebna je i celovita i delotvorna primena koncepcije prevencije, koja se snažno promovise u međunarodnim standardima, ali i novim Zakonom o bezbednosti i zdravlju na radu. Konačno, u diskusiji je predloženo preispitivanje člana 48 Zakona o bezbednosti i zdravlju na radu, budući da su njime poslodavci u određenim delatnostima, uključujući snabdevanje električnom energijom, obavezani da imenuju savetnika za bezbednost i zdravlje na radu, s tim što je ova obaveza isključena u pogledu trgovine električnom energijom. Snabdevanje električnom energijom i trgovina električnom energijom predstavljaju, međutim, različite termine za istu vrstu delatnosti, i to delatnosti koja nije energetska delatnost za koju bi poslodavac trebalo da ima obavezu imenovanja savetnika za bezbednost i zdravlje na radu.

Pravo radnika na poštovanje privatnog života dobija sve veći značaj u u uslovima tektonskih promena u svetu rada. S tim u vezi, pojavljuju se i novi oblici nadzora nad radom zaposlenih, uključujući nadzor nad korišćenjem službenog računara i telefona, video-nadzor, i praćenje lokacije na kojoj se zaposleni nalazi. Savremeni pravni sistemi se, u tom smislu, suočavaju s izazovom postizanja ravnoteže između zaštite prava radnika na poštovanje privatnog života, s jedne strane, i imovinskih prava i upravljačkih ovlašćenja poslodavaca, s druge strane. U tom smislu, postoji potreba za uvažavanjem jurisprudencije Evropskog suda za ljudska prava u vezi s primenom člana 8 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. To, preciznije, znači da privatnost zaposlenih izuzetno može biti ograničena na mestu rada i u radno vreme, dok izvan radnog vremena i mesta rada, poslodavčeva vlast, u načelu, ne dopire do zaposlenog, zbog čega činjenice iz privatnog života zaposlenog, same po sebi, ne mogu biti razlog za njegovo disciplinsko kažnjavanje ili otpuštanje. Nadzorne mere koje ograničavaju privatnost zaposlenih, pritom, mogu biti dopuštene samo ako su nužne za osiguranje

zdravlja i bezbednosti zaposlenih i drugih građana ili za zaštitu nekog poslodavčevog legitimnog interesa, pod uslovom da poslodavac ne može da ostvari taj važniji interes primenom mere koja je manje invazivna po privatnost zaposlenog. Osim toga, potrebno je i da bude ispunjen niz procesnih zahteva koji imaju za cilj zaštitu dostojanstva i autonomije zaposlenih, počevši od zahteva da zaposleni moraju biti unapred obavešteni (idealno bi bilo da su i konsultovani) o primeni određene nadzorne mere i razlozima i ciljevima njene upotrebe.

U savremenom pravu, diskriminacije na radu, u načelu, podrazumeva identifikaciju jednog razloga za pravljenje neopravdane razlike među kandidatima za zaposlenje i zaposlenih. Diskriminatorsko postupanje može, međutim, biti zasnovano i na više (urođenih ili stečenih) ličnih svojstava radnika, odnosno na njihovom kombinovanom dejstvu, pri čemu ukrštanje različitih osnova diskriminacije može proizvesti osobene negativne posledice, koje su izraženije nego da se radi o prostom zbiru ovih osnova, a što u domaćem pravu nije u dovoljnoj meri uvaženo. Ovo tim pre što pokušaj dokazivanja ukrštene diskriminacije na osnovu pojedinih ličnih svojstava može biti neuspešan, najčešće zato što nije moguće naći uporednika. Kao mogući instrument za prevazilaženje ovog problema predložen je interseksionalni pristup, koji omogućava svestranu analizu motiva diskriminacije, kao i uočavanje dodatne marginalizacije određenih kategorija radnika.

Konstatovano je da u našem pravnom životu, alternativni mehanizmi za rešavanje radnih sporova, koji se primenjuju prvenstveno pred Republičkom agencijom za mirno rešavanje radnih sporova, mogu pružiti značajan doprinos zaštiti radnih prava. To vredi i za zaštitu radnih prava u kontekstu standarda dužne pažnje u lancima snabdevanja, s tim što postoji potreba da se, pored zaštite kroz pravosudne i vanpravosudne pravne lekove, obezbedi i interna zaštita radnih prava. U tom smislu je zaključeno da bi u domaćem pravu trebalo obezbediti uslove za ostvarivanje prava na prigovor ili žalbu, kao sredstava kojima se ostvaruje interna zaštita prava kod poslodavca. Ovo stoga što sud pruža zaštitu samo povodom već donetih odluka o pravima, obavezama i odgovornostima radnika, i to u postupku koji je i sam dvo-stepen, za razliku od prigovora i žalbi koje omogućavaju ostvarivanje prava na pravno sredstvo u postupku u kom se odlučuje o određenom pravu ili interesu radnika. Osim toga, prigovor i žalba, u načelu, imaju suspenzivno dejstvo, te se njihovim izjavlivanjem izvršenje prvostepene odluke odlaže do donošenja drugostepene odluke.

IV – PRAVO NA INTELEKTUALNU TVOREVINU

1. Prava intelektualne svojine

Prof. dr SANJA DANKOVIĆ STEPANOVIĆ

profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu

DIMITRIJE MILIĆ

advokat iz Beograda

Veštačka inteligencija je dostigla stepen razvoja koji omogućava stvaranje književnih i umetničkih dela. Otvoreno ostaje pitanje koji stepen razlike postoji, ako uopšte, spram kvaliteta dela koja su ljudska kreacija. Važnije od tog aspekta za pravo intelektualne svojine jeste pitanje njihove zaštite. Autorsko-pravna zaštita za polazište ima originalnost, koja nadalje predstavlja fluidnu kategoriju koja u različitim sistemima dobija različito značenje. U evropskom domenu, praksa Suda pravde Evropske unije originalnost vezuje za ličnu intelektualnu kreaciju autora dela. Anglosaksonski pravni ambijent akcentuje, sa druge strane, rad koji je autor sproveo i u kome je pokazao određeni stvaralački napor, pri čemu nivo kreativnosti ne mora biti nužno visok. U oba sistema insistira se na postojanju veze između autora i stvorenog dela. To je upravo element koji uskraćuje mogućnost da se književna i umetnička dela stvorena od strane veštačke inteligencije podvedu pod pojam autorskog dela. Ostaje mogućnost uvođenja nove kategorije srodnog prava koje bi za predmet imalo zaštitu dela stvorenih od strane veštačke inteligencije u slučajevima kada nije ispunjen uslov originalnosti, shodno čemu ne mogu biti podvedena pod pojam autorskog dela.

Tehnička unapređenja su po pravnoj prirodi i elementu stvaralačkog doprinosa najbliža pronalascima. Međutim, iako dele primarnu odliku tehničke prirode, zbog nedostatka novosti i/ili inventivnosti, tehnička unapređenja po pravilu ne predstavljaju predmet industrijske svojine i nisu predmet legislativnog okvira kojima se reguliše zaštita pronalazaka. Pravna regulativa stoga se prvenstveno vezuje za oblast poslovnog i radnog prava. Istorijski gledano, postojao je period kada su tehnička unapređenja bila inkorporirana u patentno zakonodavstvo, uglavnom socijalističkih zemalja, uključujući tu i naše pravo, i to u značajno dugom periodu od 1948. do 2004. godine.

Uporednopravno, uprkos izraženom trendu harmonizacije prava u oblasti patentne zaštite, i dalje postoje značajne razlike koje se odnose na pitanje grejs perioda – da li pronalazač ili podnosilac mogu da otkriju svoj

pronalazak šest ili 12 meseci pre podnošenja prijave patenta. S jedne strane su zemlje koje daju takvu mogućnost svojim podnosiocima, koje su u većini, dok su s druge strane one koje primenjuju tzv. striktno pravilo novosti koje podrazumeva da podnosilac jedino može da otkrije pronalazak na zvanično priznatoj izložbi šest meseci pre podnošenja prijave, ili da je takvo otkrivanje urađeno kao posledica očigledne zloupotrebe. Pravna nesigurnost za one koji bi koristili prerano otkrivene pronalaskе, bitan je nedostatak sistema u kome podnosilac može da otkrije bilo kojim putem svoj pronalazak pre podnošenja prijave patenta. Treća lica ne znaju da li će za takvo otkrivanje biti podnesena prijava ili ne i da li će na kraju biti odobren patent za takav pronalazak. U Republici Srbiji ovakva pravna nesigurnost je dodatno povećana time što je Srbija zemlja članica EPO i što evropski patenti mogu da se validiraju na našoj teritoriji onda kada su priznati u Evropskom zavodu.

Imajući u vidu odredbe Prespanskog sporazuma koje utiču na režim prava intelektualne svojine, poslovnim zajednicama Republike Grčke i Severne Makedonije predstoji usklađivanje pristupa kako bi se očuvao potreban stepen distinkcije između proizvoda i usluga koji dolaze iz oblasti označene imenom „Makedonija“, kako bi se prevenirala zabuna, posebno na inostranim tržištima oko porekla i sprečili eventualni sporovi. U tom smislu očekuje se revizija makedonske regulative i usklađivanje sa propisima EU za žigove i nazive firmi, imena/nazive udruženja građana, institucije, nacionalne ustanove, javna preduzeća i dr., kao i propisi o upotrebi državnih simbola i imena poznatih istorijskih ličnosti. Potrebna je državna strategija da li da se zauzme stav stroge kontrole i davanja dozvole za bilo kakvu upotrebu imena „Makedonija“, „Makedonac“, „mak“, MKD, MK, NMK i upotrebu nacionalnih simbola (zastave i grba), ili će se izvršiti puna liberalizacija po uzoru na neke evropske zemlje i SAD.

2. Pravo informaciono komunikacionih tehnologija

Dr ĐORĐE KRIVOKAPIĆ

vanredni profesor Fakulteta organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu

ANDREA NIKOLIĆ

asistent Fakulteta organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu

Učesnici 36. Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović okupljeni na Katedri Pravo na intelektualnu tvorevinu – Sekcija „Pravo

informaciono komunikacionih tehnologija“ (Pravo IKT) konstatuju da postoji velika zainteresovanost za teme iz oblasti Prava informaciono komunikacionih tehnologija. Kao i prethodne, i ove godine je u toku Kopaoničke škole prirodnog prava izloženo nekoliko radova u okviru drugih sekcija koji bi se takođe mogli podvesti pod ovu sekciju, što dovoljno govori o interdisciplinarnosti ove mlade oblasti prava.

Tokom 36. Susreta pored rada Sekcije, organizovana je i panel diskusija „Uticaj veštačke inteligencije na pravosuđe“ koja je održana prvog dana Susreta, u utorak, 12. decembra. Veliku zahvalnost za podršku organizacije ovog skupa Kopaonička škola duguje zajedničkom projektu Evropske unije i Saveta Evrope „Podrška reformi pravosuđa u Srbiji“, koji već drugu godinu za redom podržava Kopaoničku školu prirodnog prava. Panel sesija bila je fokusirana na efekte veštačke inteligencije u pravosuđu, održavajući diskusije o ključnim zaključcima obuke zaposlenih u pravosuđu o upotrebi i pravnim aspektima veštačke inteligencije u pravosuđu. Ispitano je jačanje veština strateškog upravljanja potrebnih u procesu digitalne transformacije pravosuđa i implementacije sistema veštačke inteligencije. Učesnici panela su bili predstavnici javnog sektora i akademije, među kojima su: Jelena Deretić, pomoćnik ministra, Ministarstvo pravde, Branislav Stojanović, pomoćnik ministra, Ministarstvo pravde, Jelena Glušica, član Visokog saveta tužilaštva, prof. dr Đorđe Krivokapić, vanredni profesor, Fakultet organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu, Svetlana Jovanović, viša savetnica pri Kabinetu Vlade Srbije, prof. dr Mateja Đurović, redovni profesor, King's College London, Andrea Nikolić, asistent, Fakultet organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu.

U skladu sa osnovnim konceptom Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović kojoj pripadaju, učesnici Četvrte katedre, Sekcija „Pravo informaciono komunikacionih tehnologija“, upućuju opštoj i pravničkoj javnosti sledeće poruke u vezi rada Sekcije Pravo IKT na 36. Susretu Kopaoničke škole prirodnog prava.

– Veštačka inteligencija i digitalna transformacija rapidno vrše ireverzibilan uticaj na društvo i poslovanje. Svi sektori doživljavaju ubrzane promene, i tu pravo nije izuzetak.

– Prilikom implementacija naprednih tehnologija i veštačke inteligencije potrebno je sprovesti prethodnu procenu uticaja na osnovna prava, vladavinu prava i životnu sredinu, kako bi se pravovremeno sprečile neželjene posledice.

– Nužno je pratiti regulatorne tendencije u oblasti veštačke inteligencije i pokrenuti postupak za usaglašavanje Republike Srbije sa evropskim pravnim okvirom koji će uskoro stupiti na snagu (AI Act) u Evropskoj Uniji.

– Treba pažljivo razmotriti mogućnosti i rizike upotrebe naprednih tehnologija i veštačke inteligencije u okviru pravne profesije, i naročito pravosuđa. Treba podstaći razvoj tehnoloških rešenja koja uzimaju u obzir specifičnosti domaćeg jezika i prava. Razvoj i implementacija treba da budu postepeni, agilni i usklađeni sa infrastrukturnim i ljudskim kapacitetima. Preporučuje se podsticanje inovativnosti od strane svih pripadnika pravne profesije i povezivanje sa javnim, privatnim i naučnoistraživačkim sektorom. Nakon testiranja tehnoloških rešenja i inicijalnog merenja rezultata, najuspešnije slučajeve treba promovisati i razmotriti njihovu širu primenu.

– Pozdravljamo usvajanje Strategije zaštite podataka o ličnosti za period 2023–2030. godine i proklamovane ciljeve koji se tiču unapređenja funkcionalnih mehanizama zaštite, uključujući unapređenje normativnog okvira u ovoj oblasti.

– Ističemo da je neophodno podizanje nivoa informacione bezbednosti, te da usvajanje predloga zakona u ovoj oblasti usklađenog sa evropskom NIS-2 direktivom, koji je već prošao javnu raspravu, treba da bude prioritet.

– Potrebno je obratiti posebnu pažnju na modernizaciju pravničkog obrazovanja, unapređenjem programa u oblasti Prava IKT ali i posebnih programa za izgradnju i unapređenje digitalnih veština.

V – PRAVO NA PRAVDU

1. Sud u koneksitetu pravde

Prof. dr GORDANA STANKOVIĆ
profesor Univerziteta u Nišu

Učesnici 36. Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović okupljeni na Katedri Pravo na pravdu – Sekcija „Sud u koneksitetu pravde“, kao sledbenici ideja njenog osnivača, akademika Slobodana Perovića,

u skladu sa osnovnim konceptom Kopaoničke škole prirodnog prava, upućuju opštoj i pravničkoj javnosti sledeće poruke.

Ključna uloga u tumačenju i primeni prava pripada sudovima od čijeg delovanja u pružanju pravne zaštite zavisi ocena o kvalitetu pravnog sistema, dostignutom nivou vladavine prava i pravne sigurnosti, zakonitosti, pravičnosti i efikasnosti.

Pravopolitička rešenja koja su u Zakonu o parničnom postupku (2011) imala za cilj efikasnost postupka predstavljala su realizaciju dužnosti države da stvori optimalne uslove za efikasno ostvarivanje pravne zaštite i da omogući efikasno funkcionisanje sudskog sistema. Zakonodavac je na terenu parničnog procesnog prava svojevremenim reformisanjem niza tradicionalnih procesnih instituta nastojao da maksimalno ostvari normative uslove za efikasnost u postupku da bi se on odvijao u razumnom roku, da bi se maksimalno ubrzalo pružanje pravne zaštite i parnice što kraće trajale.

Ideal efikasnosti u svim fazama postupka koji je na normativnom planu dobio i dobija sve više na značaju predstavlja ideju vodilju prilikom svakog narednog reformskog zahvata u domenu civilne procedure. Operacionalizacija načela efikasnosti u postupanju na normativnom planu u nizu pravila civilne procedure doprinela je istovremeno i prevenciji abuzivnog ponašanja parničnih stranaka, dok je trend uvođenja pojedinih sumarnih postupaka pravne zaštite u određenoj meri bacio senku na druge fundamentalne postulate civilne procedure.

Objavljeni Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku u pogledu zaštite ovog prava u stečajnim i izvršnim postupcima koji se vode protiv dužnika preduzeća sa većinskim državnim ili društvenim kapitalom predviđa postupak zaštite ovog prava pred Ustavnim sudom da bi se realizovala efikasna i delotvorna pravna zaštita jer će se nova zakonska rešenja primenjivati ne samo na nove slučajeve zaštite prava na suđenje u razumnom roku već i na pokrenute postupke i postupke koji su u toku ako do dana stupanja na snagu novih zakonskih rešenja nije doneta odluka. S obzirom na to da postojeći sistem zaštite u izvršnim i stečajnim stvarima protiv dužnika sa većinskim državnim ili društvenim kapitalom nije bio delotvoran, očekuje se da će budući postupak po ustavnoj žalbi skratiti trajanje postupka pravne zaštite, omogućiti strankama realizaciju prava, smanjiti broj postupaka i troškova koji nastaju, kao i da će biti afirmisan princip pravne sigurnosti s obzirom na to

da Ustavni sud ima ujednačenu praksu i da dosledno primenjuje standarde i stavove Evropskog suda za ljudska prava.

Stanje u pogledu novih izvora prava koje sudovi tumače i primenjuju nije uvek zadovoljavajuće zbog nepotpunih zakonskih rešenja ne samo kod nas već i u regionalnim pravnim sistemima. Tome doprinosi način izrade novih propisa koji, iako je dobro pravno uređen, u praksi se uvek ne sprovodi dobro i dovoljno transparentno što u određenoj meri utiče na kvalitet zakona, nepotpunost i nekoherentnost zakonskih rešenja, sadržinsku i terminološku neusaglašenost sa važećim zakonskim rešenjima, previđanje implikacija koje mogu da nastanu u praksi.

Iako je potencijal inovativnih tehnologija u poboljšanju efikasnosti sudstva od posebnog značaja, realizacija i korišćenje sistema veštačke inteligencije u pravosudnom sistemu još uvek je u začetku i na nivou istraživanja, posebno u pravcu ispitivanja automatizacije procesna donošenja odluka.

Od posebnog je značaja omogućavanje pristupa bazama podataka sa anonimiziranim sudskim odlukama, koje moraju biti dostupne ne samo sudijama već i opštoj javnosti jer nepotpun uvid u odluke sudova otežava ostvarivanje i zaštitu prava stranaka s obzirom da te informacije predstavljaju sredstvo za unapređenje sistema pravne zaštite, realizaciju prava na pravično suđenje i pravičan postupak ali i javnoj transparentnosti i unapređenju javne odgovornosti sudija.

Započeti proces digitalizacije u sudstvu potrebno je da se dalje razvija i unapređuje. Pored potrebne veće dostupnosti podataka i informacija i veće podrške razvoju veštačke inteligencije, potrebno je i veće obezbeđenje finansijske i operativne podrške za digitalnu transformaciju pravosudnog sistema i obuku pravosudnih kadrova, ali i uspostavljanje neophodne ravnoteže između tehnološkog razvoja i zaštite ljudskih prava, preveniranja ugrožavanja i povrede ljudskih prava favorizovanjem veštačke inteligencije i obezbeđivanjem da svi koji imaju posredan ili neposredan uticaj na razvoj ili primenu sistema veštačke inteligencije imaju neophodno znanje i razumevanje uticaja veštačke inteligencije na ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava.

U sudskoj praksi i dalje postoje uobičajene prepreke ostvarivanju pravne zaštite zbog dugog trajanja sudskih postupaka i visokih parničnih troškova koji pogađaju stranke. Ograničenja u sistemu javne besplatne pravne pomoći u pojedinim državama podstakla su nastanak i razvoj privatnog sektora finansiranja sudskih postupaka i ispoljavanje različitih

modela privatnog finansiranja troškova postupka sredstvima trećih strana u cilju omogućavanja pristupa pravdi i izjednačavanja položaja partičnih stranaka posebno u onim pravnim stvarima koje se odnose na zaštitu ljudskih prava i javnih interesa u diskriminacionim, ekološkim, potrošačkim i drugim parnicama u kojima se štite grupni ili kolektivni interesi.

2. Međunarodni odnosi i Pravo EU

Prof. dr IVANA KRSTIĆ

profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu (Međunarodno pravo)

Akademik prof. dr RADOVAN VUKADINOVIĆ

profesor Univerziteta u Kragujevcu (Pravo EU)

Dr JELENA VUKADINOVIĆ MARKOVIĆ

naučni saradnik u Institutu za uporedno pravo u Beogradu (Pravo EU)

Proces globalizacije sprovodi većina postojećih međunarodnih organizacija, njegovu sadržinu diktira jedna super sila, a karakteriše ga ekonomski, kulturni i politički neoliberalizam.

Proces fragmentacije, izražen je kroz stvaranje novih regionalnih institucija koje se zalažu za uspostavljanje pravednijeg novog međunarodnog ekonomskog poretka.

Pravo EU, bez obzira na izvesne specifičnosti, čini deo međunarodnog prava i nalazi se pred istim ili sličnim izazovima i teškoćama kao i međunarodno pravo, a tiču se migranata, posledica pandemije kovida i odnosa prema regionalnim oružanim i ratnim sukobima.

Pravo EU čini sastavni deo unutrašnjeg prava ne samo država članica, već i pridruženih država, kao što je Srbija. To organe pridružene države koji se bave tumačenjem i primenom prava EU obavezuje ne samo da ga primenjuju kroz implementirajuće unutrašnje propise, već i da, u pojedinim oblastima, kao što je pravo konkurencije, direktno primenjuju i instrumente tumačenja koje su usvojili organi Unije.

Sve ovo utiče na složenu i *sui generis* prirodu prava EU.

VI – PRAVO NA PRAVNU DRŽAVU

Teorijska i praktična iskustva

Prof. dr SAŠA BOVAN
profesor Pravnog fakulteta
Univerziteta u Beogradu

Okosnicu poruka u radu sekcije čine dva rada koja govore o krizi međunarodnog poretka i sadrže ideje o načinu prevazilaženja te krize. Prvi rad (akademik V. Kambovski) polazi od toga da se devastacija međunarodnog pravnog poretka može sprečiti postavljanjem poslednje linije odbrane međunarodne pravde, a to je, po njemu, očuvanje i negovanje međunarodnog krivičnog prava i institucija koje ga sprovode. Drugi rad (D. Plećaš), posvećen Đ. Tasiću, ukazuje na koncept međunarodne solidarnosti, kao način prevazilaženja autarhičnosti, tj. individualizma, egoizma i hegemonije koji vladaju u međunarodnim odnosima.

Imajući u vidu koincidenciju koja vezuje ova dva rada, jer jedan govori o sunovratu međunarodnog poretka između dva svetska rata, a drugi o aktuelnoj krizi tog poretka, osnovna poruka sa ovogodišnjeg rada naše sekcije glasi: vreme je za novi pokušaj uspostavljanja i izgradnje međunarodnog poretka, koji neće biti poredak pobednika posle nekog novog velikog rata, već međunarodni poredak zasnovan na razvijenoj međunarodnoj pravnoj svesti o kojoj govori Đ. Tasić, tj. poredak utemeljen strogo na principima ravnopravnosti, solidarnosti i tolerancije između aktera na svetskoj političkoj sceni.

PANEL DISKUSIJE / OKRUGLI STO /
PROMOCIJE KNJIGA

PANEL DISKUSIJE

Na 36. Susretu su održane tri, izuzetno posećene panel diskusije.

Panel diskusija Zajedničkog projekta Evropske unije i Saveta Evrope „Uticaj veštačke inteligencije na pravosuđe“.

Panel diskusija Zajedničkog projekta Evropske unije i Saveta Evrope „Modernizacija pravničkog obrazovanja kao deo promene pravne kulture u Srbiji“.

Panel diskusija „Međunarodno-pravni aspekti upravnog spora“ u saradnji sa Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

OKRUGLI STO

Na 36. Susretu održan je Okrugli sto Javnobeležničke komore Srbije. Teme za diskusiju bile su:

Primena Zakona o postupku upisa u katastar nepokretnosti i katastar infrastrukture i

Proširenje nadležnosti javnih beležnika u vanparničnom postupku.

PROMOCIJE KNJIGA

Promocije knjiga upriličene tokom ovogodišnjeg susreta bile su posebno lepi i zanimljivi događaji.

Promocija knjige *Knjaz Nikola i Valtazar Bogišić* akademika prof. dr Zorana Rašovića

Promocija knjige *Fudbalsko pravo* autora dr Miloša Stanića

PROMOCIJA KNJIGE *Knjaz Nikola i Valtazar Bogišić*
akademika prof. dr Zorana Rašovića

Promocija knjige *Knjaz Nikola i Valtazar Bogišić* akademika prof. dr Zorana Rašovića održana je 14. decembra 2023. godine.

Na promociji su izlagali:

Prof. dr Jelena S. Perović Vujačić predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović

Prof. dr Aneta Spaić, dekan Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore

Prof. dr Nikola Mojović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci

Akademik Vlado Kambovski, redovni član Makedonske Akademije nauka i umetnosti

Prof. dr Gian Antonio Benacchio, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Trentu

Gospodin Nenad Janićević, bivši predsednik Advokatske komore Makedonije i regionalni sekretar Međunarodne unije advokata, sada savetnik predsednice Međunarodne unije advokata i počasni konzul Perua

Prof. dr JELENA S. PEROVIĆ VUJAČIĆ

Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović

Poštovane kolegice i kolege,

Imam osobitu čast i zadovoljstvo da otvorim promociju knjige *Knjaz Nikola i Valtazar Bogišić* akademika Zorana Rašovića, redovnog člana Crnogorske akademije nauka i umjetnosti i redovnog profesora Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.

Reč je o kapitalnom četvorotomnom izdanju koje sadrži vredne dokumente crnogorske istorije i sabrane podatke o životu i radu onih koji su tu istoriju obeležili.

O knjizi profesora Rašovića će govoriti:

Prof. dr Aneta Spaić, dekan Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore, prof. dr Nikola Mojović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci, akademik Vlado Kambovski, redovni član Makedonske Akademije nauka i umetnosti, prof. dr Gian Antonio Benacchio, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Trentu, gospodin Nenad Janićević,

bivši predsjednik Advokatske komore Makedonije i regionalni sekretar Međunarodne unije advokata, sada savetnik predsednice Međunarodne unije advokata i počasni konzul Perua.

Poštovane kolegice i kolege, uverena sam da profesora Rašovića nije potrebno posebno predstavljati. Akademik, profesor, naučni autoritet, vrsni poznavalac građanskog prava, autor velikog broja publikacija, grandiozni govornik, odani Prijatelj Kopaoničke škole. Iznad svega – veliki Čovek.

Ipak, ja ću pročitati kratku biografiju profesor Rašovića kako bismo se upoznali sa detaljima naučne karijere ovog velikog profesora.

Rođen je 18. 2. 1959. godine u Podgorici, tada Titogradu. Pravni fakultet završio je u rodnom mjestu sa prosječnom ocjenom 9,73. Poslijediplomske studije (Građanskopravni smjer) upisao je školske 1980/1981. godine na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Magistarski rad pod naslovom „Zajednička svojina bračnih drugova“ odbranio je 1984. godine, a doktorsku disertaciju pod naslovom „Založno pravo na pokretnim stvarima“ 1991. godine takođe na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Na Pravnom fakultetu Univerziteta u Podgorici izabran je za asistenta pripravnika 1981. godine, na predmetu Građansko pravo. Za asistenta je izabran 1987. godine, za docenta 1992. godine, za vanrednog profesora 1997. godine, a za redovnog profesora 2002. godine.

Autor je 26 knjiga i više desetina monografskih studija i članaka objavljenih u uglednim časopisima. Autor je četiri univerzitetska udžbenika: *Građansko pravo*, *Stvarno pravo*, *Pravo obezbjeđenja potraživanja* i *Zemljišnoknjižno pravo*.

Napisao je brojne komentare zakona od kojih je najsveobuhvatniji *Komentar Zakona o svojinsko-pravnim odnosima u teoriji i praksi* (2.400 stranica štampanog teksta), *Komentar Zakona o hipoteci* i *Komentar Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti* (1.260 stranica štampanog teksta). Napisao je veliku studiju o hipoteci (1.700 strana). Objavio je i veći broj studija iz građanskog prava.

Bogata neobjavljena arhivska i muzejska građa u zemlji i inostranstvu bila je glavni izvor materijala koji je služio autoru da napiše pet knjiga o Opštem imovinskom zakoniku za Knjaževinu Crnu Goru i o njegovom sastaviocu Valtazaru Bogišiću. Taj materijal je obrađivan komentarisano i preneseno u sledeće knjige: *Bogišićeve pravne izreke*; *Crnogorska služba Valtazara Bogišića*; *Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru – knjiga prva*;

Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru – knjiga druga; (Ne)poznato o ministarskoj službi Valtazara Bogišića i o radu na drugom izdanju Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru. Pripremio je za štampu četvorotomnu knjigu pod naslovom: *Knjaz Nikola i Valtazar Bogišić.*

O Opštem imovinskom zakoniku za Knjaževinu Crnu Goru i o njegovom sastaviocu Valtazaru Bogišiću održao je brojna predavanja, omaže, kulture sjećanja... Među njima ističemo: predavanja održana na Pravnom fakultetu Univerziteta u Tokiju, Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Crnogorskoj akademiji nauka i umjetnosti, Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore, omaž na Cetinju, u Zetskom domu i dr.

Učesnik je na brojnim domaćim i međunarodnim simpozijumima. Pisac je velikog broja predloga odgovarajućih zakonskih tekstova, pretežno iz imovinskopravne oblasti.

Redovni je profesor na osnovnim, postdiplomskim i doktorskim studijama na Pravnom fakultetu Univerziteta u Podgorici. Predaje tri obavezna predmeta (Građansko pravo, Stvarno pravo i Pravo svojine) kao i jedan opcion predmet (Pravo obezbjeđenja potraživanja).

Prof. dr Zoran Rašović bio je dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Podgorici u dva mandata (2003–2005, 2005–2008. godine), član je i predsjednik Upravnog odbora Univerziteta Crne Gore (2008–2012) i predsjednik Nacionalnog komiteta Međunarodne akademije za uporedno pravo (Academie internationale de droit comparé).

Bio je član Senata Univerziteta Crne Gore, član Pravnog savjeta Savezne Vlade SR Jugoslavije, član Komisije za usaglašavanje zakonodavstva Crne Gore sa pravim sistemom Evropske Unije. Član je Komisije za izradu Građanskog zakonika Crne Gore.

Dobitnik je najvećeg državnog priznanja – Trinaestojulske nagrade za 2008. godinu, za djela iz oblasti pravnih nauka. Dobitnik je brojnih nagrada priznanja i povelja: Univerziteta Crne Gore za postignute rezultate i doprinose u razvoju naučnoistraživačkog rada; Pravnog fakulteta UCG za izuzetan doprinos razvoju i međunarodnoj afirmaciji Pravnog fakulteta UCG; Pravnog fakulteta u Banjoj Luci za izuzetan dugogodišnji doprinos u radu, razvoju i afirmaciji Pravnog fakulteta u Banjoj Luci i pravne misli; Kopaoničke škole prirodnog prava za tridesetogodišnji doprinos razvoju i afirmaciji škole i dr.

Za vanrednog člana Crnogorske akademije nauka i umjetnosti izabran je 29. novembra 2011, a za redovnog 18. decembra 2018. godine.

Prof. dr ANETA SPAIĆ

Dekan Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore

Poštovana predsjednice Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, profesorko Perović, kolegice i kolege, dragi prijatelji, akademiče Rašoviću,

Velika je čast i zadovoljstvo pozdraviti vas u ime Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore i u svoje lično ime. Sa osjećanjem posebne privilegije i radosti prihvatila sam da budem dio ovogodišnje Kopaoničke škole prirodnog prava, trodecenijskog hrama umnosti, koji predstavlja dostojanstvo pravničke profesije, koju je na pijedestal vrhunskih vrlina jugosfere uzdigao upravo njen osnivač, akademik Slobodan Perović. Poseban omaž njegovom liku i djelu svih godina daje nam naš profesor, akademik CANU Zoran Rašović, koji nas je danas ovdje i okupio.

Poštovana profesorko Perović, poštovani gosti, dragi profesori,

Akademik Zoran Rašović nas je ovog puta sabrao voluminoznim – četvorotomnim djelom *Knjaz Nikola i Valtazar Bogišić* ovjekovječujući sve segmente dugotrajne saradnje knjaza Nikole i Valtazara Bogišića, a povodom pravnih reformi usmjerenih ka modernizaciji, evropeizaciji i očuvanju crnogorskog pravnog duha. O ovom izdavačkom poduhvatu koji je objavljen u godini u kojoj se navršilo 180 godina od rođenja crnogorskog kralja Nikole, i 100 godina od njegove smrti, a kojim se najvjerodostojnije prenose tekovine naše pravne prošlosti, govoriće naši uvaženi panelisti, a ja ću iz ugla dekanke Pravnog fakulteta nešto više reći o autoru.

Svoj radni vijek profesor Rašović je otpočeo 1981. godine kao asistent na Pravnom fakultetu. Na ovom fakultetu biran je u sva zvanja, bio je dekan fakulteta u dva mandata (2003–2005; 2005–2008), predsjednik Upravnog odbora Univerziteta Crne Gore, kao i predsjednik Međunarodne akademije za uporedno pravo. Dobitnik je najvećeg državnog priznanja – Trinaestojulske nagrade, kao i Nagrade „Mijat Šuković“. Četiri decenije rada na Pravnom fakultetu, pored izuzetnog pedagoškog opusa sa 40 generacija studenata, ispunio je monografskim studijama, udžbenicima, komentarima zakona, člancima, učešćem na domaćim i međunarodnim simpozijumima. Udžbenici profesora Rašovića već dugo predstavljaju osnovnu literaturu studentima na osnovnim i poslediplomskim studijama.

Jedan od je najznačajnijih nosilaca postreferendumske zakonodavne aktivnosti iz imovinskoppravne oblasti, koji su okosnica pravnog razvoja

nakon ponovnog uspostavljanja nezavisnosti države. Izrada Zakona o obligacionim odnosima, Zakona o osnovama svojinskopравnih odnosa, Zakona o zaštiti kulturnih dobara predstavljaju istinske zakonodavne poduhvate, praćene komentarima ovih tekstova, dok se krunom ovih aktivnosti može smatrati i aktuelni rad na izradi Građanskog zakonika za Crnu Goru, koja je danas povjerena najznačajnijim stručnjacima iz domena civilistike. Moderne „zakonoše“ su stasavale, izgrađivale se upravo u našim institucijama – Pravnom fakultetu i Crnogorskoj akademiji nauka i umjetnosti.

U korpusu naučnih, i nomotehničkih dostignuća profesora Rašovića posebno mjesto zauzima Valtazar Bogišić i njegovo djelo o Crnoj Gori. Prvi članak o Opštem imovinskom zakoniku objavio 1989. godine, iz založnog prava, iz oblasti koja je tema njegove disertacije. Saznanje o bogatom arhivskom materijalu koji čuva Bogišićev Arhiv u Cavtatu potaknulo je profesora Rašovića da sagleda značaj tog blaga za Crnu Goru i za njeno pravo. Godinama je pažljivo sakupljao, analizirao i napokon objavio materijal koji je otkrio mnogo više o prethodno poznatom. Nastanak zakonika u dijelu njegovih čitanja na Cetinju i Rijeci Crnojevića, pitanja njegovog štampanja i primjene, mogu se sagledati potpunije i jasnije tek nakon što je arhivski materijal prikupljen i objavljen. Zahvaljujući ovoj građi, proces u kom se rađa i živi da važi jedan zakonik, pravna javnost može sagledati i rekonstruisati, što poseban i izrazit značaj ima danas, u vremenu kada stvaramo savremenu kodifikaciju građanskog prava u Crnoj Gori.

Kao što je Bogišić strepio nad primjenom Imovinskog zakonika, tako nam i profesor Rašović znalački ukazuje i prenosi najznačajnije dileme Bogišićevog zakonodavnog i ministarskog rada. Monumentalna četiri toma u 22 potcjeline, pored tekstova autora pružaju uvid i u više stotina dokumenata i preko 100 do sada neobjavljenih pisama izmjeđđu našeg vladara i naučnika. Naime glavni dio dokumentarne građe ove knjige je do sada neobjavljivan te se njegovim izlaganjem kroz ovo vrijedno djelo daje posebna prilika čitaocima i stvaraocima da vjerodostojno saznaju kako se istrajavalo i sarađivalo tokom izgradnje različitih instituta našeg pravnog sistema.

Objavljivanjem građe koja je rezultat Bogišićevog rada u Crnoj Gori, profesor Rašović je približio tekovine naše pravne prošlosti našoj sadašnjosti, a sve za korist naše bolje (pravne) budućnosti. Davne 1939. godine Udruženje pravnika Crne Gore, svjesno značaja Bogišićevog rada iniciralo je podizanje spomenika Bogišiću. Ipak, kako svjedoči časopis *Zeta* taj spomenik tada nije podignut. Spomenik Valtazaru Bogišiću je podignut mnogo kasnije, 2002. godine, I to baš ovdje, ispred Pravnog fakulteta. A, kada se

sagleda sadržina objavljenih dokumenata u ova četiri toma, čini se da je Bogišiću i njegovom radu, spomenik, po drugi put podignut upravo u djelima profesora Rašovića.

Znamo da je istorija *magistra vitae*, a nadam se da ćemo umjeti da koristimo sabrano pravno iskustvo za naše dalje istraživačke napore. Kao što se Rimljani vraćaju njihovom *fons omni iuris* Zakoniku dvanaest tablica, crnogorski pravnici Bogišićevom djelu, tako i Vama prof. Rašoviću želim da Vaše djelo koje danas predstavljamo ostane izvor naše trajne inspiracije.

Još jednom čestitke na ovom naporu i velikom uspjehu, koji ste nam ostavili u legat. A vama prof. Perović, još jednom zahvalnost što ste uspjeli da nastavite tradiciju Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, i učinite da se danas okupimo slaveći najbolje, i najtrajnije i najvrednije od nas.

Hvala Vam.

Prof. dr NIKOLA MOJOVIĆ

Profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci

Sa osjećanjem časti, prijateljskog zadovoljstva i velikog poštovanja prema autoru akademiku prof. dr Zoranu Rašoviću, kao i Kopaoničkoj školi prirodnog prava koja je organizovala ovu promociju, prihvatio sam da govorim danas o velikom kapitalnom djelu koje je pred nama, četiri toma knjige akademika prof. dr Zorana Rašovića koja nose naziv: *Knjaz Nikola i Valtazar Bogišić*.

Izražavam i posebne čestitke izdavaču ovog kapitalnog djela, Udruženju pravnika Crne Gore za izdavački poduhvat za koji s razlogom ističu kako je to njihov najveći izdavački poduhvat za 90 godina postojanja kao najstarijeg strukovnog udruženja crnogorskih pravnika.

Govoreći o knjizi, želim da kažem i nekoliko riječi o samom autoru akademiku Zoranu Rašoviću. Autor je učesnicima Kopaoničke škole poznata ličnost, doktor pravnih nauka, nadaleko poznati i uvaženi profesor civilista. Sa ovim djelom i drugim knjigama postao je i ugledni pravni historičar. Ovo govorim, sve u namjeri da što bolje iskažem naše mišljenje kakav je značaj ovog njegovog poduhvata u vremenu sadašnjem i budućem. Ovi obimni tomovi akademika Rašovića izraz su velikog i dugogodišnjeg naučnog pregalaštva i iskustva pisca velikog broja djela iz pravne nauke, a koji po svom sadržaju i naučnom pristupu na nov način od sada postaju sastavni dio pravne kulture.

Akademik Zoran Rašović je dosadašnji naučni i akademski život posvetio izučavanju široke oblasti građanskog prava. Njegova djela imaju veliko priznanje prvo u crnogorskoj pravnoj kulturi, a onda široko u naučnom svijetu i njihovog autora svrstavaju u red onih eminentnih i originalnih naučnika koji su proširili interesovanje svjetskih naučnih krugova za crnogorsko pravo, civilistiku i pravnu nauku i kulturu. Akademik Rašović je autor 26 knjiga i više desetina monografskih studija i članaka objavljenih u uglednim časopisima i autor je četiri univerzitetska udžbenika: *Građansko pravo*, *Stvarno pravo*, *Pravo obezbjeđenja potraživanja* i *Zemljišnoknjižno pravo*, djela koja su doživjela više izdanja.

Knjige koje danas promovišemo nisu nastale nenadano. Ono što prethodi ovom velikom četverotomom djelu jesu opširna dugogodišnja istraživanja profesora Rašovića na osnovu kojih je do sada, pored ovih tomova koji su pred nama, objavljeno čak pet njegovih knjiga o Opštem imovinskom zakoniku za Knjaževinu Crnu Goru i njegovom sastaviocu Valtazaru Bogišiću, i to: *Bogišićeve pravne izreke*; *Crnogorska služba Valtazara Bogišića*; *Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru* (knjiga prva); *Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru* (knjiga druga); *(Ne)poznato o ministarskoj službi Valtazara Bogišića i radu na drugom izdanju Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru*.

Kako se može govoriti o građanskom pravu i o pravnoj nauci u Crnoj Gori, a ne pozivati se na dostignuća Valtazara Bogišića. Bogišićevo djelo *Opšti imovinski zakonik* (OIZ) je za Rašovića divan sklad tradicije i savremenog, a za brojne generacije pravника nezamjenljivi udžbenik, knjiga istinske ljepote i najsigurniji dokument pravničke istine. Akademik Rašović je nastavio misiju koju je Valtazar Bogišić sa OIZ-om učinio u svjetskim okvirima, naime, učinio je odlučujući korak na putu ulaska Crne Gore u porodicu kontinentalnoevropskih pravnih sistema. Istinski, danas smo uživo s istinski najboljim poznavaoцем života i djela velikog Valtazara Bogišića.

Ako se Valtazar Bogišić u 19. vijeku, u vrijeme priprema zakonika za Crnu Goru sastajao sa zvaničnicima japanske vlade koji su u to doba obilazili velike evropske kulturne centre i bili zainteresovani, zbog izrade svog zakonika, da čuju lično od Valtazara Bogišića kako on putem inkorporacije namjerava da dovede u sklad običajno pravo Crne Gore i moderna pravna rješenja, onda treba razumjeti i kako su sa velikom pažnjom japanski pravници, profesori prava slušali akademika Zorana Rašovića na Pravnom fakultetu u Tokiju gde je održao predavanje povodom 130 godina Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru u čast njegovog tvorca.

Poznata je istina da samo ako bolje znate ličnost autora, pisca, lakše ćete razumjeti njegovo djelo i njegove literarne ili naučne ideje.

Akademik Rašović je veliki stvaralac, erudita, veliki poštovalac pravne tradicije, govornik čije govore sa oduševljenjem dočekuju učesnici Kopao-ničke škole. Ovo je radostan dan za nas, njegove kolege i prijatelje, kada je on stigao kao autor ovog kapitalnog djela na Kopaonik da mu i na ovaj način odamo priznanje i ukažemo akademsko poštovanje za ovaj njegov naučni rad.

Tomovi ove knjige, kaže Rašović, predstavljaju priču o „dvojici junaka“, istorijskih ličnosti, ispričanu kroz dokumente koji se čuvaju u arhivima u raznim gradovima više zemalja, a mi ih možemo sada pregledati na stranica Rašovićeva djela, a da pritom ne moramo udisati ustajali miris arhivske građe u prostorijama u kojima se oni čuvaju kao što je to morao da čini autor. Četiri toma *Knjaz Nikola i Valtazar Bogišić* autor je sistematizovao u 22 potcjeline. Sadrže ukupno više od 2.600 stranica. Glavni dio materijala za knjigu autor je uzeo iz arhiva u Crnoj Gori, arhiva u inostranstvu, a prije svega Bogišićevog arhiva u Cavtatu. Autor je sabrao više stotina neobjavljenih dokumenata od posebnog značaja za Crnu Goru i veliki broj nepoznatih detalja iz života, knjaza/kralja Nikole i Valtazara Bogišića i njihove saradnje koja je trajala skoro četvrt vijeka.

Kao što sam autor biranim riječima kaže, to je dokumentovana priča kako je sastavilac Opšteg imovinskog zakonika za Crnu Goru, uz svesrdnu potporu naručioca, ovo vrhunsko djelo pravne umnosti izvukao iz duha naroda, iz kovanice jezika, iz žarišta morala i kulta prošlosti i podigao ga do života. Naravno, ovo je i dokumentovana priča o crnogorskom društvu od 1872. do 1909. godine, naime o istorijskom periodu kada je ono iz folklor-nog i predmodernog, više orijentalnog, počelo da ulazi u zajednicu savremenih evropskih društava.

Nije moguće, niti je potrebno ovdje iznijeti cijeli sadržaj ovih obimnih knjiga. Ipak, najkraće, autor je predstavio najkrupnije Bogišićevo djelo, Opšti imovinski zakonik, koje po njegovim riječima doseže do lovčenskih vrhova umnosti i koje je glavno pravničko djelo slavenskog juga. Međutim, vremenom se zaboravilo da su još dvije radnje Valtazara Bogišića, po autorovim riječima, veliki ponos crnogorske države i društva: 1. ministarska služba Valtazara Bogišića i 2. drugo (novo) izdanje OIZ-a iz 1898. godine (deset godina nakon prvog izdanja). Autor taj zaborav ispravlja i donosi ovdje puno dokumenata o tome.

Ima u ovim tomovima i mnogo drugih poglavlja sa sačuvanim dokumentima. Na primjer, čitaocje koje interesuje lični život knjaza Nikole, koji je

imao dvanaestoro djece, od kojih devet kćeri (nazivali su ga tastom Evrope, jer je svoje kćeri poudao po evropskim dvorovima), naći će dokumente o Bogišiću kao knjaževu punomoćniku za zaključenje bračnih ugovora i posredniku za sklapanje braka njegove djece (vjenčanja knjeginje Jelene i knjeginje Ane, posredovanje oko udaje knjaginje Ksenije za kralja Aleksandra Obrenovića i zapise o vjenčanju prestolonasljednika Danila sa vojvotkinjom Augustom Aleksandrom Meklenburg Sterlitz).

Naravno, centralno tačka oko koje se zbivaju svi događaji o kojima svjedoče ovdje objavljeni dokumenti, u kojima se susreću mnoge ličnosti, pišu privatna pisma, diplomatske depeše, preporuke, ukazi, vrše naučna istraživanja, jeste kako je tekla izrada glavnog i slavnog djela Valtazara Bogišića, u svijetu poznatog Opšteg imovinskog zakonika za Crnu Goru, jednog od najljepših pravnih spomenika ne samo u Crnoj Gori, nego još i najinteresantnijeg u evropskoj pravnoj kulturi. Nije on samo izvor prava, on je pravni spomenik. Autor nam je otkrio i jedan Bogišićev razlog zbog čega svoj zakonik ne naziva „Građanski zakonik“: „U Crnoj Gori“, kaže Bogišić, „Nikšićane zovu građani i otuda građanski bilo bi isto što i Nikšićki zakonik.“

Pored bogatstva dokumenata u ovim tomovima kojima se divimo, ne možemo se oteti utisku kako je znalački naučno i literarno dopadljivo autor Zoran Rašović uspio da opiše posebne istorijske okolnosti u kojima su se susrele dvije velike ličnosti, knjaz, a kasnije i kralj Crne Gore Nikola I Petrović i Valtazar Bogišić. Autor ih naziva „znamenitim učesnicima sreće i napretka naroda u Crnoj Gori.“ To su dvije viteške pojave, kaže Rašović, urođenih bistrina duha i dubokih ličnih iskustava, mudrosti, širokih vidika i dubokih pozadina. Malo je primjera da jedan vladar i jedan profesor i naučnik budu vezani jedan za drugog toliko vremena, skoro četvrt vijeka. Svaki novi dokument, kaže autor, tokom prikupljanja koje je trajalo duže od decenije, posebno brojna prepiska ove dvije istorijske ličnosti (uglavnom nepoznata) ozari kao veliko iznenađenje. Zaista, nigdje kao u ovim izvorima akademika Rašovića ne možemo naći odgovor na pitanje kako je Valtazar Bogišić zadobio tako veliko povjerenje crnogorskog knjaza. Kada se oni prvi put susreću na Cetinju knjaz ima navršenih 31 godinu života, ali već 12 godina vladavine. Knjaz je bio francuski đak i njega kao crnogorskog vladara inspiriše slava Napoleonovog zakonika. Knjaz je odlučan da pronađe pogodnu ličnost visokih kvaliteta koja bi preuzela izradu zemaljskog zakonika za Crnu Goru. Autor nam saopštava da je knjaz bio dobro upućen u dotadašnje naučne uspjehe Valtazara Bogišića, već akademika JAZU, rodom iz susjednog mu Cavtata kraj Dubrovnika koji je sedam godina stariji od knjaza (tada je imao 38 godina), a koji je

(povoljne li okolnosti) redovni profesor Novorusijskog univerziteta u Odesi, ruski državljani sa funkcijom ruskog državnog savjetnika, doktor filozofije i prava koji se već proslavio u svijetu nauke svojim radovima o običajima naroda slovenskog juga.

I naslov ovog kapitalnog djela ima svoje opravdanje. Do sada se uglavnom Bogišićevo ime svuda isticalo kada je riječ o OIZ-u, dok je uloga knjaza Nikole nekako ostala zanemarena. Očigledno da je autor postavio logično pitanje: da li bi bilo cijele ove naučne priče, jedne cijele pravne istorije i kulture u Crnoj Gori bez knjaza i njegove želje da unaprijedi i pravni sistem u zemlji i da se izradi Zakonik. Vidimo da je knjaz Nikola idejni začetnik Zakonika, on je odabrao i doveo Bogišića, i mada bez pravničkog obrazovanja imao je viziju Zakonika blisku Bogišićevoj. To se vidi iz njegovog pisma ruskom konzulu u Dubrovniku Aleksandru Joninu, nadležnom tada i za Crnu Goru, u kome moli da voljom ruskog cara u Crnu Goru bude upućen Valtazar Bogišić, profesor na Carskom univerzitetu u Odesi, jer su njemu kao priznatom pravniku i rođenom Dubrovčaninu, potpuno „poznate i priroda ovog naroda i potrebe ove zemlje“, koji bi budući zakonik trebao sastaviti „shodno potrebama, okolnostima, osjećajima, tradicijama i običajima postojećim u ovoj Knjaževini“ i da bi zakonik „upomoću svojih ustanova“ trebalo da „najprirodnije djeluje na duhovni i materijalni razvitak naroda“.

Možda je spona u odnosima knjaza Nikole i Bogišića, koji su ce izrodili u prijateljstvo odmah po Bogišićevom dolasku u Crnu Goru, bila zajednička privrženost idejama slavenofila i tadašnje organizacije Ujedinjene omladine, jer je knjaz Nikola bio aktivan član Omladine. Vjerovatno je i iskustvo koje su proživjeli u mladim godinama u licejima u Trstu i Veneciji, Parizu i Beču, moglo biti spona koja ih je približila filozofiji, istoriji, pravu, književnosti i filologiji. Bogišić za sebe kaže da „bijaše bez sumnje vatren slavenski patriota s dobrom dozom idealizma u nekim stvarima“, a koji je pak „besprekidno nastojao sveđ i svugđe da se kloni politike“. Zato su vladar i profesor imali o čemu razgovarati. Knjaz je, inače, govorio i pisao na francuskom, italijanskom, govorio na njemačkom, znao i pisao na ruskom, bavio se književnim radom.

Prelistavajući mnogobrojne stranice ovih tomova, uvjerićete se da je autor Rašović sve dokumentovao u ovim knjigama, sve ono što misli o Bogišiću koji se tako suvereno kretao evropskim prostorima i kultura-ma, zadužio Crnu Goru, obnovio pravnički ukus, uljepšao pravnički govor i riječima dao spiritualnu ljepotu, kaže Rašović. Bez sumnje autor nam

dokumentima pokazuje da je Bogišić imao izuzetan kosmopolitski duh i da je njegov rad kao pojedinca bio ravan čitavom naučnom institutu. Autor još pokazuje zašto je i kako knjaz Nikola ovom sinu „dične oblasti dubrovačke“ kao vladar izrekao javno hvala. Rašović kaže da to javno hvala odzvanja i danas, jer kultura sjećanja nalaže da se ovoj naučnoj gromadi i moralnoj ličnosti oda poštovanje i iskrena vjernost. Autor dokumentima i svojim naučnim eksplikacijama potkrepljuje širinu ličnosti i kvalifikacija Bogišića kao akademika, profesora, doktora filozofije i doktora pravnih nauka, istraživača, zakonopisca, ministra pravde, čovjeka enciklopedijskog znanja, komentatora, pobornika istorijskopravne i prirodnopravne škole, ali i drugih pravnih škola, zaljubljenika u filologiju, vrsnog poznavaoca usmene književnosti, priređivača narodnih pjesama, poliglota (Rašović potvrđuje da je pisao osim na maternjem, još na pet jezika, njemačkom, francuskom, ruskom, italijanskom i latinskom), bibliofila, zavještaoca (njegovo zavještanje je lična biblioteka od 18.000 knjiga u rodnom gradu Cavtatu). Kod Rašovića nema šablonskog pristupa, apologetike, nego naučna koncepcija i stav koji on dokumentuje.

Prema našem autoru Bogišić je uspio da napravi kodeks, izuzetan i jedinstven koji je istovremeno i moderan kodeks sa gledišta građanskopravne nauke i kodeks koji nije stran crnogorskom društvu. Uspio je da putem inkorporacije kodifikuje običajno pravo u meri i obimu koji sprečava neprikladno djelovanje na postojeće crnogorsko društvo i pravna shvatanja i na način koji ne sputava dalji razvoj prava.

Ne samo da je bio znalac, nego je bio mudar čovjek i zakonopisac. Izvan Zakonika ostali su unutarnji odnosi u porodici (a time i bračno pravo) i nasljedno pravo. Bogišić je za takav postupak imao ubjedljive razloge sa gledišta teorije građanskog prava uopšte i posebne razloge koji su proisticali iz tadašnjih prilika u Crnoj Gori. Teorijske argumente za zaključak da porodično pravo ne može biti sastavni deo građanskog prava, jer po svojoj prirodi predstavlja heterogenu materiju, Bogišić je objašnjavao u nekoliko svojih radova. Ta njegova koncepcija koju je realizovao u Zakoniku, odjeknula je u teoriji građanskog prava u Evropi i svijetu. Njegov primer prihvatilo je zakonodavstvo nekih zemalja. Na sličan način postupljeno je kod japanskog Građanskog kodeksa, a u novije vrijeme, na primjer, Egipat i Alžir su izostavili porodično i nasledno pravo iz građanskih zakonika iako su modernizovali svoje imovinsko pravo prema evropskim uzorima.

Bogišić je nesumnjivo bio zaljubljenik u običajno pravo i zato je i danas aktuelna misao prof. Konstantinovića, koja kaže da je Bogišić dokazao da

nikakav rad u oblasti prava, ni zakonodavni, ni sudski, ni naučni, nije moguć bez proučavanja narodnog pravnog života, i da je u tom pogledu on bio preteča za kojim skoro niko nije pošao. Pošao je profesor Rašović, njegova djela, njegove knjige i njegova istraživanja ostaće budućim pokoljenjima kao temelj, kao izvor za proučavanje, kao čuvar istorijske istine. Završiću riječima velike romanistkinje i pravnog historičara Jelene Danilović: „Proučavanje zakonodavnog dela V. Bogišića i danas i još dugo biće potrebno svakom pravniku koji želi da bude dobar pravnik.“

A što se tiče kralja Nikole I, koji je na kraju bio posljednji vladar u dinastiji Petrovića, koji je na kraju za života izgubio kraljevinu, može da se upoređi sa primjerom Napoleona koji je takođe izgubio carsku vlast i dok je bio zatočen na Svetoj Jeleni izrekao je istinu da je četrdeset njegovih slavних pobjeda potamnio jedan Vaterlo, ali da slavu njegovog *Code civile* neće ništa potamniti. Ni Nikolin zakonik poznat kao Bogišićev nije do danas ništa potamnilo. Knjige akademika Rašovića su iz arhiva izvukle svjetlost istine koja ovu slavu umnožava i pronosi u buduće vrijeme. Cavtat je podigao Bogišiću spomenik na svojoj rivi, a Rašović ga je ovjekovječio ovim tomovima punim arhivske građe.

Ništa ljepše i vrednije ne mogu Vam preporučiti za vlastitu biblioteku od ovih knjiga koje danas promovisemo na Kopaoničkoj školi prirodnog prava.

Akademik prof. dr VLADO KAMBOVSKI
Makedonska akademija nauka i umetnosti

Delo Knjaz Nikola i Valtazar Bogišić akademika Zorana Rašovića između dubina Tare i vrhova Durmitora, a u beskrajnu morskog plavetnila

Čini mi posebnu čast i izuzetno zadovoljstvo, danas, pod vrhovima Kopaonika koji kao svemirske antene emituju snažne poruke Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović na sve strane sveta – poruke kulture mira, pravde i poštovanja prirodnih ljudskih sloboda i prava, povodom promocije grandioznog dela akademika Zorana Rašovića *Knjaz Nikola i Valtazar Bogišić* – prvo, da pozdravim autora, akademika Rašovića, prof. Jelenu Perović, predsednicu Kopaoničke škole, prisutne kolegice i kolege, i drugo, da radujući se pojavi ovog sjajnog dela, njemu posvetim moju reč iskrene pohvale.

Akademik Zoran Rašović, član CANU, redovni profesor i raniji dekan Pravnog fakulteta Univeziteta Crne Gore, predsednik Senata Udruženja pravnika Crne Gore i dobitnik najvećeg priznanja tog udruženja

– Nagradu „Akademik Mijat Šuković“, najveće državne Trinaestojulske nagrade za 2008. godinu, za djela iz oblasti pravnih nauka, kao i brojnih priznanja i povelja: uvek nas zadivljuje objavljivanjem svojih dela, koje se odlikuju svojim trodimenzionalnim osobinama: obimna su u meri u kojoj nije napušten vrhunski princip pravne nauke – da rečima bude tesno, a mislima široko, duboka svojom sveobuhvatnom analizom predmeta istraživanja, i provokativna ostavljajući prostora iza njih i posle njih za daljnja razmišljanja i produblivanja stajališta i pogleda koja su u njima sadržana. Autor je 26 knjiga i više desetina monografskih studija i članaka objavljenih u uglednim časopisima, četiri univerzitetska udžbenika: *Građansko pravo*, *Stvarno pravo*, *Pravo obezbeđenja potraživanja* i *Zemljišnoknjižno pravo*. Napisao je sveobuhvatne komentare zakona, koji imaju veliki ne samo teoretski, već i praktični značaj za pravnike praktičare: *Komentar Zakona o svojinsko-pravnim odnosima u teoriji i praksi* (2.400 str. štampanog teksta), *Komentar Zakona o hipoteci* i *Komentar Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti* (1.260 str. štampanog teksta). Napisao je veliku studiju o hipoteci (1.700 str.). Ali ono što ga posebno odlikuje i što nije baš svojstveno za naš krug teoretičara prava, jeste ta njegova upornost u istraživanju neobjavljene arhivske građe u zemlji i inostranstvu, koja se odnosi na istoriju države i prava. To kontinuirano zalaženje u odajama uskladištene kulturne, državne i pravne memorije crnogorskog naroda, ali i drugih balkanskih naroda koji su u jednom vremenu živeli u drugom državnom i pravnom okruženju, predstavlja pravi lik kolege Rašovića kao upornog i nepomirljivog istraživača koji poseduje samo vrhunskom naučniku svojstvenu vrlinu beskonačne znatiželje i traganja za istinom. Tu građu, pokopanu u prašnjavim arhivima, je akademik Rašović uzeo kao glavni materijal koji mu je služio da napiše pet knjiga o Opštem imovinskom zakoniku za Knjaževinu Crnu Goru i o njegovom sastaviocu Valtazaru Bogišiću, o kojima je potom održao brojna predavanja, od Podgorice i Beograda do Tokija, promovišući crnogorsku pravnu tradiciju i kulturu kao svetao kamenčić u mozaiku svetske kulturne i pravne baštine.

Ovog puta, objavljivanjem kapitalnog dela *Knjaz Nikola i Valtazar Bogišić* u 2022. godini, akademik Rašović ponovo nas prijatno iznenađuje, čak zbunjuje, svojim plodonosnim uranjanjem u istorijsku građu, koju je uzeo kao osnovu za produblavanje svog glavnog istraživačkog projekta – istorija države i prava Crne Gore na njenom civilizacijskom prelasku iz predpravnog stanja u stanje građanske države zasnovane na pravu, a u kojem ključnu ulogu imaju knjaz Nikola i Valtazar Bogišić. Pre svega obim ovog četvoroknjižja od preko 2.600 strana nagoni na pitanje – koliko je vremena, misaonog

napora i fizičke snage bilo potrebno akademiku Rašoviću da pronade, izabere, pripremi, klasifikuje, da komentare, za sve materijale koje su u njemu sadržane. Zadivljuje podatak da je na pripremi ovog izdanja kolega Rašović radio više od deset godina.

Delo je sistematizovano u četiri knjige i 22 potceline, i sadrži pored tekstova samog autora, više stotina dokumenata od posebnog značaja za pravnu i ukupnu istoriju Crne Gore i veliki broj dokumenata o nepoznatim detaljima iz života, dva velikana tog vremena – knjaza/kralja Nikole i Valtazara Bogišića i njihovoj saradnji koja je trajala skoro četvrt vijeka. U prvoj knjizi objavljeni su dokumenti o doprinosu knjaza Nikole u zakonodavnoj reformi, biografija i rad Valtazara Bogišića kao knjaževog poverenika za sastavljanje zakona i ministarskih naredbi. U drugoj knjizi objavljeni su dokumenti koje je Valtazar Bogišić objavio kao ministar pravde u Knjaževini Crnoj Gori, kao knjažev poverenik, posrednik i nalogoprimac. Treća knjiga posvećena je dokumentima koji sadrže prepisku Valtazara Bogišića sa knjazom Nikolom, razgovore, dnevnik, zapise Valtazara Bogišića o Crnoj Gori i Crnogorcima. U četvrtoj knjizi objavljeni su najznačajniji pravni akti i druga ostavština Valtazara Bogišića za Crnu Goru. Iz ogromne istorijske građe, od koje je i dalje ostao neobrađen veliki deo, akademik Rašović je sa njemu svojstvenim znanjem, metodološkom doslednošću i sposobnošću stvaranja sintetičkih sudova, uspeo da sve materijale sastavi u harmoničnu celinu, koja daje veoma jasnu predstavu o vremenu prerastanja, ili tačnije rađanja Crne Gore kao savremene građanske i pravne države.

To, što je autor dao svom četiriknjžju naslov dvoje velikana Crne Gore, unosi dramske elemente u njegovo tumačenje, dato i od njega samog, koje omogućavajući nam uvid u preko 100 do sada neobjavljenih njihovih pisama, kaže: „Malo je primjera da jedan vladar i jedan profesor i naučnik budu vezani jedan za drugog toliko vremena.“ I dalje: „Knjaz Nikola bez Bogišića i OIZ-a ne bi bio ono što jeste, kao što ni Bogišić bez knjaza i OIZ-a ne bi bio isti. I jednom i drugom je ovim zakonikom osnažen gorostasni autoritet.“ I doista, čitajući njihova pisma i druge dokumente, koji govore o jednom stalnom dijalogu između vladaoaca i naučnika u trajanju od četvrt veka, između moći i razuma, zalazimo u tajne stvaranja sinergije pravom obuzdane moći i moći prava da obuzda nepravo, ka čemu su težili i jedan i drugi, nadahnuti evropskim idejama o vrednostima i ciljevima prava, građanskih sloboda i pravne države. Nesumnjiva zasluga knjaza Nikole jeste to što je u Valtazaru prepoznao Hermesa Justicije i novog vremena, dok je Bogišić, celim svojim ogromnim autoritetom naučnika evropskog maštaba, prihvatio težak i plemenit zadatak da Crnogorski narod prevede na evropski put prava i pravde

smatrajući to svojim vrhunskim životnim pozivom. Tako je, spajanjem voljom državnog rezaona i naučne genijalnosti, došlo do stvaranja Opšteg imovinskog zakonika, koji se, uz *Gorski vijenac*, *Luču Mikrokozmu* i *Poslanice Petra I* ubraja u najveće intelektualne tvorevine Crne Gore.

U njegovoj knjizi upoznajemo bliže knjaza i kralja Nikolu I Petrovića, velikog vladaoca jedne male države, koji je delom potvrdio da podela država na velike i male može da važi samo na polju sile, ali ne i na polju pameti i mudrosti.

Iz knjige akademika Rašovića izranja pred nama jedan specifični lik knjaza Nikole, tog umnog i mudrog knjigoljupca, koji je u pisanju nalazio utehu za vladalačke nedaće i sustradanja sa svojim narodom, pesničkim zanosom lomeći stene zaostalosti i smelo kročeći putevima providenja. Samo vladalac pesnik, Pariski đak, koji se ogledao u književnosti i koji je 1886. godine objavio romantično-patriotsku dramu *Balkanska carica*, prevedenu na više od 10 evropskih jezika (po njoj je Dionizije de Sarno San Đorđo komponovao prvu crnogorsku operu 1891. godine), mogao je da održi takvu reč, kakvu je on izrekao prilikom proglašenja Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crne Gore 26. aprila 1888. godine na Cetinju. Citiraću jedan deo koji je veoma rečit:

„Pred nama stoje veliki i teški zadaci. Crna Gora nije više vojnički tabor nego država. Crnogorac nije samo vojnik nego i građanin ... Crnogorci! Uvodeći u život ovi građanski zakonik i dajući mu snagu, ja vi zapovijedam, svima i svakom, da mu se pokoravate. Pred ovim zakonom da umukne svačija volja, a neka se čuje samo volja njegova, volja zakona. Iz njega neka se izlijeva pravda na sve one koji pravo čine, a nek se pod snagom njegovom krše i lome svi koji mu se opiru, koji krivo čine: on nek je moćna zaštita nevinosti koja je u opasnosti da postrada, a neumoljiv bič u nasilju i samovolji koja od objesti ili zlonamjerno hoće zla da čini. Od svih vlasti, a naročito od sudija, najstrože zahtijevam da su strogi i savjesni vršioци zakona i da u primjeni zakonskih određenja ne gledaju ni ko je ko, ni ko se kako zove, ni kog je roda i plemena, ni koji položaj zauzima, ni kojim se krstom krsti ili ne krsti. A mene, kao vladaoca vašeg, veže ovi zakon da budem milostiv prema onima koji milosti zaslužuju, a neumoljiv prema svim prestupnicima zakona ... Samo tako moći ćemo učiniti da ni zakoni ovi od koristi bude i da pripomogne svekolikom naprednom razvitku naše zemlje.“

I sve pomislim, kad čitam ovaj sjajan primer crnogorske retorike, kakvu bi mi danas imali sreću, da među našim vođama ima takovih umnih, mudrih ljudi, koji će više misliti na svoj narod, nego na svoje zemske interese,

i raskriljeni nad narodnim duhom i nadama, više krčiti budućnost nego držati svoje podanike u mračnim jarugama prošlosti.

S druge strane, ove knjige rasvetljavaju gorostasnu figuru Valtazara Bogišića, koji se najčešće povezuje sa OIZ za Crnu Goru. Ovde ga upoznajemo kao svestranu ličnost filozofa i teoretičara prava, koji je svoje koncepcije i ideje, ugrađene u taj i druge zakone, nastojao da pretoči u živu pravnu i društvenu stvarnost, kao ministar pravde, putem brojnih akata sa područja građanskog prava i zakonskih projekata. Nije iznenađujuće za jednog takvog velikana pravne misli, koji je znao da su temelji svake moderne države ne samo Građanski zakonik, nego i Kazneni zakonik, da je pripremao i projekat za njegovu izradu, kao i projekte za druge osnovne zakone. Pored svega toga, Bogišić je prikazan i kao svestrani istraživač i hroničar svog vremena, tako da iz njegove obimne epistolarije i drugih dokumenata možemo da dolovimo veoma interesantna saznanja o okolnostima u kojima je stvarao OIZ i o društvenim prilikama u Crnoj Gori i njenom širem okruženju.

Nešto što je posebno upečatljivo u ovim knjigama, i što još više osnažuje ocene o lepoti i posebnostima OIZ, i što može da se sumira kao završna reč o tome u čemu se sastoji magnetizam svih objavljenih dokumenata, koji im daje snagu vitalnosti i aktuelnosti, jesu sledeće konstatacije. Prvo, iz ovih dokumenata se mogu steći egzaktna saznanja o stvaranju modernog prava na temeljima običajnog, narodnog prava, koje je bilo najbliže idealu demokratskog prirodnog prava, sa svim ograničenjima koja su bila nametnuta verskim i drugim predrasudama i dogmama. Drugo, može se izvući veoma vredna poruka, da pravo, koliko god da je univerzalna tekovina, mora da je prizemljeno u realnom prostoru i vremenu i podređeno interesima ljudi koji u njemu žive, što je danas sve teže postići u uslovima takve transformacije savremenog prava i dominacije njegovih transnacionalnih elemenata, da gotovo ne možemo da znamo šta je zapravo pravo (međunarodno, nacionalno, lokalno). I treće, lepota prava, koja je sa zadivljujućom veštinom ugrađena u OIZ i u svakom pismu i reči Bogišića. A lepota prava, koje je reč, ključna je za njegovo prihvatanje i primenu, ako ispunjava osnovni postulat lepote – da je dobro, odnosno ispravno i pravredno. Ni ovo treće, nažalost, nije danas osigurano zakonima koji ni izdaleka ne mogu da se približe snazi Bogišićevih reči.

Dozvolite mi da se na kraju zahvalim akademiku Rašoviću što nam je priredio ogromno zadovoljstvo ovim duhovnim darom i da mu poželim da nas i dalje, sa istim elanom i verovanjem u moći pravne reči, okuplja povodom njegovih novih knjiga.

Prof. dr GIAN ANTONIO BENACCHIO
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Trentu

Dobro jutro svima, i hvala vam što ste mi omogućili da kažem nekoliko riječi povodom predstavljanja knjige akademika Zorana Rašovića koja se bavi velikim pravnikom Valtazarom Bogišićem.

Nekoliko godina ranije, kad sam počeo istraživati temu povijest cirkulacija pravnih modela između država koje su bile dio Jugoslavije (istraživanje koje je kasnije pretvoreno u knjigu), morao sam se detaljno upoznati sa pravnom poviješću Crne Gore. Naravno, tom prilikom sam se susreo sa Opštim imovinskim zakonikom.

Odmah sam shvatio da se radi o nečemu vrlo posebnom i svakako originalnom; čitanje je bilo jednostavno, tečno, tekst je bio izuzetno zanimljiv, bogat informacijama i razmatranjima; bio sam fasciniran i zanesen kao da čitam uzbudljiv roman.

Bogišićev OIZ bio je dobro poznat i vrlo cenjen u Evropi prošlog veka, posebno zbog svoje „demo-pravne“ i „popularne“ koncepcije prava.

Kada je povereno Bogišiću da pripremi Građanski zakonik za Crnu Goru od strane crnogorskog kneza Nikole I, vrsnog vladara (profesor Rašović je u knjizi obuhvatio oba lika, Bogišića i Nikolu I, jer između ova dva lika uvek je postojala harmonija, i Bogišić možda ne bi mogao postići bez Nikole ono što je postigao), Bogišić je već objavio mnoge značajne radove u kojima je izrazio svoje stavove o vrednosti i značaju narodne pravne kulture.

Na primjer: *Pravni običaji kod Južnih Slavena*, Zagreb 1866; *Pisani zakoni na slovenskom jugu*, 1866. i 1872. godine; *Zbornik sadašnjih pravnih običaja kod Južnih Slavena*, 1874. i *Naputak za opisivanje pravnih običaja koji u narode žive*, 1867.

Bogišić je bio blizak i delio je ideje istorijske škole koja je bila povezana s *Von Savigny*. Reč je o idejama koje su promovisale valorizaciju lokalnih pravnih običaja i povijesnog nasleđa svakog naroda. Prema Bogišiću, autentično pravo je „narodno pravo“ koje se polako razvija, baš kao što se polako razvija i jezik svakog naroda.

Međutim, ono što Bogišić nije delio sa istorijskom školom jeste odbijanje kodifikacije. Naprotiv, on je mislio da kodifikacija može odgovarati pravu koje se razvija iz narodnog duha i da mu može pružiti priznanje koje zaslužuje.

Sa ovim uverenjem, odnosno, s jedne strane, prednostima kodifikacije i, s druge strane, valorizacijom lokalnih običaja, Bogišić je počeo raditi

koristeći svoj izuzetno strog metod, koji je uključivao ne samo analizu prakse lokalnih sudova već i razgovor sa narodom Crne Gore kako bi bolje razumio lokalne običaje.

I tako u crnogorskom zakonodavstvu možemo pronaći mnoga lokalna običajna pravila, koja su ponekad potpuno originalna, dok su u nekim slučajevima slična običajnim pravilima važećim u većini srpskih naroda, kao što su, na primer, *pravo preče kupovine*, *Zadružna kuća*, *supona*, *sprega*, *davanje životinje pod kesim* i tako dalje.

OIZ nije samo prepisivanje najvažnijih lokalnih običaja, on je mnogo više od toga.

Naime, kako piše Bogišić, treba sačuvati ono što se može sačuvati, i uvoditi inovacije kada su korisne i neophodne, koristeći doktrinu i zakonodavstva evropskih zemalja. Tako je Bogišić studirao strane zakonike (ABGB, Napoleonov zakonik, švajcarski Građanski zakonik, italijanski Građanski zakonik iz 1865. godine) i naravno, srpsku doktrinu, ali i nemačku, francusku, mađarsku, pa čak i japansku. U svoj rad uveo je nove, savremenije pravne norme, i kombinirao pravila lokalnog ili običajnog porekla, sa onima koja su se počela razvijati u zakonicima evropskih zemalja. Zahvaljujući tom dvostrukom putu, između običaja i novih pravila, Bogišić je izbegao opasnost kodificiranja zastarjelih običaja i otvorio vrata njihovom razvoju ukorak s vremenom.

OIZ iznenađuje i time što sadrži mnoge izraze i rješenja rimskog porekla.

Italijanski pravnik s kraja devetnaestog veka, Antonio Zocco Rosa, u kratkom ali zanimljivom radu (*Influssi di diritto romano su una legislazione slavo-serba*, Catania, 1896, *Utjecaji rimskog prava na slaveno-srbsko zakonodavstvo*) uporedio je pojedinačne članove crnogorskog zakonika s odgovarajućim rečenicama iz Justinijanovog zakonika, i demonstrirao ponekad skoro savršenu koincidenciju.

Direktni uticaj *Corpus juris* postaje još jasniji i očigledniji kada se čita šesti, poslednji deo Opšteg imovinskog zakonika, deo koji sadrži definicije i maksime preuzete direktno iz Digesta, a koje imaju cilj da objasne razloge pravila sadržanih u odredbama Opšteg imovinskog zakonika.

S obzirom na sve ove pretpostavke, Opšti imovinski zakonik nije mogao biti ništa drugo nego originalni zakonik koji se jasno razlikuje od svih drugih zakonika tog vremena.

OIZ je modernizovao Građansko pravo Crnogorskog Principata, podigao ih na nivo drugih evropskih država, ali uvek čuvajući svoje korene

i tradiciju. Za razliku od građanskih zakona većine evropskih zemalja, Bogišićev zakonik je otvoreni prozor za istoriju: to je zakonik koji govori, to je živ zakonik.

Na kraju volio bih završiti ovu moju kratku intervenciju ističući dva glavna naučna doprinosa koje nam je Bogišić ostavio.

Prva stvar koju nas je Bogišić naučio jeste da je, zahvaljujući njegovom jeziku koji je potpuno neformalan, jednostavan, linearan, lako razumljiv i pristupačan običnom narodu, moguće učiniti popularnim i razumljivim pojam „pravo“ i, stoga, „pravde“. Ovo nije lako postići, posebno ako se uzme u obzir koliko su često zakoni udaljeni od naroda, obično koncipirani za „tehničkog“ korisnika, kao što je sudija, advokat, pravnik.

Druga stvar koju nas je Bogišić naučio jeste da je moguće koegzistirati „prošlost“ s „sadašnjošću“; da je moguće koegzistirati običaje s novitetima prava koji se neprestano razvija.

I da to možemo učiniti bez gubitka kvaliteta zakonika koji je sveopšte priznat u celom svetu kao jedan od najboljih zakonika u istoriji, toliko da je preveden na mnoge jezike, poput italijanskog (Antonio Martecchini, 1900), francuskog (Rudolph Dareste i Albert Rivière, 1892), ali i nemačkog i španskog.

Evo, ću sada stati, iako imam još mnogo da kažem o Bogišiću i Opštem imovinskom zakoniku. Za mene je dovoljno što sam mogao aktivno učestvovati u sjećanju na tako važan zakonik i na ovog velikog pravnika kojeg je prof. Rašović vrlo mudro želeo proslaviti u tomovima knjiga koji se danas predstavljaju.

Hvala vam na pažnji.

ZAVRŠNA PLENARNA SEDNICA

OPŠTE KONSTATACIJE

Na Završnoj plenarnoj sednici održanoj po zaključenju sekcija, učinjen je pogled na celokupan rad Susreta. Urednici, autori i drugi učesnici, izrazili su opštu ocenu prema kojoj je Trideset šesti jubilarni Susret Škole održan sa velikim uspehom i naglasili značaj nastavka tradicije Kopaoničke škole i kontinuiteta organizacije njenih decembarskih Susreta.

Urednici sekcija izložili su zaključke i poruke svojih sekcija koje su objavljene u ovom Završnom dokumentu i time učinjene dostupnim najširoj pravničkoj javnosti.

Predsednik Kopaoničke škole, prof. dr Jelena S. Perović Vujačić izložila je zaključnu reč i zahvalila se autorima, urednicima i svim učesnicima Skupa, kao i organizacionim i tehničkim ekipama, koji su, svi zajedno, doprineli uspešnom održavanju Skupa.

Posebnu zahvalnost izrazila je Prijateljima Trideset šestog Susreta, koji su doprineli njegovoj uspešnoj organizaciji (<https://kopaonikschool.org/prijatelji-36-susreta/>). Rad Trideset šestog Susreta završen je 16. decembra 2023. godine u 19 časova, a sledeći, Trideset sedmi Susret Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović najavljen je za decembar 2024. godine.

AUTORI I NASLOVI REFERATA

pripremljeni za TRIDESET ŠESTI SUSRET
KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA – SLOBODAN PEROVIĆ

(13–17. decembar 2023)

publikovani u četiri toma

Zbornika radova 36. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović

„MEĐUNARODNI PRAVNI ODNOSI I PRAVDA“

Beograd, 2023

i u časopisu

„REVIJA KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA“, br. 2/2023.

Zbornik radova 36. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović
„MEĐUNARODNI PRAVNI ODNOSI I PRAVDA“

UVODNI TEKST – DEKLARACIJA KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA

Deklaracija Kopaoničke škole prirodnog prava čiji je autor akademik prof. dr Slobodan Perović, osnivač i predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava

Deklaracija je predložena i jednoglasno usvojena na Petnaestom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava posvećenom opštoj godišnjoj temi „PRAVO I SVETKI POREDAK“ održanom 13. – 17. decembra 2002. godine

Prva katedra

PRAVO NA ŽIVOT

Život

- 1. Krivično delo ugrožavanja opasnim oruđem pri tuči i svadi** – prof. dr Đorđe Đorđević, redovni profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta, Beograd.
- 2. Sporna pitanja u vezi krivičnog dela ubistvo deteta pri porođaju (član 116 KZ)** – prof. dr Nataša Delić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- 3. Pravo na život kao fundamentalno ljudsko pravo i njegova ograničenja u okviru krivičnog prava – nove tendencije** – prof. dr Dragana Kolarić, redovni profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta, Beograd i sudija Ustavnog suda Republike Srbije.
- 4. Pripremanje teškog ubistva – opravdanost i odabrana nomotehnika** – dr Ivana P. Bodrožić, vanredni profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta, Beograd.
- 5. Pravni okvir zaštite života službenika privatne bezbednosti u Srbiji** – Branko Leštanin, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Policijska uprava u Kraljevu; prof. dr Željko Nikač, redovni profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta, Beograd.
- 6. Nehatno lišenje života iz člana 118 KZ – teorija, praksa i osvrt na odgovornost pravnih lica** – Ivana Radisavljević, master prava, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu; dr Jovana Banović, doktor pravnih nauka iz Beograda.
- 7. Pravo na život i pozitivne obaveze države – preventivne mere i odsustvo materijalizacije rizika** – Mila Tomanović, master prava, advokat u advokatskoj kancelariji Tomanović.

8. **Krivično delo učestvovanje u tuči (član 123 Krivičnog zakonika)** – Bojana Ilić, master prava, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, viši javnotužilački saradnik u Trećem osnovnom javnom tužilaštvu u Beogradu.
9. **Sakaćenje ženskog polnog organa iz člana 121a Krivičnog zakonika Srbije – dogmatska i kriminalnopolitička perspektiva** – dr Ivana Marković, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
10. **Analiza normativnog okvira izvršenja mera bezbednosti medicinskog karaktera** – prof. dr Aleksandra Ilić, vanredni profesor Fakulteta bezbednosti Univerziteta u Beogradu.
11. **Nerazjašnjena ubistva** – Sretko Janković, magistar, sudija Apelacionog suda u Beogradu.

Urednici: prof. dr Đorđe Đorđević, redovni profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta u Beogradu; prof. dr Nataša Delić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Zdravlje

1. **Pravna pitanja laboratorijske medicine** – dr Hajrija Mujović, naučni savetnik Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja.
2. **Administrative liability for COVID-19 vaccine injury** – dr Meliha Sermin Paksoy, vanredni profesor, Univerzitet Altinbas, Istanbul.
3. **Posledice dijagnostičkih grešaka** – prim. dr Ivana Stojanović, specijalista patolog i citopatolog, Klinički centar Niš.
4. **Zamke u sudsko medicinskom veštačenju** – dr sci. med. Dragana Bojić, docent Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, sudski veštak za oblast interne medicine i kardiologije; Zorana Stojković, diplomirani pravnik, izvršni direktor u Akcionarskom društvu „Elektroprivreda Srbije“ Beograd.

Urednik: dr Hajrija Mujović, naučni savetnik Instituta društvenih nauka u Beogradu.

Ekologija

1. **Pravni pristup i praksa u borbi protiv ekološkog kriminaliteta** – mr Gordana Petković, direktor Agencije za ekološki konsalting ECOLIBRA u Beogradu.
2. **Standardi Arhuske konvencije o pravu na pravnu zaštitu između odgovornosti za štetu prema životnoj sredini i odgovornosti za krivična dela protiv životne sredine** – prof. dr Mirjana Drenovak-Ivanović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu; Tina Janjatović, master prava, Ministarstvo zaštite životne sredine Republike Srbije, samostalni savetnik.

3. **Pravni okvir ESG principa u Evropskoj uniji sa osvrtom na Republiku Srbiju** – Bojana Petrović Raičević, savetnik za energetska i ekološka prava, NIS a. d. Novi Sad, Miloš Kuzman, rukovodilac Grupe za energetska i ekološka prava, NIS a. d. Novi Sad, potpredsednik Udruženja za pravo energetike Republike Srbije.
4. **Spremni za 2050. godinu** – Ana Jovičević Popović, master pravnik, BRAVUS d. o. o. Beograd, direktor marketinga.

Urednik: mr Gordana Petković, ECOLIBRA, Agencija za ekološki konsalting, Beograd.

Sport

1. **Uloga Saveta Evrope u suzbijanju nasilja na sportskim priredbama** – dr Božidar Otašević, vanredni profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta, Beograd; dr Bojan Janković, vanredni profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta, Beograd.
2. **Zakonodavni okvir u oblasti školskog sporta i njegov uticaj na zdravlje nacije** – prof. dr Edita Kastratović, redovni profesor Fakulteta za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd; dr Milan Dragić, vanredni profesor Fakulteta za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd.
3. **Nivoi pravne borbe protiv nameštanja rezultata fudbalskih utakmica** – dr Miloš Stanić, viši naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu.

Urednik: prof. dr Edita Kastratović, redovni profesor Fakulteta za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd.

Druga katedra

PRAVO NA SLOBODU

Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti

1. **Biometrijska identifikacija sa stanovišta krivičnog procesnog prava i kriminalistike** – prof. dr Milan Škulić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i sudija Ustavnog suda.
2. **(Ne)adekvatnosti pojedinih inkriminacija da zaštite pojedinca u digitalnom okruženju** – dr Vanja Bajović, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
3. **Legal normation of femicide in the Republika Srpska** – akademik prof. dr Miodrag N. Simović, redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine; dr Mile Šikman, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci.

4. **Osnovne nedoumice u primeni odlaganja krivičnog gonjenja – analiza pravosudne prakse i *de lege ferenda*** predlozi – dr Svetlana Nenadić, javni tužilac Javnog tužilaštva za ratne zločine; dr Ivana Miljuš, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
5. **Prioriteti Evropske unije i Republike Srbije u suprotstavljanju kriminalu** – prof. dr Zoran Đurđević, redovni profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta, Beograd; prof. dr Nenad Radović, redovni profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta, Beograd.
6. **Praćenje prevoza i isporuke predmeta krivičnog djela** – prof. dr Velimir Rakočević, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore; dr Aleksandra Rakočević, sudija Osnovnog suda u Podgorici, Crna Gora.
7. **Apartheid u međunarodnom krivičnom pravu** – Aleksa Škundrić, saradnik u nastavi Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
8. **Mera bezbednosti proterivanje stranca iz zemlje i odnos ove mere bezbednosti sa pravom na poštovanje privatnog i porodičnog života** – Đorđe Marjanović, master pravnik, saradnik u nastavi Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

Urednik: prof. dr Milan Škulić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i sudija Ustavnog suda Srbije.

Porodično-pravna zaštita ličnosti

1. **Unapređenje prava deteta – aktuelna pitanja** – prof. dr Olga Jović-Prlainović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici.
2. **Učešće i zaštita deteta u građanskom i krivičnom postupku** – dr Uroš Novaković, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
3. **Pravo deteta na održavanje ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi** – Jelena Plamenac, student doktorskih studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i advokat saradnik advokatske kancelarije Vuković i partneri AOD Beograd.

Urednici: prof. dr Olga Jović-Prlainović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici; dr Uroš Novaković, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Upravno-pravna zaštita slobode

1. **Upotreba veštačke inteligencije u javnom interesu – mogućnosti, izazovi i odgovornost** – prof. dr Dobrosav Milovanović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Pravosudni ispit kao posebna vrsta stručnog ispita u upravi** – prof. dr Zoran Lončar, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.

3. **Međunarodni principi i standardi Evropske unije: ka profesionalnoj javnoj upravi Srbije** – dr Zorica Vukašinić Radojičić, redovni profesor, Kriminalističko-policijskog univerziteta, Beograd; dr Aleksandra Rabrenović, viši naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu.
4. **Pravni okvir načela samo jednom u zemljama Zapadnog Balkana** – prof. dr Boris Ljubanović, redovni profesor u trajnom zvanju Pravnog fakulteta Univerziteta J. J. Strossmayera u Osijeku; mag. iur Alen Lalić, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta J. J. Strossmayera u Osijeku, predavač na Veleučilištu u Šibeniku.
5. **Izazovi upravnog sudstva u Crnoj Gori** – Miodrag Pešić, magistar pravnih nauka, doktorand na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu, predsednik Upravnog suda Crne Gore.
6. **Mogućnosti i izazovi primene veštačke inteligencije u javnoj upravi** – međunarodni principi i praksa – Nataša Marković, specijalista kriminalista, Republički sekretarijat za javne politike Republike Srbije.
7. **Sistem besplatne pravne pomoći kao podrška razvoju efikasne i korisnički orijentisane uprave u digitalnom okruženju** – dr Milica Torbica, viši savetnik u Republičkom geodetskom zavodu.
8. **Odložno dejstvo tužbe prema Zakonu o upravnim sporovima** – dr Vesna Bilbija, viši savetnik u Upravnom sudu Republike Srbije.

Urednici: prof. dr Dobrosav Milovanović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu; prof. dr Zoran Lončar, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu; prof. dr Zorica Vukašinić Radojičić, redovni profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta u Beogradu.

Treća katedra

PRAVO NA IMOVINU

1a. Opšta pitanja/Kodifikacije

1. **Ignorantia iuris nocet** – Angel Ristov, redovni profesor Pravnog fakulteta „Justinijan Prvi“ Univerziteta „Sv. Ćirilo i Metodije“ u Skoplju.
2. **Stara pravna pravila građanskog prava u Bosni i Hercegovini** – prof. dr Branko Morait, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci i sudija Suda BiH u penziji; Ana Morait Praštalo, master pravnik.
3. **The use of national law to achieve development goals – The German Supply Chain Due Diligence Act** – dr Thomas Meyer, direktor programa „Jačanje civilnog društva u Istočnom partnerstvu“, GIZ, Savezno ministarstvo za ekonomsku saradnju i razvoj Nemačke.

1b. Svojina i druga stvarna prava

- 1. Prilog reafirmaciji ruralne komasacije** – prof. dr Nina Planojević, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
- 2. Pravo građenja kao novi institut stvarnog prava u BiH** – dr Larisa Velić, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici.
- 3. O pojedinačnom zemljišnoknjižnom ispravnom postupku** – dr Blanka Kačer, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Splitu; mr. sc. Dean Rahan, advokat, Advokatska kancelarija Dean Rahan, Supetar.
- 4. Posebni modaliteti *ius retentionis* u srpskom i uporednom pravu** – dr Aleksandra Pavićević, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

1c. Svojina i nasleđe

- 1. Osvrt na ugovor o nasleđivanju u savremenim pravima** – dr Tamara Đurđić-Milošević, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
- 2. Raskid ugovora o doživotnom izdržavanju zbog promenjenih okolnosti** – Emilija Kostić, master pravnik, istraživač-pripravnik na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu.

1d. Ugovor i odgovornost za štetu

- 1. Private law and technological policy: the example of smart contracts** – Mateja Durovic, redovni profesor, King's College London.

Urednici: akademik prof. dr Zoran Rašović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Podgorici; prof. dr Dragor Hiber, Univerzitet u Beogradu; prof. dr Nikola Mojović, Univerzitet u Banjoj Luci; dr Christa Jessel-Holst, Max Planck Institute for Comparative and International Private Law, Hamburg, Nemačka; prof. dr Nina Planojević, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

Porezi

- 1. O predlogu uvođenja poreza na pse** – prof. dr Gordana Ilić Popov, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- 2. Moć unapređenja savremenog oporezivanja** – prof. dr Marina Dimitrijević, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
- 3. Oporezivanje imovine zasnovano na površini** – dr Cvjetana Cvjetković Ivetić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.

Urednik: prof. dr Gordana Ilić Popov, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Privredna društva

1. **Ništavost i pobojnost odluka skupštine društava kapitala** – akademik prof. dr Mirko Vasiljević, profesor emeritus Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Položaj jamca u insolventnim postupcima u hrvatskom pravu i praksi Europskog suda za ljudska prava** – dr Davorin Pichler, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta J. J. Strossmayera u Osijeku; Petra Štivić, student Pravnog fakulteta Univerziteta J. J. Strossmayera u Osijeku.
3. **Pobijanje pravnih radnji i kompanijske tužbe kao instrumenti zaštite poverilaca u stečajnom postupku** – dr Dragiša Slijepčević, sudija Vrhovnog suda u penziji; dr Marko Radović, sudija Privrednog suda u Beogradu, docent Pravnog fakulteta Univerziteta „Union“ u Beogradu.
4. **Praksa privrednih sudova u postupcima po planovima reorganizacije** – Jasminka Obućina, predsednik Privrednog apelacionog suda u Beogradu.
5. **Radnje izričitog raspolaganja predmetom spora u sudskim postupcima kompanijskog prava** – dr Jovana T. Veličković, advokat u Beogradu.

Urednici: akademik prof. dr Mirko Vasiljević, Univerzitet u Beogradu; Jasminka Obućina, predsednik Privrednog apelacionog suda u Beogradu.

Osiguranje

1. **Sajber osiguranje kao nova vrsta osiguranja – postoji li potreba za novom klasifikacijom osiguranja** – dr Mirjana Glintić, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu.

Urednik: dr Mirjana Glintić, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu.

Radni odnosi

1. **Evropski standardi o sezonskim radnicima migrantima – normativna sadržina i domašaj Direktive 2014/36/EU** – prof. dr Ljubinka Kovačević, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Pravo na privatnost u radnom odnosu i Evropska konvencija o ljudskim pravima** – dr Aleksandar Ristovski, vanredni profesor Pravnog fakulteta „Justinijan Prvi“ Univerziteta „Sv. Ćirilo i Metodije“ u Skoplju; prof. dr Todor Kalamatiev, redovni profesor Pravnog fakulteta „Justinijan Prvi“ Univerziteta „Sv. Ćirilo i Metodije“ u Skoplju.
3. **Crafting Macedonia's social entrepreneurship legal framework: choosing the best legal form for social enterprise based on the experiences of China, Europe, and the USA** – prof. dr Darko Spasevski, redovni profesor Pravnog fakulteta „Justinijan Prvi“ Univerziteta „Sv. Ćirilo i Metodije“ u Skoplju; prof. dr Bingwan Xiong, vanredni profesor Kineskog univerziteta *Renmin* u Peking.

- 4. Pravo na digitalnu (ne)dostupnost u oblasti rada – novo pravo svojstveno radu u digitalnom dobu** – dr Sanja Stojković Zlatanović, viši naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu.
- 5. Uskladenost novog Zakona o bezbednosti i zdravlju na radu sa konvencijama Međunarodne organizacije rada br. 155 i 187** – dr Filip Bojić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- 6. Žalbeni mehanizmi za zaštitu prava zaposlenih u Republici Srbiji** – dr Ivica Lazović, direktor Republičke agencije za mirno rešavanje radnih sporova.
- 7. Promena radnopravnog koncepta očinstva: zaštita zaposlenih očeva u evropskom radnom pravu** – Kristina Balnožan, master prava, sudijski saradnik Apelacionog suda u Beogradu.
- 8. Važnost borbe protiv ukrštene diskriminacije u svetu rada – kontekst Evropske unije** – Mina Kuzminac, master prava, saradnik u nastavi na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Urednici: Predrag Trifunović, doskorašnji sudija Vrhovnog kasacionog suda Srbije; prof. dr Ljubinka Kovačević, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Banke i bankarski poslovi

- 1. Posebno pravno uređenje prodaje nenaplativih kredita u Evropskoj uniji i Srbiji** – prof. dr Mirjana Radović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- 2. Inverzna kriva prinosa na tržištu državnih obveznica kao indikator recesije** – prof. dr Đorđe Đukić, redovni profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu.
- 3. Privremena mera kod utvrđivanja ništavosti ugovora o kreditu** – mr Predrag Knežević, advokat iz Beograda; Nataša Stoiljković Pucar, advokat iz Beograda.

Urednici: prof. dr Stojan Dabić, Međunarodni centar za razvoj finansijskog tržišta, Beograd; prof. dr Mirjana Radović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Četvrta katedra

PRAVO NA INTELEKTUALNU TVOREVINU

Prava intelektualne svojine

- 1. Originalnost književnih i umetničkih dela stvorenih od strane veštačke inteligencije** – Nikola Milosavljević, master prava, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

2. **Uticaj Prespanskog sporazuma između Republike Grčke i Republike Severne Makedonije na nazive za komercijalnu upotrebu, žigove i zaštitne znake** – prof. dr Valentin Pepeljugoski, Amerikanski univerzitet na Evropa FON – Skopje, advokat osnivač, Advokatsko društvo Pepeljugoski, Skopje, Severna Makedonija.
3. **Tehnička unapređenja i njihova pravna zaštita u našoj zemlji u periodu posle Drugog svetskog rata** – dr Snežana Šarboh, Zavod za intelektualnu svojinu, Beograd; Saša Zdravković, Zavod za intelektualnu svojinu, Beograd.
4. **Razlike u grejs periodu u različitim patentnim sistemima i razlozi za njegovo uvođenje** – Jelena Tešić, magistar bioloških nauka, Zavod za intelektualnu svojinu, Beograd.

Urednici: prof. dr Sanja Danković Stepanović, redovni profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu; Dimitrije Milić, advokat u Beogradu.

Pravo informaciono komunikacionih tehnologija

1. **Application of data protection standards to artificial intelligence systems: automated decision making and profiling** – dr Đorđe Krivokapić, vanredni profesor Fakulteta organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu, Univerzitet Masarik, Brno; Andrea Nikolić, asistent Fakulteta organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu.
2. **The right to the artificial intelligence production – Who owns what?** – dr Dino Gliha, advokat, Zajednički odvjetnički ured dr. sc. Sandra Marković, Sidonija Grbavac & dr. sc. Dino Gliha, Zagreb; mag. iur. Carla Bušić, advokatski pripravnik, Zajednički odvjetnički ured dr. sc. Sandra Marković, Sidonija Grbavac & dr. sc. Dino Gliha, Zagreb.
3. **Umjetna inteligencija i pravo na zdrav okoliš** – dr Sandra Marković, advokat, Zajednički odvjetnički ured dr. sc. Sandra Marković, Sidonija Grbavac & dr. sc. Dino Gliha (MGG Law Office); mag. iur. Ana Žagar, advokatski pripravnik, Zajednički odvjetnički ured dr. sc. Sandra Marković, Sidonija Grbavac i dr. sc. Dino Gliha (MGG Law Office).
4. **Potencijal zemalja Zapadnog Balkana za implementaciju sistema veštačke inteligencije u cilju kontrole prisilnih migracija** – Ivona Živković, asistent Fakulteta organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu; Danilo Krivokapić, advokat, Share Fondacija.

Urednici: dr Đorđe Krivokapić, vanredni profesor Fakulteta organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu; Andrea Nikolić, asistent Fakulteta organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu.

PRAVO NA PRAVDU

Sud u koneksitetu pravde

1. **Prevenција zloupotrebe procesnih ovlašćenja** – prof. dr Gordana Stanković, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, u penziji.
2. **O mogućim izmenama Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku** – prof. dr Nikola Bodiřoga, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
3. **Nemogućnost sprovođenja prinudnog izvršenja odluke o održavanju ličnih odnosa djeteta i roditelja** – prof. dr Ranka Račić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
4. **Osvrt na sumarne građanske postupke** – Božidar V. Stojilković, master prava, saradnik u Privrednom sudu u Požarevcu
5. **Upotreba veštačke inteligencije u pravosudnom sistemu i njen uticaj na zaštitu ljudskih prava** – dr Biljana Lepotić, sudija Višeg suda u Novom Sadu.
6. **Finansiranje sporova sredstvima treće strane: pristup pravdi ili komodifikacija pravde** – dr Dženana Radončić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici.
7. **Troškovi parničnog postupka – osvrt na odabrana pitanja** – Vladimir M. Vrhovšek, sudija Višeg suda u Beogradu; prof. dr Vladimir V. Kozar, redovni profesor Pravnog fakulteta za privredu i pravosuđe Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu.

Urednik: prof. dr Gordana Stanković, Univerzitet u Nišu.

Međunarodni odnosi i pravda

a) Međunarodno pravo

1. **Manjinska prava u praksi Evropskog suda za ljudska prava** – prof. dr Ivana Krstić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Ka pravednijem svetskom ekonomskom poretku – od ideje do realizacije** – dr Duško Dimitrijević, naučni savetnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

Urednik: prof. dr Ivana Krstić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

b) Pravo Evropske unije

1. **Dejstvo ništavih restriktivnih sporazuma u pravu EU** – dr Jelena Vukadinović Marković, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu; akademik prof. dr Radovan Vukadinović, redovni profesor Univerziteta u Kragujevcu, u penziji.

2. **The legitimacy of the complementary application of competition and data protection provisions: the clarifications of the Court of Justice in the *Facebook* judgement** – dr Andrea Piletta Massaro, angažovan kao profesor na Katedri za sociologiju i poslovno pravo Univerziteta u Bolonji, Asistent na Katedri za pravo Univerziteta u Torinu.
3. **Transformacija politike proširenja Evropske unije pod uticajem rata u Ukrajini – od politike uslovljavanja do geopolitičkog proširenja EU** – prof. dr Duško Lopandić, redovni profesor, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe Univerziteta Privredna akademija, Novi Sad.

Urednici: akademik prof. dr Radovan Vukadinović, Univerzitet u Kragujevcu; dr Jelena Vukadinović Marković, Institut za uporedno pravo, Beograd.

Šesta katedra

PRAVO NA PRAVNU DRŽAVU

a) Pravna država – teorijska i praktična iskustva

1. **Mihajlo Vuković – jedan primer zrele pravnohermeneutičke misli** – Saša Bovan, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Etički minimum globalne pravde** – akademik prof. dr Vlado Kambovski, Makedonska akademija nauka i umetnosti.
3. **Problem predavanja Đorđa Tasića na Haškoj akademiji međunarodnog prava 1938. godine** – Dragica Plečaš, dipl. pravnik, savetnik u Pokrajinskom sekretarijatu za urbanizam i zaštitu životne sredine.

Urednik: prof. dr Saša Bovan, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

b) Pravna država – ustavno-pravna pitanja

1. **Kontrolna lista vladavine prava i njen uticaj na pravosudnu reformu u Srbiji** – prof. dr Vladan Petrov, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i sudija Ustavnog suda Srbije.
2. **A human rights approach to university students' exercise of the "right to be forgotten"** – prof. dr Zehra Odyakmaz, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta *Mevlâna*; Kadircan Berkay Çakıralp, advokat, Advokatska komora Ankare.
3. **Slobodni izbori kao tekovina demokratskog političkog sistema** – dr Marko Stanković, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

- 4. Odnos slobode izražavanja i prava na ugled u postupku pred Ustavnim sudom Republike Srbije** – Besfort Ramadani, master prava, savetnik Ustavnog suda Republike Srbije.

Urednik: prof. dr Vladan Petrov, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i sudija Ustavnog suda Srbije.

Radovi za nagradu „PROFESOR SLOBODAN PEROVIĆ“, Tom IV

- 1. Krivično delo neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz člana 246 KZ u svetlu sudske prakse: najvažnija sporna pitanja** – Ivona Čogurić, master prava, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, sudijski pomoćnik u Višem sudu u Beogradu (Sekcija Život).
- 2. Uslovni otpust posmatran kroz prizmu standarda Saveta Evrope** – Ružica Savić, master prava, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, viši sudijski saradnik u Višem sudu u Beogradu (Sekcija Život).
- 3. Odmeravanje kazne za sticaj krivičnih dela – izazov pravednosti kažnjavanja u srpskom i međunarodnom krivičnom pravu** – Anđela Ristić, master prava, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu (Sekcija Život).
- 4. Komercijalizacija ljudskog tela: potraga za pravdom** – Ljubiša Vulić, master prava, Regulatory Affairs Thermo Fisher Scientific, Beograd; Jelisaveta Boljanović, master prava, saradnik u nastavi Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu (Sekcija Zdravlje).
- 5. Najbolji interes deteta u slučaju međunarodne otmice dece** – Anastasija Spasić, student osnovnih akademskih studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu (Sekcija Porodično-pravna sloboda ličnosti).
- 6. Insider trading: zabranjen ili neophodan?** – Tomislav Đukić, student master studija na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu (Sekcija Privredna društva).
- 7. Fair and equitable treatment standard analysis in the context of international investment agreements and arbitral practice** – Marija Vranić, student master studija, Pravni fakultet Univerzitet u Beogradu (Sekcija Međunarodni privredni ugovori/ Arbitraža).
- 8. Dostojanstveni rad platformskih radnika – vanvremenski ideal u digitalnom ruhu** – Jovana Misailović, asistent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu (Sekcija Radni odnosi).
- 9. Radna eksploatacija – pojam, sprečavanje i zaštita u domaćem pravu sa osvrtom na slučaj Linglong** – Milica Nikolić, master pravnik, student doktorskih akademskih studija na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu (Sekcija Radni odnosi).
- 10. Moralno i vrednosno zasnivanje međunarodnog prava** – Marica Mišić, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu (Sekcija Međunarodni odnosi i pravda).

- 11. Mesto (pravne) kulture u misli profesora Slobodana Perovića** – Mila Đorđević, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu; Petar Mitrović, demonstrator na Pravnom fakultetu Univerziteta Union u Beogradu (Sekcija Pravna država – teorijska i praktična iskustva).

Urednik: prof. dr Jelena S. Perović Vujačić, Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Časopis „REVIJA KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA“, broj 2/2023

- 1. Litigation risks in the financial sector and climate change** – prof. dr Pilar Perales Viscasillas, profesor privrednog prava, Univerzitet Carlos III de Madrid.
- 2. Breach of the arbitration agreement, defaulting defendant in litigation and New York Convention’s model fluctuations: the Italian and Brazilian examples** – Alfredo Ferrante, vanredni profesor, Univerzitet u Paviji, Italija.
- 3. Cryptoassets and arbitration in Serbia** – Milan Lazić, stariji partner u advokatskoj kancelariji Karanović & Partners, Beograd, advokat; Srđan Dragičević, advokat u advokatskoj kancelariji Karanović & Partners, Beograd.
- 4. Selected overview of recent Swiss case law in international arbitration** – David Wohlgemuth, M.A. HSG, advokat i partner u advokatskoj kancelariji Wohlgemuth Legal LLC, Ciriš.
- 5. Conflicts of interest between *sharia* and international sale of goods: does CISG interest fit with islamic law?** – dr Lisa Spagnolo, vanredni profesor, Pravni fakultet Univerziteta Macquarie, Sidnej, Australija; dr Maria Bhatti, predavač, pravni fakultet Univerziteta u Zapadnom Sidneju, Sidnej, Australija.
- 6. Application of the CISG to international government contracts for the procurement of goods** – Cesar Pereira, advokat i arbitar, Sao Paulo, Brazil.

Urednik: prof. dr Jelena S. Perović Vujačić, Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

